73+39.

IVSTI LIPSI SATVRNALIVM SERMONVM LIBRI DVO,

Qui de Gladiatoribus.

Editio vltima, & caſtigatiſſima.

ROMA

ANTVERPIÆ,
EX OFFICINA PLANTINIANA,
Apud Ioannem Moretum.
M. D. XCVIII.

Cum Priuilegiis Cæſareo & Regio.

AD

NOBILISSIMVM AMPLISSIMVMQVE V. AVGERIVM GISLENIVM BVSBEQVIVM.

LIBROS, quos de Gladiatorum priſco ritu diu conceptos nunc profero, lucem adſpicere volui, Vir nobiliſſime, in nomine tuo. Volui, imò debui. ſiue amoris tui cauſâ, quem in præſentem abſentemque tenes & perſeueras: ſiue virtutis doctrinæque, quâ iure omnium bonorum oculos in te conuertiſti. certè meos. Nempe tu ille es, qui res & conſilia tractaſti Imperatoris non vnius. tu ille, qui ſummis de rebus ad ſummum Principem legatus, inter ipſos hoſtes cognomen repperiſti Boni. Scilicet vt radij ſolis in ſordes & caligantia loca coniecti, illuſtrant, non inquinantur: ſic tu, inter feros illos ſqualentéſque animos reſplenduiſti nihilominus verâ virtutis tuæ luce. Et prudentiam ſileo doctrinamque: votum hoc tantùm interpono, vt ſimiles tui conſiliarij contingant patriæ, quam Fata volent eſſe ſaluam. Vidimus nuper libellum duplicem Itineris & Conſilij tui. libellum: ſed qui, meo animo, ſcholas diſſertationeſque ſuperat multorum ſapientum. Breuia omnia, fateor: & eò placent magis, quia incluſa prudentia, non oſtenſa. Quin genus ipſum dictionis (etſi id minimè inter tuas curas) priſcum adſtrictumque, ſententiis occultum: &, quod verè in-

uideo, ſubtilis breuitas innata tibi, aliis adfectata. Sed ne fræna ingenio meo laxem in hoc campo: munus à me cape, Vir maxime; non pretium, vt me deuinctum liberem; ſed pignus vt obſtringam. Nec enim exigua hæc, & de ludis verè ludum, referendæ gratiæ eſſe volumus, ſed teſtandæ. Quamquam huic ipſi operæ aliquod pretium fortaſſe erit apud eos, qui veteri germanaque doctrinâ non perfuſi ſunt ſed tincti: qui hac velut face illuſtratum iri infinitos ſcriptorum locos non inuiti fatebuntur. Nam nouos iſtos &, vt ſic dicam, muſteos homines, iure ſperno ab his libris: qui, tamquam in vænalibus, loqui adhuc Latinè tentant: quique magni & beati ſibi videntur in præceptiunculis & concinnatis aliquot nugis, quas oculo recto vix digner aſpicere. At mihi priſca placita; & vt ille apud Comicum,

Qui vtuntur vino vetere, ſapientes putat:
ſic nos, qui doctrinâ. Vale. & me ama, hæc tuêre.

IVSTVS

IVSTVS LIPSIVS CHRISTOPH. PLANTINO S. DICO.

AT tu fidem etiam meam appellas; & vbi Satyræ, inquis, vbi Funus? Quid tibi vis, mi Plantine? an vt ego ſim funus? Si neſcis, hoc agitur. Difficile enim dictu creditúque, quas turbas mihi dederit Satyra illa prior, parum herclè liquido auſpicio emiſſa. Clamores, conuicia, ſibili. Alius, Quis iſte eſt, qui ſine vllis ſuffragiis Cenſorem publicum agit? qui inuidiam ſibi non ſingulorum, ſed gentium parat? Inſanit homo. irruit in ſe ipſe, & ſegetem incîdit ſuæ famæ. Alius, Me apertè læſit: alius, Me ſchemate percuſſit. & ad ſummam ea dicta, imò ſcripta de miſella Satyra, quæ ſine rubore nemo ex ergaſtulo audiat cum inuſta fronte. At ego fatuus etiam gratiam exſpectabam ab nouitate ſcripti, ignarus ſcilicet deliciarum huius æui: qui eò iam venimus, vt nec vitia noſtra, nec remedia ferre poſſimus. Atqui olim Seneca in Claudium ludere potuit, non cum ſale ſolùm ſed cum morſu; idq; filio & coniuge ſuperſtite, imò regnânte: mihi venia opus, leuiter & leniter ineptias tangenti Critici gregis. Quid enim caſtigatione illâ mollius? adeò vt lenitate nimiâ præuaricatus videri poſſim publicæ cauſſæ. Reuera enim luſi, non læſi: & oſtendi vulnera, non impreſſi. At enim tectè & colore quodam nos tangis, inquiunt. O non interpretes meæ mentis, ſed diuinos! qui non dictum mihi, non ſcriptum, fortaſſe nec cogitatum, tamen id ſciunt. Per colorem ego te? qui ne nunc quidem, cuius coloris ſis, ſcio. Vnus aut alter perſtricti mihi, fateor. ſed adeò non tectâ aut obliquâ petitione, vt nominauerim etiam, &

percuſſerim, quod dicitur, manu rectâ. In te ſi culpa ſimilis: bene & ingenuè, quòd agnoſcis. tamen quid ego poſſum, ſi telo quod in alterum ieci tu occurris, & induis te tuâ ſponte? At enim Principum ius imminutum iui. Cedo vbi? quia'n poëſim manare negaui ab Auguſto fonte? Idem nunc nego. & honores, titulos, quæq; alia fortunæ ſunt, tribui poſſe à Principibus fateor: ingenium doctrinámque non eripi, non dari. En crimen, quod dignum ſit tunicâ moleſtâ. Nec enim aliud vel fidiculis expreſſerint ex omni eo ſcripto. Itaque, vt illuc redeam, mi Plantine, fruſtrà me vocas in turbidam hanc arenam. diuerti in aliam, cum voluptate magis, & ſine noxâ. Ad ludos, inquam, me dedi & ſpectacula priſca. quæ deſita & ignota noſtro æuo retraxi, & propoſui non auribus ſolùm, ſed oculis; neque vt legi, ſed penè dicam ſpectari poſſint. Hoc ipſum erit fortaſſe qui ſpernet, vt leue. ſed ſpernet, non culpabit. Mihi autem ſatis, vt hanc inquietam manum & anceps acumen ſtili conſumam in re ſi non magnæ famæ, at non malæ. Nullius intererit quid de Secutore aut Myrmillone delirem: & ridebit aliquis in his nugis, non ringetur. Denique extra iudicium & proſcriptionem fuero. Ius ſcribendæ Satyræ Apollinari alicui relinquam, qui id à Principe impetrabit. Tu, vir amice, pro Satura Saturnal hoc habe; pro Funere Munus: & tuam meámque cauſſam ages, ſi opus erit, apud eos qui & hæc & memorias omnes veteres non periſſe vellent, ſed interiſſe. Vale.*

* Sidonij lib. I. epiſtolam XI. vide quò reſpexi.

I. Lipsi

I. LIPSI SATVRNALIVM SERMONVM LIBER I.

CAP. I.

Occaſio & origo horum ſermonum.

MENSIS December erat, & per febriculam valetudo mihi non bona. Itaque viſendi cauſſâ ad me venerunt Victor Giſelinus & Ianus Lernutius familiares mei. Et poſt ſalutem, Lernutius: Iámne melius? ait. Huius quidem operâ, inquam ego. certè, Victor, hanc noctem clementem & cum quiete habui: & omnino commodior eſſe mihi viſus ſum poſt heſternam medicinam. Ita facilè cenſebam, ait Victor. ſed cedò venam, ſodes, vt tangam. Cùm tetigiſſet, hilariore vultu, Benè habet, inquit: reſpexit nos Hygeia. Sed duo etiam ſunt, à quibus procul habendus es, Lipſi, libri & curæ. quæ niſi vitas, ſeriò dico, teipſe euitas. Ego cum riſu, Ab alterâ quidem cauſsâ immortalis ſum, Victor. Nam libros, per hæc tædia temporum, ſummis digitis vix tango. Curarum, fateor, largiter eſt: & publica ſiue priuata reſpiciam, bona earum vbique ſeges. Atqui ſcito, ait Victor, non ab alio quàm curarum igne magis interfici vitalem illum in nobis fontem. At enim patria & nos periclitamur. Scio. ſed tu egóque habenas ſcilicet temperabimus publici fati? Curæ ſint hæc curæ illi, qui ſupra nos curat. Tu Anaxagoram cogita, qui increpanti cuidam *οὐδέν σοι μέλει τῆς πατρίδος; εὐφήμει, ἔφη· ἐμοὶ γὰρ καὶ σφόδρα μέλει τῆς πατρίδος, & ſimul cælum oſtendebat. Hæc enim reuera patria nobis. & vt radij ſolis per terram ſparſi, à cælo & in cælo tamen ſunt: ſic noſter animus quanquam in terris, humilia iſta ſpernat, verſeturque apud originem ſui. Dicebat hæc Victor; & ecce puer nuntians duos de viâ, vti apparebat, adueniſſe, quibus

*Nilne tibi cum patriâ? Bona verba, inquit, mihi ſummæ curæ illa patria.

quibus opus eſſet me conuento. Surrexi. & iam ad vos redeo, inquam; ne graue ſit tantiſper ſolos eſſe ad hunc ignem. Et ſimul innui puero ligna iniicere, & largiùs exſtruere focū. Ecce autem exiens video ad fores Duzam, Pighiumque. Cùm trepidâ gratulatione collum iis inuaſi, Et vos eſtis? inquam. ô ſperati mihi optatique ſaluete. Vnde autem, & quò per hanc anni hiemem? nec enim temerarium eſt, credo. Ego quidem è Batauis, ait Duza; & tuâ vnius cauſâ. Pighius hic à Veteribus ſuis: iunxitque nos in viâ bonus aliquis deus. Mihi certè bonus, inquam: & iam viuo valeoque, cùm vos teneo. Sed intremus, quæſo: & date duobus iſtis pariter quod gaudeant. Simul Victor & Lernutius ad limen facti obuij, atque inter ſe amiciſſimè complexi ſunt. Sed diuelli ego, Et heus, heus, inquam, ſedeamus: neu diutiùs ignem inuidete iſtis, qui ſtupent certè à curru. Nam herclè ſtrictum hodie frigus, &, vt ille ait,

Iam prata canis albicant pruinis.

Imò iam calemus, ait Duza, apud te quidem noſtrum ignem. Sed quid morbi fuerat, ſodes? Nam de inualetudine tuâ Antuerpiæ accepimus à noſtro Plantino. & mehercules etiam palles. Non nunc quidem, inquam ego. nam vos me hoc gaudio dediſtis in ruborem. Tamen febricula fuerat, in quâ oppugnandâ noſter hic verè Victor. Sed ſedete, agite, mi hoſpites. vetus verbum noſtis, Romanus ſedendo vincit. Cùm ſediſſemus, Quàm ſaluè autem omnia in Batauiâ inquam, mi Duza? Priuatim omnia, inquit. Nam de rep. quid dicam, niſi maria malorum? Melius ominare, inquam. & nónne per hanc pacem ſedauit illa tempêſtas? Caput mouens leuiter Duza, Vereor, inquit, vt paucorum modò dierum Alcedonia illa ſint, non firma tranquillitas. Facem exſtinctam ſi igni admoueas, vehementiùs accenditur: ſic poſitum hoc bellum metuo vt inſurgat & acriùs recrudeſcat. Heu ſæculum! inquam ego.

Enimuerò & quaſi pilas nos homines habent,

vt ait Comicus: ita pace & bello alternis iactamur, quaſi per luſum. Sed mittamus hæc ſcæua. Pighius noſter quid, & quò? Antuerpiæ, inquit, neſcio quid litium moleſtiarumque mihi fuit cum nummario tricone: quas deterſum veni (me deſignabat) in hoc Sole. Ego verò detergebo, inquam: & lubentiorem te fa-

te faciam, quàm ipſa Lubentia eſt. Conuerſuſque ad reliquos, Vos amici, aio, cænabitis apud me vnà cum iſthoc hodie. Vultu renuit ſolus Duza, &, Non poteſt Lipſi, inquit. nam vocata opera eſt. Quid vocata? inquam. nónne Aduenticia hodie debita vobis? Iure communi peregrinantium impetrabo hoccertè: ſi minùs, vel * ἐν χειρὸς νόμῳ, vt dicunt Græci. Et ſimul iniiciebam manum. Cum ſubriſu Duza, Hæc quidem vis eſt, inquit. Cæſar videor: ita iugulum mihi petit iſte Brutus. Tamen, amici, relictas omnes res habeo præ quod vos vultis. Puer modò adſit, qui ad Canterum renuntiet. En adeſt, inquam. abi puer, & redi citiùs quàm Aſparagi coquantur. Nos intereà ambulemus.

* manuariâ lege.

CAPVT II.

Salini religio in menſâ. Arnobius explicatus: Liuij lectio vulgata defenſa. Saturnalia, ſeruorum dies. Seneca correctus explicatuſque. Saturnus deus. Feſtus & Cicero emendati. Mutatio veſtis. Canatoria. Syntheſis. Plautus explicatus. Petronius & Dio correcti.

PVER redire mihi tardè viſus. Itaque ſpatiis aliquot confectis, Sedeamus, inquam: puer hic Duzæ intereà miniſtrauerit. Age tu, vaſum cum aquâ. Lauimus. & cùm trepidarent de loco, Etiam inter vos hæ deliciæ? inquam. Amicitia aut pares omnes accipit, aut facit. Sede tu Duza, tu Pighi, vos reliqui. Ego adſedi in imo. & cùm oculos circumtuliſſem, Heus puer, inquam, profana nobis hæc menſa eſt. ſalinum oblitus. Lernutius me adſpexit, velut cauſſam requirens eius dicti. Ita, inquam, Lernuti. Profanam ſine ſalino menſam eſſe veterum opinio fuit, ſed & noſtra. Arnobius: *Sacras facitis menſas ſalinorum appoſitu, & ſimulacris deorum.* Quin & ſalinum ipſum inter vaſa ſacra. Benè notat interpres vetus ad illud Horatij,

Salinum ſacram menſam facit.

—— *ſplendet in menſâ tenui ſalinum.*

Salinum propriè eſt patella, in quâ diis primitiæ cum ſale offerebantur. Et Statius ad hanc mentem:

—— *& exiguo placuerunt farra ſalino.*

Itaque in Liuio libro XXVI ferre iam poſſum, *Vt ſalinum patellamque deorum cauſſâ habeant.* et ſi non peſſimè reſcripſi * olim, *culignam.* Sed adfirmat vulgatam etiam Valerius, qui de pau-

* Vide epiſt. Quæſt. lib. I. q. VIII.

pertate Fabricij & Æmilij: *Vterque*, inquit, *patellam deorum & ſalinum habuit*. Et Plinius: *Fabricius bellicoſos Imperatores plus quàm pateram & ſalinum ex argento habere vetabat*. At de ſimulacris deorum, quod addit Arnobius: verum eſt, collocaſſe eos in menſâ ſtatuam dei cuiuſpiam velut tutelam geniumque menſæ. Ita Herculem Epitrapezium lego in Siluis Statij: qui Vindici fuit

In mēſa olim deorum imago aliqua.

—— Caſtæ Genius tutelaque menſæ.

Et ante Vindicem, eum

*—— * Pellæus habebat*
Regnator, lætis numen venerabile menſis.

*Martial. de eodem Herculeᴧ Vindicis. Hoc habuit numen Pellæi menſa tyranni.

Quinetiam deos ipſos initio menſæ inuocabant. Quintilianus Declamat. CCCI. *Habuiſti honorem & illud humile limen intraſti, & adiſti menſam: ad quam cùm venire cœpimus, deos inuocamus*. Inter hos ſermones puer regreſſus à Cantero. Ego inclamaui, Ades, inquam; teſtudo, non homo: & qui ignauiorem poſſis facere ipſam ignauiam. Dic, vbi moratus? Parabat reſpondere puer, ſed Duza occupauit. &, Vnam hanc noxiam amitte Lipſi, inquit. Seruorum hic dies eſt. Quid tu iam? inquam. Nempe, inquit, hodie Saturnalia. Cùm capite ego abnuiſſem, Ita verò, inquit, hodie legitima veterum Saturnalia. aut Faſti omnes me fallunt, qui ea coniiciunt in diem XVI. Kalendas. Atqui per id feſtum, velut vſurariam quandam libertatem ſeruos habuiſſe, non ignoras. Imò ius iis datum quodam genere ſupra ipſos dominos; cum quibus commutabant etiam veſtem. Dio lib. LVIII. ἐν τοῖς Κρονίοις οἱ δοῦλοι τὸ τῶν δεσποτῶν σχῆμα μεταλαμβάνοντες ἑορτάζουσι. id eſt, *Saturnalibus ſerui habitum herilem ſumentes feſtiuè agunt*. Atque adeò ſedebant ad dominicam menſam, dominis præminiſtrantibus. Athenæus lib. XIV. ταῖς τῶν Κρονίων ἡμέραις ἔθος ἐστὶ Ῥωμαίων παισὶν ἑστιᾶν τοὺς οἰκέτας, αὐτοὺς τὰς τῶν οἰκετῶν ἀναδεχομένους λειτουργίας. id eſt, *Saturnalium diebus, mos Romanis, præbere ſeruis conuiuium, ſic vt ipſi officia ſeruorum obirent*. Attij verſus huic rei:

Saturnalia veterum, quo die.

Serui tunc libertas.

Imò domini fungebantur eorum vicibus.

Exercent epulas læti, famuloſque procurant
Quiſque ſuos.

Et Senecæ locum non inuitum huc traxerim, epiſtolâ XLVII. *Inſtituerunt diem feſtum, non quo ſolùm* (ex veteri meo libro, *ſolo*, cum ſententiæ totius medicinâ) *cum ſeruis domini veſcerentur*,

Seneca explicatus:

Correctus.

ſed

ſed quo vtique honores illis in domo gerere, ius dicere permiſerunt, & domum puſillam remp. eſſe iudicauerunt. Nam intellegit hoc Saturnalium feſtum. Ego poſt ea Duzæ verba placatior, imò verò iam hilarior, Abi puer, inquam, viciſti hoc patrono. conuerſuſque ad conuiuas, Amici, aio, comburamus hunc diem. Bona Saturnalia hodie.

Quapropter edulcare conuenit vitam,
Curaſque acerbas ſenſibus gubernare.

vt ait Matius. Id quidem in procliui, ait Pighius. Certè, vt hic apparatus eſt, nos hodie molliùs apud te curabimur, quàm regi Antiocho oculi ſolent. Non cibo, Pighi, inquam, (ſubita enim hæc cænula eſt, & velut condicta) ſed voluntate certè lubentiaque. Sed doce nos, antiquúmne hoc Saturni feſtum? Antiquiſſimum, ait Pighius. Nam Saturnus, vti ſcire te ſcio, inter veterrimos Italiæ deos. qui frugibus repertor, quique gentes eas primus docuiſſe creditur ſationes. Itaque non dubiè Latinis nomen inuênit à ſatu. Vt enim à portu Portũnus, à nuptu

Saturni etymon Latinũ.

Neptunnus, ſic diſertè à ſatu, Satunnus. Nam ita primitùs pronuntiabant. Feſtus: *Hic Deus in Saliaribus Satunnus nominatur, videlicet à ſationibus.* malè ibi vulgò, *Satirnus*, vel, *Saturnus.* Nam

Feſtus correctus.

Salij ſcilicet aliter indigetabant, quàm vulgus. Sic Tertullianus, *Exceptus à Iano, vel vt Salij volunt, Eano.* Crebra autem & vetus ea terminatio in nominibus deorum. Sic Pilunnus, Picunnus, Vertunnus, etiam hodie in antiquioribus libris: denique, vt dixi, Neptunnus.

Ratio terminandi inflectendíq; nomina deorum priſca.

Victor hîc interfatus, De Neptuno Pighi, inquit, permitte ambigam: Cicero contra te, qui deriuat à nando. Eius verba II. De naturâ deor. *Vt à portu Portunus, ſic Neptunus à nando, prioribus litteris paullum immutatis.* Pighius excepit, Imò tu permitte de ſcriptura iſta ambigam. Neptunus ais à nando? quomodo poteſt? Rem ſpectem, ſiue verba: infelix originatio tua Cicero, imò falſa. Varro meliùs, *Neptunus,* inquit, *quòd mare terras obnubit.* Sed, meâ fide, nunquam fugit

In Ciceroni diuinatio.

id verbum ab ore Marci. Corruptum locum adſero, ſcribendumque, *à nubendo,* vel, *à nuptu.* Res auctor eſt, & Cicero ipſe, qui comparat Neptuni etymon cum Portunni. ineptiſſimè, vulgata quidem illa lectio ſi vera ſit quam ego planiſſimè perſuaſus ſum ab ſtolido aliquo Hermâ eſſe, qui nubendi verbum

non niſi in coniugiis nouerat. Vetus ergo in Italiâ ille deus: etiam feſtum, ſi Macrobij centonibus fides, quos vobis non inculco. Dionyſius Halicarnaſſeus originem Saturnalium ad regem Tullum clarè refert libro tertio. At Liuius poſt reges exactos demum feſtum id conſtituit, lib. II. *A Sempronio*, inquit, *& M. Minutio Coſ. ædes Saturno dedicata: Saturnalia inſtitutus feſtus dies.* Imò centenis aliquot pòſt annis agnoſcere inſtitutionem eius videtur libro vigeſimo tertio: eâ mente tamen, credo, quòd aut paucis adhuc ſacer feſtuſque eſſet is dies; aut quòd tunc demum in Decembrem menſem reiectus, cùm anteà habitus alio menſe. Verba quidem Liuij clara hæc: *Poſtremò, ex libris Decembri iam menſe ad ædem Saturni immolatum eſt, lectiſterniumque imperatum & conuiuium publicum, ac per vrbem Saturnalia die ac nocte clamatum: populusque eum diem feſtum habere ac ſeruare in perpetuum iuſſus.* Nam hæc narrat Cn. Seruilio & C. Flaminio Coſſ. bello Punico ſecundo. Ait Liuius, clamatum Saturnalia. Vellem voce additâ, Iò Saturnalia. Certè is ſolemnis clamor. Dio de militibus in Claudij libertum iocantibus: συμβοήσαντες ἐξαίφνης τοῦτο δὴ τὸ θρυλλούμενον, ἰὼ Σατουρνάλια. id eſt, *clamantes ſtatim illud tritum, Iò Saturnalia.* Macrobius tamen, vt vulgata lectio Liuij: *quo ſolo die apud ædem Saturni, conuiuio ſoluto, Saturnalia clamabantur.* Clamabant &, Bona Saturnalia. Arrianus in Diſſertationibus Epicteti: τοῖς γὰρ παιδίοις ὅταν προσελθόντα κροτῇ καὶ λέγῃ, σήμερον Σατουρνάλια ἀγαθά, λέγομεν, οὐκ ἔστιν ἀγαθὰ ταῦτα; οὐδαμῶς· ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ ἐπικροτοῦμεν. id eſt, *Pueris enim cùm adueniunt plaudentes & dicentes, Hodie bona Saturnalia, dicimúſne, Non ſunt hæc bona? nequaquam: ſed ipſi quoque applaudimus.* Martialis alluſit,

Iſte tibi faciet Bona Saturnalia porcus.

Fortaſſe & Catullus, *Saturnalibus optimo dierum.* Cauſſa huic clamori, præter religionem, etiam lætitia. quia certè non alium diem priuatim publicéque habuerunt hilariorem. Inde ſermo, Saturnum Pollucis filium eſſe, *vel à pollendo* (ait Fulgentius in Mythologicis) *vel à pollucibilitate, quam nos humanitatem dicimus. Vnde & Plautus in comœdiâ Epidici ait, Bibite, pergræcamini pollucibiliter.* Nec malè Fulgentius. Omnes enim illi dies reuera iocorum conuiuiorumque. Inde ortum, vt præter reliqui temporis morem, Saturnalibus manè lauarent, quaſi ſtatim tranſituri ad

Saturnalia quando inſtituta.

Diſſenſus Liuij à Dionyſio.

Iò Saturnalia.

Bona Saturnalia.

Saturnus Pollucis proles.

Lætitia Saturnalium.

Manè tunc lauabant.

ri ad menſam. Didici è ſolo Tertulliano: *Non lauor*, inquit, *diluculo Saturnalibus, ne & noctem & diem perdam: attamen lauor honeſtâ horâ & ſalubri.* Et ab eâdem cauſsâ, vt ego quidem coniicio, inſtituta mutatio veſtis. Nam Imperatorum temporibus, Senatores Equiteſque, Saturnalibus, in ſyntheſi conſpiciebantur. *Syntheſinati etiam honeſtiores ciues.* Refero ad Imperatorum tempora. quia vix eſt, vt id obtinuerit antè; vel ex Senecâ, epiſtolâ XVIII. *Quando id inſtitutum.* *Si te hîc haberem, libenter conferrem quid exiſtimares eſſe faciendum: vtrum nihil ex cottidianâ conſuetudine mutandum, an & hilariùs cænandum & exuendum togam. Nam quod fieri niſi in tumultu & triſti tempore ciuitatis non ſolet, voluptatis cauſſâ & feſtorum dierum veſtem mutauimus.* Ita enim narrat, vt videatur eam culpam impingere ſuo æuo. Idque in parte verum. Nam olim quidem Togas ponebant domini, easque ſerui induebant: at ſyntheſim ſumpſiſſe eos non credo, non lego. Quæ tamen Senecæ & pòſt æuo, receptiſſima per eos dies. Martialis:

Syntheſibus dum gaudet Eques dominuſque Senatus,
Dúmque decent noſtrum pillea ſumpta Iouem.

Nec alterius ſententiæ illud epigramma:

Nil laſciuius eſt Chariſiano.
Saturnalibus ambulat togatus.

Cauſſa recipiendi, quoniam cænatoria, opinor, ea veſtis. At Saturnalia, non aliud quàm promiſcuæ epulæ & velut continentes comiſſationes. *Quare inſtitutum.* Iure ergo, tanquam in publico quodam ciuitatis conuiuio, ſumpta veſtis quæ ad conuiuia; eaque etiam in publico vſurpata lætitiæ teſtandæ. Finierat Pighius. ſed ad eum Victor, Velim Pighi, inquit, paullò iſta fuſiùs. Tibi hîc liquet, credo: ſed nobis in priſcis iis ritibus adhuc nubes. quam ſermonis tui luce remoue. Parebo, inquit. etſi vobis eruditis rerum veterum, ſatis cenſebam, vt pedem modò ponerem in viam. Romanis in duplici diſcrimine veſtis. *Forenſis veſtis & Domeſtica.* Alia Domeſtica, alia Forenſis. Suetonius, Ammianus, Iuriſconſulti. Illa intra parietes ſcilicet vſui: hæc in negotiis inque foro. Commutare eas, & domi forenſem, aut foris domeſticam induiſſe; probrum. Inter domeſticas, Cænatoria. *Cænatoria domi tãtum.* quam non fas videre publicam lucem. Martialis in lemmate, *Cænatoria:*

Nec fora ſunt nobis, nec ſunt vadimonia nota:
Hoc opus eſt, pictis accubuiſſe thoris.

Ant foren-ſians, ſed ſub tempus cænæ.

Itaque vt rem nouam narrat Dio in Hadriano, quòd Fronto nobilis orator Turbonis tribunal adierit ἐν τῇ στολῇ τῇ δειπνίτιδι, *in conuiuiali veſte.* Et ab hac mente idem Hadrianus Imp. *Senatores & Equites ſemper in publico togatos eſſe iuſſit, niſi à cænâ reuerterentur*, ait Spartianus in eius vitâ. Et bene iuuat Spartianus. Fas enim mosq́ue, vt apparet, cum cænatoriis conſpici in publico, ſub cænæ tempus. Cur non igitur Saturnalibus diebus permiſſum, per quos continuæ, vt dixi, cænæ? Hercules non aliam cauſſam video Syntheſis ſumptæ. Nam quod probandum ſupereſt, Syntheſim adfirmo dictam cænatoriam veſtem: vtique hominum lautiorum. Martialis ſatis clarè:

Syntheſis, inter cænatoria.

Vndecies vnâ ſurrexti, Zoile, cænâ:
Et mutata tibi eſt ſyntheſis vndecies.

Tranquillus validè adiuuat, qui in Nerone obſeruat cum notâ, quòd *plerumque ſyntheſinam indutus, prodierit in publicum, ſine cinctu & diſcalceatus.* qui ſcilicet conuiuanrium habitus. Iámne capitis? an etiam de Cænatoriis latiùs dico? Annuiſtis: dicam. Mos ille vetus Romæ, vt domi haberent veſtes ad cænam. & ſi foris cænarent, acciperent ab amicis, aut ipſi adferrent. Capitolinus in vitâ Maximini: *Cùm ad cænam ab Alexandro eſſet vocatus, in patris honorem, quòd ei deeſſet veſtis cænatoria, ipſius Alexandri accepit.* Plautus pallium malacum id appellauit, me interprete, Bacchidibus:

Semper Romani veſtem in cænâ mutabant.

Pallium, pro eâ veſte.

Plauto lux.

Pro galeâ ſcaphium, pro inſigni ſit corolla plectilis,
Pro haſtâ talus, pro loricâ malacum capiam pallium.

Nam deſcribit omnia, quæ ſolita conuiuio. Et benè, Pallium. credo enim fuiſſe ad eam formam. Martialis quidem ſic appellat, vbi de ſe cum vxore accumbente:

Ad menſam venies, ſed ſic diuiſa recumbes,
Vt non tangantur pallia noſtra tuis.

Et Petronius de Trimalcione cænante: *Pallio coccino adraſum incluſerat caput, circaq́ue oneratas veſte ceruices laticlauiam immiſerat mappam.* Rectè etiam, Malacum Plautus. Reuerà enim mollior pretioſiorq́ue ea veſtis, & è purpurâ ſæpè. Apud Horatium vetula amatrix:

Muri-

Muricibus Tyriis iteratæ vellera lanæ
Cui properabantur? tibi nempe.
Ne foret æquales inter conuiua, magis quem
Diligeret mulier ſua, quàm te.

Nam ad conuiuia manifeſtè accommodat. Etiam Petronius: *Veſtimenta mea cubitoria* (legerim, *accubitoria*, litterulâ retractâ) *perdidit, quæ mihi natali meo donauerat cliens quidam, Tyria ſine dubio ſed iam* (malim negandi notâ, *ſed haud*, vt dibapha ſignificet) *ſemel lota*. Sed & Perſius:

Petronius leuiter emendatus. *Accubitoria veſtimenta.*

—— ecce inter pocula quærunt
Romulidæ ſaturi, quid dia poëmata narrent.
Heîc aliquis, cui circum humeros hyacinthina læna eſt,
Rancidulum quiddam, &c.

Nam lænam circum humeros & quidem hyacinthinam, veſtem hanc dixit conuiuialem. Lautiorum videlicet hominum cænatoria ſemper purpurea coccináue: quæ fortaſſis propriè Syntheſis dicta, & ideò tantùm Equiti & Senatori adtributa à Martiale, excluſâ plebe. Dio, vbi Suetonius de Nerone, *ſyntheſinam* dixit, ſiue ſyntheſim: vertit in eâdem re, χιτώνιον ἄνθινον. id eſt, *tuniculam floridam*. Et ſcio floridam veſtem in Apuleio aliiſque legi; ſed videte tamen ne verius hîc ſit, ἰάνθινον. à colore videlicet, qui in ſyntheſi violaceus, vel vt *Plinius etiam appellat, Ianthinus. Hæc de Cænatoriis. quem morem manſiſſe ad Sidonij tempora diſco ex libro primo Epiſtolar. vbi de conuiuio imperatorio, à quo iam ſurrexerat: *Paulum à proſpectu Imperatoris proceſſeramus, atque etiamnum chlamydibus induebamur, cùm mihi Conſul*, &c. Oſtendit clarè poſitam à ſe chlamydem, & reſumptam.

Læna, pro cænatoriis. *Plerumque è purpurâ, coccino.*

Coniectura in Dione.

Plinio lib. XXI. c. VI. Ianthina veſtis dicta.

Quàdiu perſeuerarit is mos.

CAPVT III.

De Saturnalium diebus. Opalia. Suidæ lux. Auſonio medicina. Varroni lux & medicina. Aucti Saturnalium dies.

BEAS nos, Pighi; ſermonibus iſtis, inquam. ſed de numero dierum Saturnalium, nílne addis? Neque enim liquida vulgò ea res: & Macrobius, qui conatur, puluerem ob oculos nobis ſpargit. ita concinnat neſcio quid perplexi, & quod, peream, ſi vnquam cepit ipſe. Pighius, Ita ſolus ego qui conſulor?

lor? inquit. Melius eſt domum aperiam, & ſolium mihi ponam nouus *Brutus. Tamen, quâ de re quæris, ſic habuit. Antiquitus vnus Saturnalia dies: & idem communis cum Ope. Nam Opalia & Saturnalia vtraque incidebant in diem XIV. Kal. Iani. Macrobius teſtis, & Kalendarium vetus repertum Romæ. Quid mirum? quorum lectus communis eſt, vt ſit dies? Nam Ops ſiue Rhea, vxor Saturni. Hoc niſi præſcimus, nunquam illud Suidæ è Lexico dextrâ manu capiemus: Κρόνια, ἑορτὴ ἀγομένη Κρόνῳ καὶ τῇ μητρὶ τῶν θεῶν: id eſt, *Saturnalia, feſtum celebratum Saturno & Matri deûm.* Quid enim in ſpeciem vanius, quàm Saturnalia adſcribere Matri deûm, ſiue Opi? At cauſſa confuſionis Græculo non iniuſta, communio illa dierum à me dicta. Hæc Ops opem feret Auſonio poëtæ, cuius deſperatæ ſanitatis verſum etiam Æſculapius noſter, Scaliger, depoſuit: ego de viâ medicus ſanabo. In carmine de Feriis Romanis:

Vi\ſne ope *ſanctè ſacrum, vel Saturnalia dicam?*
Feſtaque ſeruorum, cùm famulantur heri?

*Qui celeber inter priſcos Iureconſultos.

Quot dies Saturnalium.

Opalia.

Suidas explicatus & excuſatus.

Nam clarè lego, *Viſne Opis antè ſacrum.* Ambigit poëta Opalia priùs an Saturnalia dicat. quare? quia, vt iam iteraui, conueniebant ea feſta, & vtrique deo, deæ, ſacer idem dies. Interpellauit hîc Victor: &, Correctio, inquit, per-clara: non illa quam ponis dierum concurſio. Varro facit tenebras, qui lib. quinto de L. L. *Saturnalia*, inquit, *dicta ab Saturno, quòd eo die feriæ eius, vt poſt diem tertium Opalia, Opis.* Ecce, nónne diſertè poſt diem tertium à Saturnalibus Opalia celebrata vult? at tu aiebas die eodem. Reſpondit Pighius, His tenebris, Victor, dabo lucem. Quæ de communione dierum prædixi, ad Conſulum tempora pertinent & remp. priſcam: non idem de C. Cæſaris & deinceps ætate ſentias. Vt enim Cæſar faſtos correxit, & huic Decembri menſi duos addidit dies: * Saturnalia, vt ſic dicam, ſedem mutarunt, & à XVI. Kal. numerari cœpta, non vt antè à XIV. Migrarunt igitur Saturnalia: non tamen Ops, quæ in die veteri ſtabilis permanſit. Hanc correctionem Cæſarianam clarum Varronem ſpectaſſe. qui condidit eos De linguâ Latinâ libros (vti vel hinc diſcimus) Cæſare iam Dictatore: & feriarum dies ad Faſtos eius aptauit. Tamen in Varrone ſcribi erit verius, *vt pòſt, die tertio.* Hoc mihi iam lucet, inquit Victor: tu perge.

Auſonius correctus.

Varroni data lux.

*Vide Macrobium, qui multa, lib. 1.

Varro, quãdo libros de L. L. ſcripſerit.

Fortaſſe ita emendatur.

perge. Iterumque Pighius: Vt ergo cœpi dicere, inquit, vnus Saturnalium dies manſit ad C. Cæſarem: ab illo, tres celebrari cœpti. idque Octauianus Auguſtus tenuit, qui in legibus iudiciariis triduum ferias ſeruari iuſſit. Hactenus certa poſſum: de die quarto dicam incerta. Nam illum quis addiderit, non lectum mihi, & credo, nunc non ſcriptum. Quintum ſaltem diem additum à Caligulâ reperio. Suetonius: *Vt lætitiam publicam in perpetuum augeret, diem adiecit Saturnalibus, appellauitque Iuuenalem.* Diem Beroaldus intellegit ſextum vel octauum. Errat. vos accipite quintum. Dio lib. LIX. de hac ipsâ re: τά τε Κρόνια ἐπὶ πέντε ἡμέρας ἑορτάζεσθαι ἐκέλευσε: id eſt, *Saturnalia per dies quinque celebrari iuſſit.* Tamen ille ipſe quintus dies poſt Caij cędem abolitus, ſed reſtituit Claudius docente eodem Græco lib. LX. Τοῖς τε Κρονίοις τὴν πέμπτην ἡμέραν, τὴν καταδειχθεῖσαν τε ὑπὸ τοῦ Γαΐου, καὶ μετὰ τοῦτο καταλυθεῖσαν, ἀπέδωκε. id eſt: *Saturnalibus quintum diem, à Caio inſtitutum, poſteaque omiſſum, reſtituit.* In vniuerſum ergo Saturnalium dies legitimi, vti videtis, quinque. Ego dixi. Cùm deſiiſſet Pighius, Lernutius occupauit. Sed enim ſcrupus ille de die quarto. non tollis hanc moleſtiam pedibus? Vellem tu meo capiti, inquit. nam iuxtà tecum id ſcio. Diuinemus, inquam ego. An Tiberius, ſi fortè, addidit? Certè ille ſolus interiectus Caligulam & Auguſtum. Huic vaticinio, ait Pighius, ex Tiberij moribus non eſt fides. Nec enim ille vnquam fautor rei ludicræ: &, vt eius ſeueritas fuit, diminutum potiùs publicas voluptates iſſet, quàm auctum. Ego quamquam cum Euripidæâ nutrice poſſim dicere,

> Οὐ μάντις εἰμί, τἀφανῆ γνῶναι σαφῶς:
>
> *Vates ego haud ſum, incerta certò vt nouerim.*

tamen diuinem diem quartum eſſe ab Auguſto. cuius extremis annis irrepſerit, creſcente luxu, & quia ea auctio plebi volenti.

Quomodo aucti Saturnalium dies. — *Quintus dies à Caligulâ eſt.* — *Quartũ quis addiderit, incertum.* — *Videri tamẽ ab Auguſto eſſe.*

CAPVT IIII.

Etiam quæſitum de diebus. Obiectiones poſitæ, & in parte remotæ.

SVSCIPIT Lernutius. Anchoram iecisti, Pighi, ſed nondum adſpicis terram. Duo me turbant. Ais à Iulio Cæſare tres Saturnalium dies factos, anteà vnum. Ais nunquam

Tres dies etiã ante Cæſarẽ.

plures fuiſſe quinque. Primùm oppugnat Cicero, qui libro v. ad Atticum diu ante Iulianam correctionem tertia Saturnalia nominat: *Mancipia vænibant*, inquit, *Saturnalibus tertiis.* Sed & Mallius quidam apud Macrobium, cuius ibi verba. Alterum. Interrupit Pighius, St, inquit. turbinem húc priùs remoueam, ne naui noſtræ frangat ratem. Tertia Saturnalia nominàt Cicero? Fateor. hilaritas ergo triduana, ſed non feriæ, non ſacrum. Feſtus pro me: *Quinquatrus appellari quidam putant à numero dierum. qui ſcilicet errant, tam hercules quàm qui triduo Saturnalia & totidem diebus Compitalia. Nam his omnibus, ſingulis diebus fiunt ſacra.* Iam dic de altero. Septem dies Saturnalium comperior, ait Lernutius, non vt tu perſeueras quinque. Lucianus in Croniis plus vno loco. Martialis,

Quo modo ſeptem numerati.

Saturni ſeptem venerat ante dies.

& poëtæ alij. Subridens Pighius, Per hanc, inquit, tempeſtatem facilè ero in portu. Saturnalia legitima dixi quinque fuiſſe: tu, illique quos laudas, ſpurios adiicitis dies binos. Vt clarè dicam. Ipſa Saturnalia conſtabant diebus quinque: at Sigillaria, quæ ſubſequebantur, binis. Quæ feſtiuitas quia non abhorrens à lætitiâ priori, illique continens erat: factum vt confusè numerati Saturnales ſeptem. At in re aliud fuit. Itaque illeipſe Martialis, vbi veritatis diligentior, nominat Saturnalia modò quinque:

Et iam Saturni quinque fuere dies.

Alibi: *Hæc ſignata mihi quinque diebus erunt.*

Tamen ſeptē dies etiā ante Cæſarem.

Et iámne hæc res in vado? Imò, inquit Duza, ecce alius imbricitor Auſter. Nam vt Martialis ætate dies ſeptem numerentur, cauſſam video; anteriori æuo quid fiet? cùm ſeptem recenſitos reperiam multis ante Cæſarem annis? Nouius Atellanarum ſcriptor:

Olim exſpectata ſeptem veniunt Saturnalia.

Sed & Mummius quidam:

—— noſtri maiores veluti benè
Multa inſtituêre, ſic hoc optimè, frigore
Fecêre ſummo dies ſeptem Saturnalia.

Nec facilis ſolutu is nodus.

Et quid ais tu? Vnus ante Cæſarem Saturnalia dies: binos Sigillaritios adde: vbi ſeptem? Amplius largior. tres fuerint Satur-

Saturnalium: vbi ſeptem? Exſpecto quid ad iſta noſter Brutus. Tacebat Pighius. Et mehercules obbrutui, inquit. Iuua in partem Lipſi. Egóne? in quam. oram reperire nullam quâ te expediam queo. & quin ad prius illud tectorium confugimus, lætitiæ fuiſſe dies plures, non feſti? Niſi id ſit, ſubmitto equidem arma.

CAPVT V.

Saturnalia Gladiatoribus ludiſque deſtinata. Ipſi Gladiatores Marti, vel potiùs Saturno ſacri. Saturnus inter inferos maleficus & cruento ſacro gaudens. Tibullo lux, & Tertulliano. Sacerdotes Saturni.

RISIT vehementer Duza; &, Hic Auſter, vt video, inquit, vos omnes perculit. Heus puer, da vinum huic naufrago Lipſio: ſed merum. Nam aquâ non vltrà illi opus. Etiam rides? inquam ego. vlciſcar. Da mihi puer eccillam pateram è cryſtallo: illam capaciorem dico, quæ eſt in Delficâ. Admiratus Duza, Hui! tam grandem? inquit. Non id è more tuo, non è ſanitate. Nimirum, inquam, non Cereri, ſed Saturno hoc ſacrum fit. Itaque, ait Duza, tu nos omnes hodie reddes ſaturos. mallem hilaros & lubentes. Sanè mos Romanus non magis conuiuiis hunc diem dicauit, quàm facetiis & ludis. Itaque Gladiatores, Venatio, Circenſes, quanquam aliâs; tamen his diebus propriè dabantur. Gladiatores inprimis, quorum tutela Saturnus. Erras Duza, inquam: Mars potiùs. Apud Tertullianum certè lego (libello de Spectaculis) *Martem & Dianam vtriuſque ludi præſidem nouimus.* ludi videlicet gladiatorij, venatoriique. Item Saluianum: *Colitur & honoratur Minerua in gymnaſiis, Venus in theatris, Neptunus in Circis, Mars in arenis, Mercurius in palæſtris.* Duza renidens & renitens, Non pugnem, inquit, tantis ſcriptoribus libens: tamen vereor vt verior Lactantius ſit: *Munera, inquit, & quæ vocantur Venationes Saturno adtribuerunt.* Ita eum locum inſertâ copulâ lego. Nam & in Epitomâ Lactantij: *Munerum editiones Saturno factæ* (lego *ſacræ*) *ſunt: ſcena Liberi patris eſt.* Addicit Lactantio Auſonius,

Gladiatores Saturnalibus dati.

Eorum præſes Mars.

Vel potiùs Saturnus.

Et gladiatores funebria prælia notum
Decertaſſe foro: nunc ſibi harena ſuos

Vindicat, extremo cùm iam ſub menſe Decembri
Falcigerum placant ſanguine cęligenam.

Vbi duo notes, & pugnaſſe gladiatores Saturnalibus; & Saturno placando propitiandoq́ue. Cauſſam quam putem eius tutelæ fuiſſe, hæc eſt. Saturnus non inter ſuperos, ſed inferos deos. Plutarchus in καταγραφῇ κεφαλαίων. Ῥωμαῖοι, inquit, τὸν Κρόνον ἡγοῦνται θεὸν ὑποχθόνιον καὶ χθόνιον. & alibi, Κρόνον δὲ τῶν κάτω θεῶν, οὐ τῶν ἄνω νομίζουσιν. Eademq́ue opinio apud Græcos ipſos. Itaque in Tartaro eum collocat Prometheus apud Æſchylum,

Saturnus inter deos inferos habitus.

Ἐμαῖς δὲ βουλαῖς ταρτάρου μελαμβαθὴς
Κευθμὼν καλύπτει τὸν παλαιγενῆ Κρόνον
Αὐτοῖσι συμμάχοισι.
Me conſulente, in Tartari receſſibus
Habet latebra antiquitus ſatum Cronum,
Eiuſq́ue comites.

Et in Catalogo deorum duodecim maiorum omiſit Ennius,

Iuno, Veſta, Minerua, Ceres, Diana, Venus, Mars,
Mercurius, Iouis, Neptunus, Vulcanus, Apollo.

non facturus, ſi inter cælites fuiſſet. Credo eam opinionem valuiſſe, quia triſte Saturni ſidus & maleficum: quale ingenium deorum inferorum. Inde eſt nænia Græcorum, Κρόνιον ὄμμα: id eſt, *Saturnius oculus*: inde ſuperſtitio, Saturni diem vix non fauſtum. Tibullus,

Saturnus maleficus.

Tibullo lau.

Aut ego ſum cauſſatus aues, aut omina dira,
Saturni aut ſacram me tenuiſſe diem.

Ouidius ad amatorem, cui iter inuito ſuadet:

Nec pluuias opta, nec te peregrina morentur
Sabbata, nec damnis Alia nota ſuis.

Iure ergo Romani, quia gladiatorum ſanguine placari manes credebant, eaq́ue prima ludicri cauſſa; hoc ſpectaculum dedicarunt crudo & ſanguineo deo. Quò traho etiam cultum ſacerdotum eius à reliquo vulgo ſecretum. Nam pallio coccineo myſtæ Saturni velabantur. Tertullianus de Teſtimonio animæ: *Atque id plerumque facit & vittâ Cereris redimita, & pallio Saturni coccinata, & deæ Iſidis linteata.* Idem de Pallio: *Cùm lætioris purpuræ ambitio & galatici ruboris ſuperiectio Saturnum commendat.* Coccineus enim color (quem Galaticum rubo-

Ideò ſanguine placandus.

Saturni ſacerdotes coccinati.

rem

rem appellat, quia granum id Galatiæ frequens) ſanguinis & cædium eſt: ideoque & Imperatoriis olim paludamentis, ait Plinius, dicatum coccum. Hæc ſatis certa. Abnuere tamen nobis Prudentius tuus videtur, Victor, in Hamartigeneiâ:

Paludamēta Imperatorū coccinea.

Diti ſacros eſſe gladiatores ex Prudentio.

Reſpice terrifici ſcelerata ſacraria Ditis,
Cui cadit infeſtâ fuſus gladiator arenâ.

Sed* Ditem qui eundem cum Saturno hîc capiat, meâ ſententiâ, haud aberret.

** Aut etiam Diti, hoc reſpectu, quòd manibus placandis dati gladiatores.*

CAPVT VI.

Gladiatores olim in conuiuiis: Campanorum inſtituto. Romani id æmulati. Lampridius contra Turnebum explicatus, in Cubiculariis gladiatoribus. Germanorum immanitas.

INTER hos ſermones intulerant pueri miſſum ſecundum. in quo gallinæ, columbæ, turdi, & eiuſmodi altilium minutia. Et ego ad hoſpites, En, inquam, paraui ad illud Comicum,

Non ampliter, ſed munditer conuiuium.

Tempus non tulit. nec inter eos ganeones ego, quibus modulus eſt vitæ culina, vt ait Varro. Itaque ſumite quæſo contenti iſtis. Etiam excuſas? ait Pighius.

Sibi habeant ſua regna reges, ſibi diuitias diuites:

nobis dum ſic ſit. Et quæ cæna præ iſtâ, quam ſuauiſſimæ doctiſſimæque fabulæ condiunt? Vellem paullò magis, inquam: nec tu Pighi ſermonis eſſes tam parcus. Parcus ego? inquit. cui linguarium meherclè dandum fuit, ita inſolitè hac omni cænâ ſum loquax. Scis enim ingenium meum: quamque illud Homericum in me conueniat,

Ἀλλ' οὐ οἱ χάρις ἀμφιπεριστέφεται ἐπέεσσιν.
Sed non illius cingebat Gratia labra.

Tace, inquam. Nam tu quidem

λέγειν ἄριστος, ἀδυνατώτατος λαλεῖν.
Bonus loqui, ſed fabulari neſcius.

vt inuertam illud Eupolidis. Sed quoniam cœpimus, & bella iam occaſio eſt, de Gladiatoribus placétne largiùs fabulari? Nam verum fateamur. non alius mos eſt, quem diſertè intellegi pluris interſit veterum ſcriptorum. Quæ hiſtoria ab hac

Vtilitas intellecta rei gladiatoriæ.

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

commemoratione gladiatorum, quis orator, quis poëta abſtinuit? Et quidem pleræque metaphoræ, ſimilitudines, imagines, alij flores orationis ſunt ab iſtis. Occupa ergo hanc gratiam tu Pighi, & doce nos inuulgatum adhuc ritum. Egóne? ait. imò Duza hic potiùs --- παλαιά τε πολλά τε εἰδώς. --- *& priſca & plura noſcens*. Et ſolúſne Pighius hîc pro magiſtro? Tum ego, Qui viam ad mare neſcit, amnem ſibi quærit ducem: ſic nos te Pighi, vti penetremus ad mare illud antiquitatum. Erat

Gladiatores olim ſuper menſam. vrgetis modeſtiam meam, inquit. ſed enim ne alienum ſit ab hac menſâ. Renidens Duza: Adeò hic ſermo, Pighi, menſæ non diſconuenit, vt Romani rem ipſam cottidie oculis vſurpauerint ſuper menſam. Nam in lætiori conuiuio ſolemne fuit, in triclinio paria aliquot gladiatorum exhibere ad pugnam.

Auctoribus Campanis. Ortus, vt videtur, mos à Campanis: de quibus Silius libro XI. Punicor.

Quin etiam exhilarare viris conuiuia cæde
Mos olim, & miſcere epulis ſpectacula dira
Certantum ferro, ſæpe & ſuper ipſa cadentum
Pocula, reſperſis non parco ſanguine menſis.

Strabo de iiſdem lib. quinto: ἐπὶ τοσοῦτον δὲ ἐνετρύφησαν, ὥστ᾽ ἐπὶ δεῖπνον ἐκάλουν πρὸς ζεύγη μονομάχων, ὁρίζοντες ἀριθμὸν κατὰ τὴν τῶν δείπνων ἀξίαν. id eſt: *Eò luxus prouecti ſunt, vti conuiuas vocarent ad paria gladiatorum; quorum numerum augebant minuebántve pro dignitate cuiuſque conuiuij*. Liuius libro nono: *Et Romani quidem ad honorem deûm inſignibus hoſtium armis vſi ſunt: Campani ab ſuperbiâ & odio Samnitium, gladiatores (quod ſpectaculum inter epulas erat) eo ornatu armarunt, Samnitiúmque nomine appellarunt*. Ab iis ergo auidè

Quos Romani imitati. hauſerunt Romani. de quibus Nicolaus Damaſcenus: τὰς τῶν μονομάχων θέας, inquit, οὐ μόνον ἐν πανηγύρεσι καὶ θεάτροις ἐποιοῦντο Ῥωμαῖοι, ἀλλὰ κἀν ταῖς συμποσίοις. ἐκάλουν δ᾽ οὖν τινες πολλάκις ἐπὶ δεῖπνον τοὺς φίλους ἐπί τε ἄλλοις, καὶ ὅπως ἂν δύο ἢ τρία ζεύγη ἴδοιεν μονομάχων, ὅτε καὶ κορεσθέντες δείπνου καὶ μέθης, εἰσεκάλουν τοὺς μονομάχους. καὶ ὁ μὲν ἅμα ἐσφάττετο, αὐτοὶ δ᾽ ἐκρότουν ἐπὶ τούτῳ ἡδόμενοι. id eſt: *Spectacula gladiatorum non per ferias tantùm & in theatris Romani exhibuerunt; ſed priuatim in conuiuiis. Quin & ad cænam ſæpe amicos vocare ſoliti, cum ob alia, tum vt bina aut terna paria gladiatorum viderent: quos vino iam & cibo madidi intrò vocabant. atque ille quidem trucidabatur: iſti plauſum manibus dabant,*

dabant, tanquam in re lætâ. Nec de alio ritu Horatium exaudio:

Cædimur, & totidem plagis conſumimus hoſtem Horatius explicatus.
Lento Samnites ad lumina prima duello.

Lumina accipio, cænæ, præter opinionem florilegi interpretis. Perſeuerauit ille mos ad extrema imperij tempora. Capitolinus de Vero: *Gladiatorum etiam frequentis* (ita inibi lego) *pugnas in conuiuio habuit, trahens cænam in noctem, & in thoro conuiuiali condormiens.* Lampridius de Antonino: *Gladiatores ante conuiuium pugnantes, ſibi frequenter exhibuit.* Atque hi conuiuales gladiatores ſunt, quos Cubicularios Lampridius in Commodo dixit: *Inter hæc habitu victimarij victimas immolauit: in arenâ rudibus, inter cubicularios gladiatores pugnauit lucentibus aliquando mucronibus.* Ita paullò veriùs doceo, quàm Turnebus: qui Rudiarios pro Cubiculariis ſubſtituit, deâ non fauente. Nam & Dio illum in publico ſine ferro, domi gladiis, & ad cædem vſque, dimicaſſe commemorat: καὶ ἐμονομάχει, inquit, οἴκοι μὲν, ὡς καὶ φονεύειν τινὰς· ἐν δὲ τῷ κοινῷ, ἄνευ σιδήρου καὶ ἄνευ αἵματος ἀνθρωπείου. id eſt, *Et digladiabatur domi quidem, etiam ad cædem quorumdam; in publico autem, ſine ferro, & ſine ſanguine humano.* Deſierat Duza, & ad eum ego: Sed cenſen' hanc legitimam in conuiuio pugnam fuiſſe, an quaſi luſum? Hoſtibus quidem noſtris, inquit, ſit hic luſus. prorſus legitima pugna, & cum applauſu conuiuantium, occidebant, occidebantur. Ita Nicolaus: cuius verba, vt video, præteruolarunt tuas aures. Vultu auerſatus feritatem eam Victor, Di boni! crudas & immanes epulas! inquit. & iam miror Lapitharum conuiuia in prouerbium iſſe, non iſſe Romanorum. Quid illos culpas? reſpondit Duza. nos ecce Galli nihilo meliores. Poſidonius: Κελτοὶ, inquit, παρὰ τὸ δεῖπνον μονομαχοῦσιν. *Galli ſuper cænam digladiantur.* Imò hoc ampliùs ſcribit, eò dementiæ prouectos, vt paullulo argento vel vaſis aliquot fictilibus conducti (quæ pacto ſcilicet propinquis darentur) ſupini in ſcuto immobileſque iacerent, atque ibi accedens alius iugulum iis incideret. At enim, inquit Victor, de Germanis id accipi commodius veriuſque eſt. Scis enim quomodò Græci vſitati voce κελτῶν.

Cubicularij gladiatores.

Vulgata in Lampridio lectio defenſa, diſtinctione tamē adiuta.

Cruenta Romanorum conuiuia.

Celtarum ſiue Germanorū magis.

CAPVT

CAPVT VII.

In genere de Spectaculis primò. Tum de celebritate & frequentiâ Gladiatorij ludicri. quamque id gratum. Quo nomine antiquis dictum. Munus, Munerarius, Munerator. Editio, Editor. Tacitus correctus. Gladiatores ſignificatione duplici, pro re proque hominibus.

AT tibi, Pighi, ſatin' vt præciſa nunc omnis tergiuerſatio? Perge, cum Muſis beneuolentibus. Sed muſſante etiam Pighio, ego velut commotior, Quàm lenta hæc materies? inquam. corbita celeriùs moueatur in tranquillo mari. Fac, ſiquid facis. At Pighius renidens, Sine præmediter ſaltem, inquit. Vnde enim tam numerò poſſim, de re obſitâ & vetuſta? Nos precabimur, ait Lernutius, Numeriam deam tibi vt adſit & Monetam. De poſtremâ, inquit, accipio omen: fauentior vt mihi quàm Antuerpię ſit. Vos audite, adiuuate, & aberrantem dirigite. Spectaculorum res nec antiquis quidem ſine curâ fuit: ſcripſeruntque de iis ex profeſſo, quod ſciamus, Suetonius Tranquillus, & *Tertullianus. Alterius liber nunc eſt: alterius, fuit. Sed cauſſa ſcribendi iis finiſque, non vna. Ille vt explicaret, noſter vt damnaret, deſcenderunt in hanc arenam. Et ſanè pleriq. Theologi è priſcis, cùm viderent pietatis damno, addictum deuinctumque populum his ludis, paſſim inuecti in eos, vt libidinis ſæuitiæque fontes. Et benè illi. nec malè nunc ego, qui per Suetonij veſtigia iens ritus illuſtrabo priſci & nobis ignoti æui. Quomodò enim vel illos ipſos viros ſanctos legemus capiemuſque, niſi cognitione aliquâ imbuti rerum earum quas carpunt? Vt omittam ſcripta omnia profana, quibus immittenda lux ab hac narratione. Atque vt primas totius ſermonis lineas ducam, Spectaculorum apud Romanos quadrigas conſtituo, Gladiatores, Venationem, Circenſes, Scenam. Tria ex iis ad oculos maximè, vnum pertinuit ad aures. Quæ ad oculos, propria ferè Romanorum. aut ſi in aliâ gente, tenuia præ iſtis, & dictu parum digna. Scio & Agones Muſicos fuiſſe, & Gymnicos ludos: ſed nouè illa traducta Romam, nec mihi nunc curæ. Dicam de Gladiatoribus, vt petiſtis. quod inter omnia ſcire vos volo celeberrimum fuiſſe frequentiſſimumque

Scriptores etiam olim de re ludicrâ.

**Præter hos, etiam Sinnius Capito.*

Theologi veteres inuecti in ſpectacula crebrò.

Diuiſio ſpectaculorum.

Gladiatorij ludi, inter omnes, celeberrimi.

que Romæ. Cicero adfirmat ſeriò, oratione pro Seſtio: *Equidem exiſtimo nullum tempus eſſe frequentioris populi, quàm illud gladiatorium: neque concionis vllius, neque verò vllorum comitiorum.* Et in quo plebs maximè vel delectabatur, vel veriùs, inſaniebat. Gratiſſimi plebi. Idem Cicero, de gladiatoribus: *Id autem ſpectaculi genus erat, quod omni frequentiâ atque omni genere hominum celebratur, quo multitudo maximè delectatur.* Idemque ſtudium appoſitè exprimit & tangit quicumque ſcriptor, De cauſſis corruptæ eloquentiæ. *Iam verò,* inquit, *propria & peculiaria huius vrbis vitia* Iuuentuti in delicijs. *penè in vtero matris concipi mihi videntur, hiſtrionalis fauor, & gladiatorum equorumque ſtudia. quibus occupatus obſeſſusque animus, quantulum loci bonis artibus relinquit? quotumquemque inueneris, qui domi quidquam aliud loquatur? quos alios* * *adoleſcentulorum ſermones excipimus, ſiquando auditoria intrauimus?* Nam illud fœdum, incredibile, quod addit: *Ne præceptores quidem vllas crebriores cum auditoribus ſuis fabulas habent. Colligunt enim diſcipulos non ſeueritate diſciplinæ, nec ingenij experimento, ſed ambitione ſalutantium, & illecebris adulationis.* Spectaculum hoc appellatum propriè, Munus. vel quia populo gratis daretur, vel, vt Tertullianus ait, *ab officio, quia officium ſe mortuis facere arbitrabantur.* Et bene ac peritè Tertullianus. nam Munus propriè officium antiquis; ſicut Munis, officioſus. Feſtus: *Munem ſignificare certum eſt officioſum: ſicut è contrario immunis dicitur, qui nullo fungitur officio.* At origo gladiatorum, vt mox dicam, à funebri re. Is qui præbebat, ab eâ voce Munerarius dictus. Gloſſæ, *Munerarius,* ἀγωνοθέτης. cuius vocis primum patrem Quinctilianus facit Auguſtum libro VIII. *Quædam in vſu,* inquit, *perquàm recentia, vt Meſſalla primus Reatum, Munerarium Auguſtus primus dixerunt.* Nam anteà vel Domini ludorum dicebantur, vt Ciceroni de Legibus: vel Editores, & res ipſa Editiones. Capitolinus in Antonino: *Abſens populi Romani voluptates per ditiſſimos editores curari vehementer præcepit.* Lapis propter Neapolim: HIC. OB. LITERATO. MVNERIS. SPECTACVLO. IMPETRATA. EDITIONE. AB. INDVLGEN. MAX. PRINCIPIS. DIEM. GLADIATORVM. ET. OMNEM. APPARATVM. PECVNIA. SVA. EDIDIT. Alius Præneſte: OB. INSIGNEM. EIVS. EDITIONEM. MVNERIS. BIDVI. Et exempla plu-

* Exemplum habes in Suetonij Nerone, cap. xxij.

Hi ludi propriè Muneris nomine veniũt: etſi Venatio etiam comprehẽſa, vt dico lib. ij

Munerarius. Dominus. Editor. Editiones.

In Tacito coniectura.

ria obuia vulgò. Tacitum in hac voce bene emendaſti Lipſi, lib. III. Annal. de vitiis Druſi: *Huc potiùs intenderet, diem ædificationibus, noctem conuiuiis traheret.* benè, inquam, tu, *editionibus*: quia ad ludos hos cruentos edendos frequentandosque Druſus pronus. Nec ſine cauſsâ tamen ficta ab Auguſto illa vox noua. quia Editores Dominíve, communes ſunt omnibus ludis: Munerarius non niſi is qui munera edit, id eſt Gladiatores

Munerator.

aut Venationes. Muneratorem dixit magis nouè Florus de Spartaco: *quaſi planè expiaturus omne præteritum dedecus, ſi de gladiatore munerator fuiſſet.* Hîc Lernutius, Sed non res ipſa, etiam *Gladiatorium* dicta? quæ vox mihi alibi lecta. Ad illum Pighius,

*Vide lib. II cap. V. Gladiatores, pro ipſis ludis

Lecta in Liuio, inquit: ſed pro * auctoramento pretioque gladiatorum, non pro ludis. At *Cicero aliique, plus ſemel *Gladiatores*, pro ſpectaculo & munere ipſo vſurpant, homines pro

*Lib. II. ad Attic. ep. I. Philip. I. & IX aliisque.

re: vt contrà rem pro hominibus, cùm Seruitia, Coniugia dicimus, ſeruos & coniuges ipſos. De verbo quod ſatis eſt dixi, ſi addidero Gladiatorem à Quinctiliano definiri *qui in arenâ po-*

Gladiator quis.

pulo ſpectante pugnauit. Ita enim hîc appello: non eos, quos Iuriſconſultus, l. vlt. De iure immunitatis μαχαιροποιοὺς dixit, ſatis propriè, at parum vſitatè.

Capvt VIII.

Diſpoſitio & ordo futuri ſermonis. Origo ludicri: & cauſſa. Ciceroni lux facta. Primi gladiatores. Auſonio præluximus, eumque emendauimus. Recenſio veterum munerum. quæ olim comprehenſa Actis, inter res ſerias. In illuſtrium funere gladiatores: mox etiam plebeio: idque ex teſtamento. Poſtremò & fœminarum.

Termini gladiatorii huius ſermonis.

AD ipſam rem venio. de quâ dicenda mihi quattuor, Origo progreſſusque, Locus, homines, Modus. Hæc ſepta non tranſiliam: ſi fecero, lineam aduerſum me poſcite, vt olim

Gladiatores orti ab Etruſcis.

vrbanè Afer. Origo gladiatorum à re funebri: exemplum, ab Etruſcis. Ita Damaſcenus Nicolaus tradit: οἱ Ῥωμαῖοι, inquit, παρὰ Θυῤῥηνῶν παρέλαβον τὸ ἔθος: *Romani à Tyrrhenis morem hunc accepere.* At fortaſſe Etruſci ipſi à Græcis. Hermippus certè apud

* Sed hoc ad duellū potiùs pertinere videtur, quàm ad hoc ludicrum.

Athenæum τῆς * μονομαχούντων εὑρετὰς ἀποφαίνει τοὺς Μαντινεῖς, *inuentores gladiatoriæ pugnæ facit Mantinenſes.* Et Statius Papinius extremo libro

libro VI. inter certamina ludoſque Argolicos, etiam Gladiatorios tentatos ponit: idque priſco illo (neſcio an ſatis cautè) æuo. Vndecumque exemplum; cauſſa tamen & origo, Funus. Tertullianus: *Olim quoniam animas defunctorum humano ſanguine propitiari creditum erat, captiuos vel malo ingenio ſeruos mercati in exſequiis immolabant. Poſteà placuit impietatem voluptate adumbrare. itaque quos parauerant, armis quibus tunc & qualiter poterant eruditos, mox edicto die inferiarum, apud tumulos erogabãt. Hæc muneris origo.* Et cum illo Seruius ad hoc Virgilij, *Viuentes rapit, inferias quos immolet vmbris. Moris erat,* inquit, *in ſepulchris virorum fortium captiuos necari. quod poſtquàm crudele viſum eſt, placuit gladiatores ante ſepulchra dimicare, qui à buſti cineribus Buſtuarij dicti.* Quod ſuggerit de Buſtuariis, Ciceroni præibit ad lucem, ſcribenti in Piſonem: *Neque ego ceßiſſem, & me ipſa ſuo complexu patria tenuiſſet, ſi mihi cum illo Buſtuario gladiatore* (Clodium intellegit) *& tecum certandum fuiſſet.* Mos autem vetus, quem tangunt, immolandi captiuos, vel ex Homero notus, apud quem Achilles in Patrocli rogum coniecit

Cauſſa præbendi, Funus. *Buſtuarij gladiatores.* *Cicero explicatus.* *Captiui ad buſtum immolati.*

Δώδεκα μὲν Τρώων μεγαθύμων υἱέας ἐσθλούς.

Bis ſenos iuuenes Troiano ſanguine cretos.

Itaque prætextu hoc religionis dati publicè Romæ primi gladiatores. Dico publicè. quia facilè ſuſpicor, iam anteà priuatim & per conuiuia innotuiſſe. At publicè primò in Foro boario, anno vrbis CCCCXC. Dederunt M. & D. Bruti, cauſsâ mortis patris. Valerius Maximus adnotauit: *Gladiatorium munus primum*, inquit, *Romæ datum eſt in Foro boario, Ap. Claudio & M. Fuluio Cos. Dederunt M. & D. Bruti, funebri memoriâ patris cineres honorando.* Et Epitome Liuiana XVI. *D. Iunius Brutus munus gladiatorium in defuncti patris memoriam edidit primus.* vbi malè tamen ſcriptoris an exſcriptoris culpâ, omiſſus Marcus. Auſonius,

Primi publicè gladiatores Romæ.

Tres primas Threcum pugnas, tribus ordine ſellis
Iuniadæ patrio inferias miſère ſepulchro.

Ita rectè. & *Threces, pro quouis gladiatore. *Phæaces* non habent hîc locum, quidquid vetus liber eos ingerat, & vir doctus, qui in iis defendendis ſudat. Malè autem *tribus ordine ſellis*, pro *bellis*. Nam intellegi vult, primò data tantùm tria paria: quæ

**Vide lib. II cap. XV.* *Auſonius correctus & explicatus.*

poëticè & *μεγαλύνων* appellat tria bella, non aliter quàm anteà *Tres Threcum pugnas*. Niſi quis tamen *tres ſellas* capiat, triplicem illum conſeſſum Senatus, Equitum, Plebis. Hæc origo. & fallor? an numquam rep. illâ priſcâ data munera, niſi in funere, &, vt Liuius appellat, *mortis cauſsâ?* Non fallor. Illum ipſum ſcriptorem videamus, qui, in libris qui exſtant, pleraque ea ſeriò recenſuit & cum curâ. Libro XVI. narrauerat (id enim ex Epitomâ liquet) tria paria data à Iuniis. Ecce annis quinquaginta pòſt, (non enim priùs in ipſo Liuio reperio) refert data paria duo & viginti, anno vrbis DXL. Verba eius è lib. XXIII. *M. Æmilio Lepido qui bis Conſul fuit, filij tres L. M. Q. ludos funebres per triduum, & gladiatorum paria duo & viginti per triduum in foro dederunt.* Iterum libro XXXI. interiectis quatuordecim fermè annis, P. Sulpicio C. Aurelio Coss. paria vigintiquinque. *Ludi*, inquit, *funebres eo anno per quatriduum in foro mortis M. Valerij Læuini cauſsâ. paria quinque & viginti pugnarunt*. Et lib. XXIX. *P. Licinij funeris cauſsâ Viſceratio data, & gladiatores* CXX. *pugnarunt*. Qui numerus grandior, quàm vt conueniat in id æuum: ſcribamque *gladiatores* LXX. Denique etiam, anno vrbis DLXXX. paria data triginta ſeptem: quod velut primariæ magnificentię recenſuit lib. XLI. *Munera*, inquit, *gladiatorum eo anno parua aliquot alia data. vnum ante cetera inſigne fuit, vt per triduum quattuor & ſeptuaginta homines pugnarint*. Nec *pluriens, quod mens mihi ſuppeditet, gladiatorum mentio in Liuio: niſi lib. XXVIII. de Scipionis munere, quod in prouinciâ præbitum, non Romæ. *Scipio*, inquit, *Carthaginem ad vota ſoluenda dijs, munúsque quod mortis cauſsâ patris patruique parabat, edendum rediit.* Victor hìc interpellans, Quæſo, inquit, quod conſilium aut quod otium Liuio, in grauem illam hiſtoriam res ludicras intexere, & has verè nugas? Pighius, Nugas nobis, inquit: non Romanis, qui hæc talia etiã referebant in Acta vrbis. atque inde ſcito Liuium hauſiſſe. Satis id liquet ex Epiſtolâ Ciceronis ad Cælium: à quo cùm petiiſſet acta omnia vrbis ad ſe mitti, ille *gladiatorum compoſitiones* miſerat, Cicerone leuiter irridente & indignante. Sed ne excidam, quod dicitur, à lineâ, in funere tantùm olim noti gladiatores: nec eo omni, ſed virorum principum, illuſtriorumque. Non enim dabantur, credo, niſi in funere Indictiuo.

Olim, tãtùm in funere gladiatores.

In Liuio diligens recenſus munerum publicorum.

Eò, quia libri alij deſũt. Nam pari curâ vbique recenſuit.

Gladiatorum editiones Actis publicis perſcriptæ.

Ea non in omni morte, ſed illuſtri.

ctiuo. Cicero ſuadet I I. de Legibus: *Reliqua ſunt in more*, inquit, *funus vt indicatur, ſiquid ludorum*. Et Feſtus: *Indictiua funera ſunt, quibus adhibentur non ludi modò, ſed etiam deſultores*. Spectauit eò Spartaci immane factum, qui illudens, & quaſi imitatione Romanâ, Crixo è ducibus ſuis cæſo, CCC. captiuorum morte parentauit, hoc gladiatorio ritu. Appianus narrat. & Florus eleganter: *Ille*, inquit, *de ſtipendiario Thrace miles, de milite deſertor, inde latro, deinde in honorem virium gladiator, defunctorum quoque prælio ducum funera imperatoriis celebrauit exſequiis, captiuosque circa rogum iuſſit armis dimicare, quaſi planè expiaturus omne præteritum dedecus ſi de gladiatore munerator fuiſſet*. Sed & Hiſpani in Viriathi funere fecerunt apud eundem Appianum: *Igni exſtincto & iuſtis factis, decreuerunt vt in eius honorem multa gladiatorum paria ſuper ſepulchrum eius dimicarent*. Ergo hæc certamina primò in honorem Imperatorum procerumque. Sed paullatim, vt ſolet, res increbuit: & à tenui canali in mare quoddam (fas ſic loqui) excreuit editionum. Dare enim cœperunt vulgò etiam priuati: & pleriſque ea cura in teſtamentis. Cauebant, inquam, poſt mortem ſuam tot & tot paria ſibi edi. Tertullianus: *Priuatorum memoriis legatariæ editiones parentant*. Seneca de breuitate vitæ: *Quidam diſponunt etiam illa quæ vltra vitam ſunt, moles magnas ſepulchrorum, & operum publicorum dedicationes, & ad rogum munera, & ambitioſas exſequias*. Munera ad rogum, gladiatores ſunt: ideo, qui *munia* ſubiiciunt. Apud Horatium, heredes

Flori & hiſtoriæ data lux.

Mox etiam in priuatorū. Idq; ex teſtamento.

Firmata & interpretata Senecæ ſcriptura.

> *Ni ſic feciſſent, gladiatorum dare centum*
> *Damnati paria.*

Apud Perſium ſenex,

> ——— *at tu meus heres*
> *Quiſquis es, à turbâ paullum ſeductior audi.*
> *Dis igitur genioque ducis centum paria ob res*
> *Egregiè geſtas indico.*

Perſius explicatus cōtra vulgum.

Quæ malè accipi ſcio de Hecatombâ. Cicero pro Sullâ: *Ita prorſus. interpoſiti ſunt gladiatores, ſed quos teſtamento patris deberi videmus*. Imò vſque eò mos eualuit, vt ditiori aliquo mortuo, populus Munus efflagitaret, velut debitum, & ex præſcripto legis. Exemplum in Suetonio inſigne, cum Tiberij reprimentis laude. *Cùm Pollentina plebs*, inquit, *funus cuiuſdam primipilaris* non

Licentia plebis in flagitādo munerib.

non priùs ex foro miſiſſet, quàm extortâ pecuniâ per vim heredibus ad gladiatorium munus: cohortem ab vrbe, & aliam à Cotyis regno, diſſimulatâ itineris cauſſâ, detectis repentè armis, per diuerſas portas in opidum immiſit. ac partem maiorem plebis & decurionum in perpetua vincula coniecit. Nec verò hac fini, aut in virorum ſaltem funeribus, ſtetit mos: tranſiit etiam (pudet pigetque) ad fœminarum. Dux & auctor rei ſtirps illa Veneris Cæſar Iulius: *qui munus populo epulumque in filiæ memoriam pronuntiauit, quod ante eum nemo*, ait Suetonius, cap. XXVI Et confirmat Dio: ἐπὶ τῇ θυγατρὶ, inquit, καὶ θηρίων σφαγὰς καὶ ἀνδρῶν ὁπλομαχίας ἐποίησεν. id eſt, *Filiæ ſuæ & ferarum cædes, & virorum pugnas exhibuit.* Nec dubitate quin Diui exemplum cupidè imitatus ſit vulgus. In Spartiano certè lego, *Hadrianum præcipuos honores ſocrui ſuæ ludis gladiatoriis impendiſſe.*

In mulierum etiam funeribus dati.

CAPVT IX.

Præter funus & religionem, etiam voluptatis cauſſâ dati gladiatores. A pleriſque magiſtratibus. etiam Sacerdotibus. Arcariis, (in quâ voce Lampridius correctus.) Imperatoribus.

Voluptatis cauſſâ præbiti.

FONTEM crebræ editionis habetis: ſed vnum. Alter ſupereſt, Voluptas. Poſtquam enim res placere populo viſa, & omne vulgus cupiens harum ſpectionum: ecce anſa præbendi reperta eſt etiam citra funus. Florus tangit & carpit: *Vnde*, inquit, *gladiatorij aduerſus dominos ſuos exercitus? niſi ad conciliandum plebis fauorem effuſa largitio, cùm ſpectaculis indulget, ſupplicia quondam hoſtium, artem facit.* Scilicet nimis raræ illuſtrium diuitumque mortes: & inuentum, vt Magiſtratus darent, Sacerdotes, Principes, denique omnes qui gratiam à populo exambire vellent aut honorem. Bene Tertullianus ad hanc inſaniam, *Tranſiit*, inquit, *hoc genus editionis ab honoribus mortuorum ad honores viuentium, Quæſturas dico & Magiſtratus & Flaminia & Sacerdotia.* Et Lactantius lib. VI. *Quid dicendum eſt de iis, qui populari leuitate ducti, vel magnis vrbibus ſuffecturas opes* (notate de effuſo ſumptu) *exhibendis muneribus impendunt? Niſi eos dementes atque furioſos, qui præſtent populo quod & ipſi perdant, & nemo eorum quibus præſtatur accipiat.* Diſtinctè & velut per indicem de omnibus dicam. ſed propitia mihi eſto dea Fides: quia vereor vt apud

Ab omnibus qui in honore.

vt apud iſtos inueniam fidem. Primi è magiſtratibus dederunt, vt coniicio,

ÆDILES. Quidni enim exemplum rei primum ab illo magiſtratu cenſeam, cui, velut peculiare munus, ludi? Adde quòd antiquiſſima mentio Æditiliorum aliquot munerum Ciceroni de Officiis ſecundo: quem eſt videre. Etiam Cæſar Ædilis munus præbuit, ex Suetonio cap. x. & Plutarcho in eius vitâ. Editio tamen ea quando cœperit, non callidè ſcio: vix eſt vt ante ſexcenteſimum vrbis annum, ſi non imponit mihi Liuius. Cur enim funebria aliquot munera recenſet, nulla Æditilia: quę probabile fuiſſe ampla, & Senatorij apparatus? Quandocumque cœperint, manſêre tamen ad extrema imperij, recenſetque Capitolinus in Gordianis: *Ædilitatis ſuæ tempore, duodecim populo Romano munera, id eſt per ſingulos menſes ſingula de ſuo exhibuit.* Secundò dedêre Coniectura de exortu voluptarij muneris.

PRAETORES, more item vetere. Plutarchus, in Bruto, Caſſium facit eum alloqui: παρὰ μὲν τῶν ἄλλων στρατηγῶν, ἐπιδόσεις καὶ θέατρα, καὶ μονομάχους: παρὰ σοῦ δὲ τὴν κατάλυσιν τῆς τυραννίδος ἀπαιτεῖν. id eſt: *Ab aliis quidem Prætoribus munera, & ſpectacula, & gladiatores: à te verò depulſionem tyrannidis populus exſpectat.* Auguſtus aliquid hac in re innouans & aſtringens, τοῖς μὲν στρατηγοῖς συνέταξεν τὰς πανηγύρεις πάσας, ἔκ τε τοῦ δήμου δίδοσθαί τι αὐτοῖς κελεύσας, καὶ προσαπειπὼν μήτε ἐς ἐκείνας ὁπόθεν τινὰ πλεῖον τοῦ ἑτέρου ἀναλίσκειν, μήθ' ὁπλομαχίαν, μήτ' ἄλλως, εἰ μὴ ἡ βουλὴ ψηφίσαιτο· μήτ' αὖ πλεονάκις ἢ δὶς ἐν ἑκάστῳ ἔτει, μήτε πλειόνων εἴκοσι καὶ ἑκατὸν ἀνδρῶν ποιεῖν: id eſt, *Prætoribus curam ludorum omnium impoſuit, è publico aliquid eis dari præcipiens: & interdicens, nequis à ſe aliquid amplius altero impenderet, ſiue in Gladiatores, ſiue in alios, niſi Senatus id decreuiſſet. Néve ſæpius, quàm bis quoque anno, Gladiatores daret, neu plurium quàm ſexaginta parium*: ait Dio, libro LIIII. Poſteà tamen edictum illud, quà de ſumptu eſt, laxauit Auguſtus idem: καὶ τοῖς βουλομένοις τῶν στρατηγῶν τριπλάσιον τοῦ παρὰ τοῦ δημοσίου σφίσιν ἐς τὰς πανηγύρεις διδομένου προσαναλίσκειν ἐφῆκεν. id eſt, *Et Prætoribus, ſiqui vellent, conceſſit, vt triplum in ludos impenderent, eius quod è publico accipiebant.* Imò è publico aliquid dari vltrà vetuit, narrante eodem Græco, lib. LV. τὸ ἀργύριον τὸ τοῖς στρατηγοῖς, τοῖς τὰς ὁπλομαχίας ποιοῦσι, ἐκ τοῦ δημοσίου διδόμενον, ἐκέλευσε μηκέτ' ἀναλίσκεσθαι. id eſt, *Pecuniam Prætoribus, qui Gladiatores daret, è publico ad-*

In Prætoribus munera ſæpe res.

E publico dati ſumptus.

Sed mox ſublati.

co adtribui ſolitam, vetuit vltrà in eam rem abſumi. Caligula etiam aliquid conſtituit hac in re: καὶ δύο στρατηγοὺς ἐς τοὺς ὁπλομαχικοὺς ἀγῶνας, *ὥσπερ ποτὲ ἐγίγνετο, λαγχάνειν ἐκέλευσεν: id eſt, *& duos Prætores, ludos Gladiatorios, vti anteà factum, ſortiri iuſſit.* notat Dio lib. LVIII. At Claudius prorſum vetuit, & à Prętoribus ea munera remouit. Idē Dio: τοῖς τε στρατηγοῖς τοὺς ἀγῶνας τοὺς ὁπλομαχικοὺς ἀπηγόρευσε μὴ ποιεῖν. id eſt, *Prætores vetuit vltrà edere Gladiatoria munera.* fortaſſe tūc, cùm Quæſtoribus impoſuit, vt dicam. Videntur tamen iterum irrupiſſe, & ſub Traiano ea Iuuenalis agnoſcit:

**Crebò id capiendum, vt iterum publico ſumptu ederent, permiſſa Caij.*

Claudius prætoria munera tollit.

Quæ mox iterū in vſu.

—— quanti ſua funera vendant
Quid refert? vendunt nullo cogente Nerone.
Nec dubitant celſi prætoris vendere ludis.

De arenâ enim ij verſus. Et Lampridius in Commodo: *Commodianum etiam Prætorem dixit, quo præſente ſæpiſſimè gladiator pugnauit.* vbi legam, *præſidente.* Tertiò

Lampridius correctus.

QVAESTORES. inſtituto Claudij, vt diſertè notat Tranquillus cap. XXIIII. *Collegio Quæſtorum pro ſtraturâ viarum gladiatorium munus iniunxit.* Quod tamen conatus Nero tollere, qui ſanxit, *vt ne deſignatis quidem Quæſtoribus gladiatores edendi neceſſitas eſſet.* Sed reduxit denuò Domitianus, & *Quæſtoria munera olim omiſſa reuocauit*, vt ſcribit Suetonius capite IIII. Itaque crebra mentio deinceps. Capitolinus in M. Antonino: *Gladiatorium quaſi priuatus Quæſtor edidit munus.* Idem in Vero: *Medius inter Pium & Marcum reſedit, cùm Quæſtor populo munus daret.* Spartianus in Caracallâ: *Papinianus qui ante triduum Quæſtor opulentum ediderat munus.* Non leuauit ſed àuxit Quæſtorum onus Alexander: qui *Quæſtores candidatos iuſſit ex ſuâ pecuniâ munera populo dare: ſed vt poſt Quæſturam Præturas acciperent, & prouincias regerent*, ait Lampridius. Quartò dedêre

Quæſtorum munera Nero tollit.

Fruſtrà reuocant iterum Domitiano.

CONSVLES, *exemplis tamen haud ita crebris. Cicero ſecundo de Offic. *magnificentiſſima Pompeij munera ſecundo conſulatu* celebrat. Marcellus Iuriſconſultus l. XXXVI. De cond. & demonſtr. *Viuo Mæuio Seius conſul deſignatus eſt, & munus edidit.* Et facit Suetonij locus, Nerone capite IIII. Hæc de magiſtratibus reperio. Iam verò dedêre etiam

** Nō crebrò reperta conſularia munera. dico de gladiatoribus. Nam de Venatione ſæpe. Et ad eā has iuſſa poſſis referre, excepto Tranquilli loco.*

SACERDOTES. atque ita Pontificales ludos in Tranquillo obſeruo Aug. cap. XLIIII. & Sacerdotales ludos in Plinio

nio libro VII. Epiſtolarum. Addite & Tertulliani verba, quæ ſuprà. Item nouo nomine & re

ÆRARII. Ita enim ſanè in Lampridij Alexandro legitur: *Ærarios verò inſtituit qui de areâ* (ita vetus lectio) *fiſci ederent munera, eademque parciora.* quamquam emendandum cenſeo, *Arcarios inſtituit*, & mox, *de arcâ fiſci.* Arcarij enim apud *Symmachum, Caſſiodorum, & in Codice Theodoſij lecti, qui præerant arcæ. Denique *Lampridius emendatus.* *Arca & Arcarij.* *Iureti Notas ad Symmachũ vide, lib. I. epiſt. LXII.*

IMPERATORES, ita quidem frequenter, vt hoc eximium cenſuiſſe videantur inter munia Principatus. Dabant enim Natali ſuo: dabant Quinquennalibus, Decennalibus, Viceſimalibus: dabant in Dedicatione publicorum operum: in Victoriâ & triumpho: & per variam occaſionem, vti ex hiſtoriâ inferioris æui promptum colligere, ne faſtidium vobis pariam tot exemplis. *Principes quando dederint.*

CAPVT X.

Nec Romæ ſolùm, ſed in prouinciis. Vbi reges dabant, præſidéſque. Paulatim in coloniis & municipiis increbuit mos: vbi minores magiſtratus dabant. Poſteà promiſcuè priuati, vario prætextu. Dies etiam, quibus ex more dabant.

ROMAE iſta. Quid in prouinciis? certè & eas peruaſit ſtudium huius ludicri, velut tabes. Primus Perſeus Macedonum rex tranſtulit in Græciam: quod docuit me Liuius libro XLI. *Spectaculorum quoque magnificentiâ*, inquit, *reges omnes vicit ſuperiores, reliquorum ſui moris & copiâ Græcorum artificum: gladiatorium munus Romanæ conſuetudinis, primò maiore cum *terrore hominum inſuetorum ad tale ſpectaculum, quàm cum voluptate dedit. deinde ſæpius dando, & modò vulneribus tenus, modò ſine miſſione etiam, & familiare oculis gratumque id ſpectaculum fecit, & armorum ſtudium pleriſque iuuenum accendit.* Nec dubiè alij reges & dynaſtæ, in ſua regna. Et profanæ ſolùm gentes? imò ipſi ecce Iudæi, apud quos *Herodes rex ſub Auguſto in ſingulis pænè opidis theatra & amphiteatra conſtituit. & Agrippa vnâ commiſſione dedit paria ſeptingenta, Romanos quodammodo ipſos exſuperans. Ioſephus lib. XIX. in hæc verba: Ἐπιδαψιλευσά- *Dati etiã in Prouinciis, à regibus.* *Quando in Macedoniâ, & fortaſſe Græciâ, primùm* *Quod ipſum hodie eueniret.* *Quando in Iudæâ.* *Vide Ioſep. lib. XIX. variis locis.* *Multitudo gladiatorum in Iudæâ.*

τὸ αὐτῶν τὴν καθιέρωσιν μεγαλοπρεπῶς, ἐν τῷ ἀμφιθεάτρῳ, πλήθει μονομάχων, τὴν αὐτοῦ δεικνὺς μεγαλόνοιαν· ἔνθα καὶ τὴν χρῆ πλήθους ἀντίταξιν, βουληθεὶς γενέσθαι τῆς θεωμένων τέρψιν, ἑπτακοσίους ἄνδρας ἑπτακοσίοις μαχησομένους ἐπέμψε, κακούργους ὅσους εἶχεν ἀποτάξας εἰς τήνδε τὴν πρᾶξιν, ἵνα οἱ μὲν κολασθῶσι, τὸ πολέμου δὲ ἔργον γένηται τέρψις εἰρήνης. id eſt: *Dedicationem eorum operum magnificè celebrauit in Amphitheatro, copiá gladiatorum, oſtendens animi ſui magnitudinem. vbi etiam, vt multitudine inter ſe pugnantium augeretur voluptas ſpectantium, ſeptingentos viros cum ſeptingentis commiſit, noxios quotquot habuit in hanc operam deſtinans: vt & illi pœnas dignas luerent; & belli imago, oblectatio pacis eſſet.*

Dati etiam à Præſidibus. Nec reges ſolùm inſanierunt hanc inſaniam, ſed etiam in prouinciis paſſim Proconſules Præſideſque. Ab eâ mente eſt, quod

Tacitus explicatus. Tacitus Iunio Blæſo qui Pannoniæ Præfectus, gladiatores adtribuit, lib. I. Annal. *Nocte proximâ,* inquit, *iugulauit per gladiatores ſuos, quos in exitium militum habet atque armat.* Et mox: *Pars militum gladiatores, qui è ſeruitio Blæſi erant, vinciunt.* Et multo clariùs lib. XIII. *Edixit Cæſar nequis magiſtratus aut Procurator qui prouinciam obtineret, ſpectaculum gladiatorum aut ferarum, aut quod aliud ludicrum ederet. Nam antè non minùs tali largitione, quàm corripiendis pecuniis ſubiectos adfligebant: dum quæ libidine deliquerant, ambitu propugnant.* Vbi etiam veritas eiuſmodi editiones vide-

Dati in coloniis & municipiis vulgò. tis: ſed obedientiâ, vt metuo, non diuturnâ. Iam verò coloniæ & municipia pleraque æmulabantur: & paſſim inter reliquias vetuſtatis Amphitheatra etiamnunc, cædium iſtarum ſedes. De Græciâ quidem Philoſtratus ſatis teſtabitur, IIII. de vitâ Apollonij. Alius item error Athenis emendatus eſt. *Conueniens enim populus in theatrum, quod in arce eſt, Gladiatores ſeſe mutuo iugulantes ſpectabat, magiſque ibi tunc talia exempla edebantur, quàm nunc Corinthi. Nam magnis pecuniis empti homines nequam eò ducebantur, vt adulteri, perfoſſores parietum, ſectores marſupiorum, receptores fugitiuorum, aliiq; tales. Athenienſes autem eos armis inſtruentes, certare inter ſe iubebant. quam tam crudelem conſuetudinem Apollonius illìc ſuſtulit.* Videtis in Græciâ paſſim edita, & parum fideliter, puto, ſuſtulit Apollonius. Idem alibi: atque vt Romæ magiſtratus præbebant: ſic in coloniis municipiiſque Duumuiri aut Ædiles.

Ab Ædilibus. Apuleius indicat libro x. *Thyaſus,* inquit, *oriundus patriâ Corintho, gradatim permenſis honoribus, quinquennali magiſtratu*

giſtratu fuerat deſtinatus: & vt ſplendori capeſſendorum reſponderet faſcium, manus gladiatorum triduanis ſpectaculis pollicitus, latiùs munificentiam ſuam protendebat. Nam quòd ſcribit quinquennalem magiſtratum, non alios intellegit quàm Ædiles quinquennales. Sed & multi priuati dabant, nullâ lege, ad populi tantùm gratiam & pecuniæ ſuæ illudentes. Sic apud eundem Apuleium lib. IIII. in Platearum ciuitate Demochares quidam, *munus gladiatorum editurus, genere primarius vir, & opibus pluribus, & liberalitate præcipuus, digno fortunæ ſuæ ſplendore publicas voluptates inſtruebat.* Sic apud Martialem neſcio quis cerdo: quem poëta tangit iure,

Apuleio lux, ſilente Beroaldo.

Dati etiam à priuatis.

Imò à cerdonibus.

Das gladiatores ſutorum regule cerdo:
Quodque tibi tribuit ſubula, ſica rapit.

Apud Tacitum, Fidenis, Atilius quidam generis libertini. Et ab hac cauſâ in lapidibus frequenter decreti honores leguntur: vt Præneſte,

Statua ob præbitionem, & tituli paſſim.

A. MVNIO. A. F.
MIN. EVARISTO
*SPL. EQ. R. PAT. COL.
OMNIB. HONOR.
NITIDE. FVNCTO
OB. INSIGNEM. EIVS. EDITIONEM
MVNERIS. BIDVI. POPVLO
POSTVLANTE. BIGAM
PLACVIT. EQVEST. STATVA
DECRETO. ORDINIS. EVM
ORNARI
L. D. D. D.

**id eſt, Splendido equiti Romano, patrono coloniæ.*

Item iuxta Neapolim:

L. EGNATIO. INVENTO
PATRI. L. EGNATI. POLLI
RVFI. HONORATI. EQVO. P.
AB. IMPERATORIBVS. ANTONINO
ET. VERO. AVG.
HIC. OBLITERATO. MVNERIS. SPECTACVLO
IMPETRATA. EDITIONE. AB. INDVLGEN.

MAX. PRINCIPIS. DIEM. GLADIATORVM
ET. OMNEM. APPARATVM. PECVNIA. SVA
EDIDIT
COLONI. ET. INCOLAE
OB. MVNIFICENTIAM. EIVS
L. D. D. D.

Dabant pro ſalute principis. Frequens etiam titulus præbendi, Salus Imperatoris. Sic Sueſſæ C. Titio cuidam honores decreti in marmore leguntur, QVOD. PRO. SALVTE. ET. INDVLGENTIA. IMP. ANTONINI. PII. FELICIS. AVG. MVNVS. FAMILIAE. GLADIATORIAE. EX. PECVNIA. SVA. EDIDISSET. *Vetuit Claudius fruſtrà.* Quanquam id Claudius, quod in ſe erat, vetuiſſet, narrante Dione libro vlt. τοῖς τε στρατηγοῖς, inquit, τοὺς ἀγῶνας τοὺς ὁπλομαχικοὺς ἀπηγόρευσε μὴ ποιεῖν, καὶ εἰ δή τις ἄλλος αὐτοὺς ὁπουδή ποτε ἐπιτελοίη, ἀλλὰ μή τι ὡς καὶ ὑπὲρ ἑαυτοῦ σωτηρίας γιγνομένους σφᾶς ἢ γράφεσθαι ἢ καὶ λέγεσθαι ἐκέλευσε. id eſt: *Prætoribus edixit gladiatorios ludos non præbere: & ſiquis alius eos vbicumque locorum daret, ne ſuſceptos eos factosque pro ſalute ſuâ aut ſcriberet aut diceret.* Atque hi fortaſſe Honorarij ludi Suetonio dicti, in Aug. cap. XXXII. quia in honorem Principis ſuſcepti. etſi aliam eius verbi ſententiam haud ſperno. *Certis diebus dati.* Poſtremò non homines ſolùm certi qui darent, ſed etiam tempora quędam quibus darentur: *Saturnalibus.* Saturnalia inprimis, vt prædixi. *Quinquatribus.* Deinde Quinquatruum feſti dies. Ouidius:

Sanguine prima vacat, nec fas concurrere ferro;
Cauſſa, quòd eſt illâ nata Minerua die.
Altera tréſque ſuper raſâ celebrantur arenâ,
Enſibus exſertis bellica læta dea eſt.

Quod ait diem primam puram à ſanguine: ita capio, vt pugnauerint quidem, ſed rudibus non ferro. Dio ad hanc rem ſcribit lib. LIIII. Auguſtum dediſſe μονομαχίας ἀγῶνας, ἐν τοῖς Παναθηναίοις, τῷ τῶν παίδων ὀνόματι, *gladiatorum ludos, Quinquatribus, filiorum nomine.* *Dies inſerti ad honorem principis.* Atque etiam per adulationem Senatus, dies vnus altérve gladiatoribus ſæpe additus, in honorem Cæſaris: vt in eo ipſo ſcriptore obuia exempla.

CAPVT XI.

Crebritas munerum, & multitudo pugnantium, ſupra noſtram fidem. Plinius ac Suetonius probabiliter emendati.

INTERQVIESCENTE paullùm Pighio, Victor, Non teneo me vltrà, inquit. & quis hic furor? quæ publica clades orbis terræ? Pighius illum intuens, Magis id dicas Victor, inquit: ſi numerum tibi dierum recenſuero, quibus dati: numerum hominum, qui dati. Cæſar Ædilis CCCXX. paria dedit, auctore Plutarcho. Adrianus Cæſar *Gladiatorium munus per ſex dies continuos exhibuit*, narrante Spartiano. Gordianus, *ædilitatis ſuæ tempore duodecim populo Romano munera, id eſt, per ſingulos menſes ſingula exhibuit: ita vt * gladiatorum nonnunquam quingena paria exhiberet, numquam minus centenis quinquagenis*, vt ſcribit Capitolinus. Et nugas adhuc loquor & vitreas fractas, præut Titi editio fuit; qui Gladiatores, Venatus, Naumachias per centum dies dedit, auctore Dione. Quid plura? ecce bonus & moderatus Princeps Traianus, ſpectacula eiuſmodi per dies centum vigintitres continuauit, & gladiatorum decem millia dedit. Tu Lipſi abnutas? dabo fidei meæ cauſsâ Dionis ipſa verba. καὶ θέας, inquit, ἐν τρισὶ καὶ εἴκοσι καὶ ἑκατὸν ἡμέραις ἐποίησεν, ἐν αἷς θηρία τε καὶ βοτὰ χίλιά πη καὶ μύρια ἐσφάγη, καὶ μονομάχοι μύριοι ἠγωνίσαντο. id eſt, *Et ſpectacula centum & viginti dierum edidit. in quibus feras cicureſque animantes, interdum mille, interdum ad decem millia, interfectæ ſunt. gladiatorum autem decem millia pugnarunt*. Itaque magna copia Romæ & in prouinciis gladiatorum: nec diutiùs conniueo in mendâ quæ Plinij codices obſedit libro XI. cap. XXXVII. *Viginti*, inquit, *gladiatorum paria in Caij principis ludo fuerunt, in iis duo omnino qui contra comminationem aliquam non conniuerent*. Veſtram fidem! in magnifici illius & in has voluptates effuſi Principis ludo, dumtaxat viginti paria? At ego ſcio plures ſæpe habuiſſe vnum aliquem è Quiritium plebe. Gordianus ecce Romæ habuit *gladiatorum fiſcalium paria mille*, ait Capitolinus. nec tamen aut imperium tunc, aut ipſe, ad Caligulę & illius æui opes. Otho Imperator duo millia gladiatorum contra Vitellium armauit, auctore Tacito. credo, ex iis tantùm,

Crebritas gladiatorum & munerum.

* Ergo vnus ille nō minus tribus millibus dedit, vno Anno.

Incredibilis editio Traiani.

In Plinio mēdū oſtenſum.

Et ſublatum. qui in Principis fiſco. Fidenter igitur reſcribo, *Mille gladiatorum paria.* & video erroris cauſſam. Notatus apud Plinium ſcilicet numerus fuit, non perſcriptus. Nota autem millenaria hæc olim, in lapidibus obuia, ∞: quæ ignorabilis obiecta exſcriptori. Itaque cenſuit, ſimilitudine aliquâ captus, geminatum X eſſe: fecitque viginti. Nunquam mihi fides apud vos, ſi hodie huius rei ſum mendax. Idem planè mendum in Suetonij Tiberio, cap. LXI. de Principis illius immani ſæuitiâ: *Viginti*, inquit, *vno die abiecti tractique, interque eos pueri & feminæ.* Corrigo vtiliter, *Mille vno die.* Quídni corrigam? Tacitus de eâdem re: *Iacuit immenſa ſtrages, omnis ſexus, omnis ætas, illuſtres, ignobiles, diſperſi aut aggregati.* Quæ hîc (vt cum Plauto loquar) paratragœdiat Tacitus, non eſt vt locum habeant in viginti homullis. Denique *hiſtoria ipſa refellit, quam cenſeo legatis in Dione. Quod autem ad rem, de quâ Plinius: certè magis mira eius adſeueratio, ſi inter tam multos reperti dumtaxat inconniuis oculis duo; non mira, ſi inter viginti.

Millenaria nota ſæpe corrupta.

Etiam in Suetonio.

**Omnes enim vocati, qui accuſari in cauſſâ Seiani.*

CAPVT XII.

Deteſtatio huius verè ſceleris. quæque leges ab antiquis latæ, ad coërcendam effuſam præbitionem. Eæ duorum generum, quæ certos homines ab editione arcerent: quæque numerum & modum editioni ipſi ponerent. Poſtremò tota res ſublata. Ammianus explicatus & Prudentius.

ORIGINEM videtis, progreſſumque: & quàm non temerè à funere orta res, quæ reuerâ funus & peſtis orbi terræ. Credo, imò ſcio, nullum bellum tantam cladem vaſtitiemque generi humano intuliſſe, quàm hos ad voluptatem ludos. Numerum cum animis veſtris recenſete dierum quos dixi hominumque: mentior, ſi non vnus aliquis menſis Europæ ſtetit vicenis capitum millibus aut tricenis. Heu mores! Neronem culpamus aut Caligulam, qui centum aliquot homines vitâ interfecerunt, irâ ſiue metu: ecce vnus editor, homines ſupra mille ludens interfecit, & die non toto. Atque hæc delicias vocabant, & cibum oculorum: fiebantque non per vnius alteriúſve laſciuiam, ſed velut publicâ lege, & decreto. Itaque

Calamitas orbi inuecta per hos ludos.

Diuinatio probabilis in numero interfectorum.

Itaque eò ventum eſt, vt aliis legibus effuſio iſta fuerit coër- *Leges reprimendis editionibus.*
cenda: quas ordine dabo. Primò ad ambitum reprimendum, inuenio cautum, ne quis daret candidatus. Legem eam tulit *Vetiti dare Candidati.*
M. Tullius conſul: & vis eius ſententiaque expreſſa, interrogatione in Vatinium: *Cùm mea lex dilucidè vetet, biennio quo quis petat, petiturúſve ſit, gladiatores dare, niſi ex teſtamento præſtitutâ die: quæ tanta in te ſit amentia, vt in ipsâ petitione gladiatores audeas dare?* Et pro Seſtio: *Acta mea ait ſibi diſplicere. quis neſcit? qui legem eam contemnat, quæ dilucidè vetat, gladiatores biennio quo quis petierit aut petiturus ſit dare?* Ex quibus poſtremis verbis facile viſu & ſublatu mendum in priore loco contra Vatinium, *biennio* *Cicero correctus.*
quo quis petat. Potiùs enim, *quo quis petiit*. Cautum etiam de numero gladiatorum aliquid, ſub idem tempus. Suetonius de Ædilitate Cæſaris, cap. x. *Cùm multiplici familiâ vndique compara-* *Numerus definitus, ſupra quem ne haberent in vrbe.*
tâ, inimicos exterruiſſet: cautum eſt de numero gladiatorum, quo ne maiorem cuiquam Romæ habere liceret. etſi id interdictum ad habitationem potiùs in vrbe pertinere videatur, quàm ad pugnantium numerum. Sicut in Catilinariâ coniuratione, item remoti gladiatores ab vrbe: &, *decreuere*, inquit Salluſtius, *vti gladiatoriæ familiæ Capuam & in cetera municipia diſtribuerentur.* Sed Auguſtus certè etiam de numero parium cauit, edixitque anno vrbis DCCXXXII. μήθ' ὁπλομαχίαν πλεονάκις ἢ δὶς ἐν ἑκάστῳ ἔτει, μήτε *Ne darent etiam.*
πλειόνων εἴκοσι καὶ ἑκατὸν ἀνδρῶν ποιεῖν: *nec Gladiatores ſæpius quàm bis anno dari, nec plurium quàm* LX. *parium.* quod ipſum tamen pertinuiſſe modò cenſeo ad editiones Prætorum, qui publico, in parte, ſumptu præbebant: vti ex prioribus Dionis verbis apparet. At Tiberius firmus contra iſta, certum numerum in *Tiberij eâ de re edictum.*
commune præſcripſit, narrante Tranquillo, cap. XXXIIII. *Ludorum ac munerum*, inquit, *impenſas corripuit, mercedibus ſcenicorum reciſis* (ita verius quàm, *reſciſſis*) *paribusque gladiatorum ad certum numerum redactis*. Ad hoc edictum, ſiue Sc. fuit, reſpexit Tacitus lib. XIII. Annal. *Non referrem vulgatiſſimum Senatuſconſultum,* *Tacitus explicatus.*
quo ciuitati Syracuſanorum egredi numerum edendis gladiatoribus finitum concedebatur, niſi Pætus Thraſea contradixiſſet, præbuiſſetque materiam obtrectatoribus arguendæ ſententiæ. Sed poſt Tiberium Caligula, conculcato hoc interdicto, ἐπέτρεψε τοῖς βουλομένοις καὶ ὑπὲρ *Caligula nullum fecit Tiberij interdictum.*
τὸν νόμον τὸν ἀριθμὸν τῶν μονομαχούντων χρῆσθαι: *permiſit volentibus cunctis,*

etiam

etiam ſupra numerum definitum gladiatores præbere. Et Domitianus gratificatus contra eandem legem ingenio ſuo & ſæculo videtur, ducente nos Plinij loco, in Panegyrico: *De ampliando numero gladiatorum aut inſtituendo collegio fabrûm conſulebamur: & quaſi prolatis imperij finibus, nunc ingentes arcus, nunc menſes nomini Cæſarum dicabamus.* Nec de numero ſolùm Tiberius, aliquid etiam ſtatuit de munerariis, cauitque Sc. *nequis gladiatorium munus ederet, cui minor quadringentorum millium res*, ait Tacitus libro IIII. Fortaſſe & idem vetuit, nequis edidiſſe vellet libertus. Fuiſſe id ſcitum, colligo ex Suetonij Claudio cap. XXVIII. qui Harpocræ liberto, *lecticâ per vrbem vehendi ſpectaculáque publicè edendi ius tribuit.* Niſi enim id antè vetitum, indulgeat nunc fruſtrà. Quin & Nerone Principe ſtatutum, nequis Præſes aut Procurator qui prouinciam obtineret, gladiatores daret. Tacitus auctor lib. XIII. cuius verba memini referre antè. Reperio etiam Sumptum ad munera, coërcitum plus ſemel. Antoninus Pius *Sumptum muneribus gladiatoriis inſtituit*, ait Capitolinus: id eſt, profuſionem vetuit, certâ pecuniâ definitâ. Poſt illum Marcus Philoſophus *Gladiatoria ſpectacula omnifariam temperauit*, ſiue, vt idem Capitolinus poſteà ait, *Gladiatorij muneris ſumptus modum fecit.* Alexander verò, monente Lampridio, *Habuit in animo vt munera per totum annum diſpergeret, vt per* XXX. *dies munus populo daretur:* ſalubri conſilio, ſed ſine effectu. Perrupit enim omnia ſepta inueterata licentia: nec iam princeps aut lex, qui capere poſſet tam effuſis cupiditatibus modum. Itaque tardè, imò ſerò, deſcenſum eò, vt gladiataria ſpectacula prorſum tollerentur. Eam ſublationem Zonaras Neruæ Imperatori adſignat, qui, vt ait, *gladiatorum compoſitiones & certamina vetuit.* Parum cautè, vereque. quoniam reuerâ ſub Neruâ & poſt Neruam manſêre ij ludi: ſed ſumptus dumtaxat numerumque imminuit. & circumſpectiùs Dio, πολλὰς, inquit, ἱπποδρομίας, ἄλλας τε τινὰς θέας κατέλυσε, συςέλλων ὡς οἷόν τε δαπανήματα: *Crebros Circenſes, & alia quædam ſpectacula ſuſtulit, imminuens & temperans, quà fieri poſſet, ſumptus.* Veriùs pulcherrimæ rei laudem ad Conſtantinum Imp. referemus: cuius vtinam cetera fuiſſent ad hoc exemplum! Is primus Romanorum Principum, gladiatoria ſpectacula è toto orbe Romano ſubmouit, anno ab vr-

[Margin notes: Titus & Domitianus. — Cautum qui dare poſſent, qui non poſſent. — Non liberti. — Nō Præſides. — De ſumptu item cautum. — Tandem ſublati gladiatores. — Zonaras lapſus. — Conſtantini lex.]

ab vrbe conditâ ∞. LXVII. pænè ſexcentis, poſt inſtituta ea, annis. Auctor Sozomenus lib. I. Παρὰ δὲ Ῥωμαίοις, inquit, ὅτε πρῶτον ἡ τῶν μονομάχων ἐλύθη θέα: *Apud Romanos tunc primùm ſublatum Gladiatorum ſpectaculum.* Et Euſebius lib. IIII. de vitâ Conſtantini: διεκώλυε, inquit, καὶ θύειν εἰδώλοις, καὶ μονομάχων μιαιφονίαις μολύνειν τὰς πόλεις: *vetuit idolis ſacrificari, vetuit gladiatorum cædibus pollui vrbes.* Meminit & Calliſtus libro VII. Quin etiam nunc inſerta Iuſtinianæo *Codici Conſtantini ipſa lex: *Cruenta ſpectacula, in otio ciuili & domeſticâ quiete, non placent: quapropter omnino gladiatores eſſe prohibemus.* Et hoc quidem rectè notatum à peritis duobus noſtri æui Iuriſconſultis: quibus ſuggero Ammiani Marcellini egregium locum lib. XIIII. de ſæuitiâ Conſtantij: *Erat*, inquit, *diritatis eius hoc quoque indicium nec obſcurum, nec latens; quòd ludicris cruentis delectabatur, & in Circo ſex vel ſeptem aliquotiens vetitis certaminibus pugilum vicisſim ſe concidentium perfuſorumque ſanguine ſpecie, vt lucratus ingentia lætabatur.* Nam ludicra cruenta, ita, vt Conſtantini lex *cruenta ſpectacula.* & quòd ait Pugiles, vſurpat ſanè pro Gladiatoribus, titu Græcanico, quibus πύκτης & *πυκτεύειν etiam de iſtis. Ipſe clarè indicat, cùm addit, *ſeſe concidentium & ſanguine perfuſorum:* multoque clariùs, cùm ait, *vetitis certaminibus.* reſpiciens ſcilicet ad Conſtantini interdictum. Et repreſſit quidem igitur Chriſtianus Princeps, eoque nec apud Saluianum, qui ludos exagitat ex profeſſo, memoria gladiatorum; nec apud Caſſiodorum quidem accurata: tamen & ſub Conſtantio, & poſteà ſub Theodoſio a Valentiniano conati irrumpere: imò irrupêre. Lex in Theodoſiano Codice eſt, quâ *Munerarij prohibentur auctoratos militiæ, vel Palatinâ præditos dignitate, in ludum producere.* Si in iſtis tantùm vetitum: iure argumentor, permiſſum in aliis. Adde & l. quanquam. Cod. Theod. De paganis. Etiam Auguſtinum lib. VI. Confeſſ. cap. VIII. qui *Alypium ſuum, gladiatorij ſpectaculi inhiatu incredibiliter abreptum* ſcribit. Etiam ſub Honorio, Prudentius locis aliquot deſcribit, & damnat: votum imò preceſque interponit ad Principem, pro tollendo:

Quod genus vt ſceleris iam neſciat aurea Roma
Te precor Auſonij dux auguſtiſſime regni:
*Et tam triſte *ſacrum iubeas, vt cetera, tolli.*

F Et pau-

*Lib. XI. tit. XLIII.

Ammiano data lex.

* Artemidorus in capite περὶ μονομάχων.

Nomen inuiſum gladiatores.

Lib. vlt. contra Sym.

*Benè, Sacrum, quia Dis inferis placandis.

Et paucis interſitis:

Arripe dilatam tua, Dux, in tempora famam,
Quodque patris ſupereſt, ſucceſſor, laudis habeto.
Ille vrbem vetuit taurorum ſanguine tingi:
Tu mortes miſerorum hominum prohibeto litare.
Nullus in vrbe cadat, cuius ſit pœna voluptas.
Iam ſolis contenta feris infamis arena
Nulla cruentatis homicidia ludat in armis.

Et ſuſtulit ſanè Honorius, occaſione Telemachi cuiuſdam monachi, qui gladiatores Romæ pugnantes, pio quodam ardore diducere conatus, à populo lapidibus obrutus fuit. De quo facto Theodoretus lib. V. Hiſtor. Eccleſ. cap. XXVI. & Caſſiodorus in Tripertitæ lib. X. cap. II. Ita obuiam itum ludo non ludo: & ſublata adeò res cum memoriâ gladiatorum, vt ægrè nunc ad intelligentiam retrahere poſſimus morem fugitiuum.

CAPVT XIII.

Additamenti loco ad primam ſermonis partem adiectum, de habitu Edentium: de habitu Spectantium. Suetonius illuſtratus.

DE origine, progreſſu, deque interdicto gladiatoriæ rei, quod ſatis eſt, dixi: non abſurdè adiunxero, quo habitu dederint, quoque modo. Duo genera collocaui inter Editores: Magiſtratus, & Priuatos. Qui enim munus mortis cauſsâ dabant, plerique videlicet fuere priuati: tamen dabant non quaſi priuati. Per dies enim omnes muneris, prætextæ illis ius, lictorum, accenſi: omninoque imaginem quandam gerebant magiſtratus. De prætextâ, Feſtus: *Prætextâ pullâ nulli alij licebat vti, quàm ei qui funus faciebat.* Cicero in Piſonem: *Sex. Clodium qui nunquam anteà prætextatus fuerat, ludos facere & prætextatum volitare paſſus es.* Ex hoc ritu Suetonium nouè interpretor Claudij cap. II. *Ob valetudinem gladiatorio munere, quod ſimul cum fratre memoriæ patris edebat, palliolatus nouo more præſedit.* Benè, nouo more: debuiſſet enim prætextatus. Sed Palliolum, in morbo veſtis. Quinctilianus: *Palliolum, ſicut faſcias & focalia, ſola excuſare poteſt valetudo.* Seneca libro IIII. Natural. Quæſtionum: *Videbis quoſdam graciles, & palliolo focalique circumdatos, pallentes & ægros.*

Habitus veſtisque Editorum.

Prætextati fuere.

Suetonius nouè illuſtratus.

Palliolati, ægri.

& ægros. De lictoribus & accenſo, Cicero de Legibus: *Reliqua ſunt in more, funus vt indicatur, ſiquid ludorum: dominúſque funeris vtatur accenſo atque lictoribus.* Nec illud in occaſione prætereo, propriam quandam veſtem fuiſſe in munere funebri ipſorum ſpectatorum. Spectabant enim in penulâ pullâ. Dio L V. καὶ τούτῳ καὶ ἐπιτάφιος ἐπὶ τοῦ Ἀγρίππα ὁπλομαχία, φαιὰν ἐσθῆτα τῶν τε ἄλλων, πλὴν τοῦ Αὐγούστου καὶ αὐτῶν τῶν υἱέων αὐτοῦ, λαβόντων, καὶ ἑνὸς πρὸς ἕνα καὶ πλειόνων πρὸς ἴσους ἐγένετο: *Interca & funebre munus gladiatorium editum, cùm ſingulis certantibus, tum pluribus contra pares, quod cùm alij omnes ſpectarunt in pullâ veſte, tum & filij Augusti, ſolo ipſo excepto.* Lampridius in Commodo: *Contra conſuetudinem, penulatos iuſſit ſpectatores, non togatos ad munus conuenire, quod funeribus ſolebat, ipſe in togâ pullâ præſidens.* Quibus è verbis vtrumque diſcimus, in funebri munere penulatos; in alio, togatos ſpectatores fuiſſe. Nec procudo vltrà ſermonem limitis primi.

Lictores & accenſus Editori.

Spectatores in quâ veſte.

Penulati, ad funebre munus.

Ad voluptatem, Togati.

CAPVT XIIII.

Pars ſecunda, De loco. qui cùm duplex, primò de Ludo dictum. Cui rei inuentus: quàm multi Romæ: qui præfecti & adminiſtri. De victu & ſaginâ gladiatorum in his ludis. qui fuêre etiam extra Romam. & aliquid de ludorum formâ.

AD locum tranſeo. qui duplex, Ludus, & Arena. Illum appello, vbi habiti altique gladiatores: hunc, vbi dati & producti. De priore, priùs. *Ludus gladiatorius*, inquit Iſidorus, *Inde dictus quòd in eo iuuenes vſum armorum condiſcant.* Nam primò credo gladiatores domi & in reliquâ familiâ fuiſſe, imò nec eruditos valdè ad pugnam fuiſſe. Polybius hoc mihi dicit, nec ratio abnuit, quæ vult prima omnia rudia magis & impolita eſſe: ſed Polybius ita in fragmento apud Suidam: καὶ τὸ μὲν παλαιὸν ἀπὸ τοῦ κρατίστου ἐγένετο παρὰ Ῥωμαίοις ἡ μονομαχία· ἐν δὲ τοῖς καθ' ἡμᾶς πολλαὶ ὁδοὶ εὕρηνται: *Olim & initio apud Romanos nudis viribus gladiatorum certamen conſtabat; nunc autem plures viæ & modi reperti.* Significat nec genera tam multa fuiſſe, quàm mox dicam: nec item ludos, in quibus accuratè docerentur. qui tamen, creſcente numero & crebritate editionum, publicè ſunt aperti, & in iis Magiſtri. Etſi quidam ſplendidiores, etiam poſt inſtitu-

De ludis gladiatorum.

Anteà in domibus.

tos ludos, habuêre domi eos aut apud amicos. Ita C. Cæſar *Tirones neque in ludo neque per laniſtas, ſed in domibus per equites Rom. ac etiam per Senatores armorum peritos erudiebat*, ſcribit Sueton. cap. XXVI. Quod tamen perrarum, & vulgò ars pugnandi docta exercitaque in ipſis ludis. Prudentius:

Ludi ad artē deſtinati.

Nam quid veſani ſibi vult ars impia ludi?
*Quid mortes iuuenum, quid ſanguine *paſta voluptas?*

* Male parta.

Seneca libro II. de Irâ: *Non alia quàm in ludo gladiatorio vita eſt, cum iiſdem viuentium, pugnantiumque.* Luſorium appellaſſe Lampridius videtur in Eligabalo: *Strauit ſibi*, inquit, *triclinium in ſummo Luſorio, & dum pranderet, noxios* (ita appellat gladiatores) *& venationes ſibi exhibuit.* vel vt mauelim, *ibi exhibuit.* Et in Saluiano Maſſilienſi Epiſcopo idem verbum, lib. VI. *Longum eſt nunc dicere de omnibus Amphitheatris, Odeis, Luſoriis.* Græcè καταγώγιον μονομάχων appellat Herodianus, quaſi dicas diuerſorium domiciliumque. De Commodo: εἰς τοσοῦτον, inquit, προεχώρησε μανίας, ὡς μηκέτι βούλεσθαι βασίλειον ἑστίαν οἰκεῖν, ἀλλὰ γὰρ μετοικισθῆναι ἐβούλετο μονομάχων καταγώγιον, id eſt, *Eò dementiæ venit, vt iam nec Aulam & Palatium inhabitare vellet, ſed migrare conſtituerat in ludum Gladiatorium.* Quam eamdem monſtri illius inſaniam etiam Lampridius & Xiphilinus adnotarunt. Suidas μονομαχοτροφεῖον dicit, contentus tamen, ſine alio additamento, poſuiſſe nudam vocem. In vrbe autem plures eiuſmodi ludi, nominibus ſuis noti & diſcreti: quorum in P. Victore mentio, & paſſim in marmoribus priſcæ vrbis. Repperi iſtos. LVDVM GALLICVM. LVDVM DACICVM. LVDVM MAGNVM. LVDVM MAMERTINVM. LVDVM MATVTINVM. & in Horatio in eâ ad Piſones, *Ludum Æmilium*: E quibus tamen non abnuerim, quin aliqui etiam beſtiariorum fuerint: vti certè *Matutinus. Hiſce ludis non Laniſtæ ſolùm præerant, vt dicam iam nunc; ſed etiam digniori nomine Procuratores. nec ij de plebe, ſed ex ciuium primis: fuitque velut inter dignitates & infulas id munus. Lapis priſcus: CVRATOR. MVNERIS. PVBL. GLADIATOR. Tacitus Annali XI. *Decius quoque Calpurnianus & Sulpicius Rufus Procurator ludi, eâdem pœnâ adfecti.* Inſcriptio alia vetus:

Luſoria dicti etiam.

Plures ludi in vrbe Romā.

Eorum catalogus.

Diſtincti ludi beſtiariorum & gladiatorum.

* Nam matutina ſpectacula, ferarū.

Procuratores ludorum.

T. FLA-

T. FLAVIO. T. F. GERMANO
CVRATORI. TRIVMPHI. FELICISSIMI
GERMANICI. SECVNDI. IMP. CAES. FL.
DOMITIANI. AVGVSTI. EXORNATO
SACERDOTI. SPLENDIDISSIMO
PONTIF. MINOR. PROC. *XX. HER *Vigeſimæ Hæreditatū.
PROC. PATRIMONI. PROC. LVDI. MAGNI
PROC. LVDI. MATVTINI

Nec longè diuerſi ab iſtis Curatores munerum ac venationum: quorum mentio Suetonio in Caligulâ, cap. XXVII. Et vis addam quod vos medici rideatis, Victor? Medici etiam ſui ſingulis his ludis: nec id noui ſæculi inuento, ſed diu ante Imperatores. Lapidem legi hunc: *Curatores munerum.* *Medici ludorum. Iiq; veteres.*

SILVANO. SANCTO
C. AVSTRVNIVS. MEDI
CVS. LVD. GALLIC
PORTIC. ET. EXEDR.
ET. SIGN. AEN.
VOTO. SVSCEP.
L. M.
DEDIC. KAL. MAI
L. MARCIO. ET
SEX. IVLIO. COS.

In quo ſculpti Conſules incidunt annum Vrbis DCLXIII. Adeò antiqua cura illa in valetudine gladiatorum. Legi & in alio lapide, EVTYCHVS AVG. L. MEDICVS. LVDI. MATVTINI. Cenſeo exemplum tranſlatum è Græciâ, apud quos medici athletis. Arrianus lib. III. Diſſertationum, Athletam compellans: δεῖ σε, inquit, εὐτακτεῖν, ἀναγκοφαγεῖν, ἀπέχεσθαι πεμμάτων, μὴ ψυχρὸν πίνειν, μὴ οἷον ὅτ' ἔτυχεν ἁπλῶς. ἰατρῷ γὰρ παραδεδωκέναι σεαυτὸν, τῷ ἐπιστάτῃ: *Oportet te iam in ordinem redigi, ad præſcriptum veſci, abſtinere bellariis, frigidam non bibere, nec ſi quid fortuitò incidit aut offertur. Medico enimuerò obtemperare, ſed & præfecto aut doctori.* At quæres, cui bono medici mox morituris? Dicam. Primò medicos haud tam artè acceperim, vt hodie; ſed incluſerim etiam chirurgos, vſurpatione priſcâ. Ij autem opus certè gladiatoribus læſis, luxatíſve. Deinde & ratio victus gladiatorij *Qui inſtituti exēplo Græcorum.* *Quo fine ij medici.* *Medici etiam pro chirurgis.* *Ratio gladiatorij victus.*

ea,vt ſalui eſſe ſine medico non poſſent. Largè enim edebant, bibebant:& dabantur velut in ſaginam. eâ fini, vt Domini valentes eos producerent, &, vt Cicero ait, cum *gladiatoriâ totius corporis firmitate*. Cyprianus eleganti epiſtolâ ad Donatum, libro II. *Paratur gladiatorius ludus, vt libidinem crudelium luminum ſanguis oblectet. Impletur in ſuccum cibis fortioribus corpus, & aruina aſſidui nidoris moles membrorum robuſta pingueſcit, vt ſaginatus in pœnam cariùs pereat.* Quinctilianus: *Alebat deuotum corpus prauior omni fame ſagina.* Inde gladiatoria ſagina Tacito: *Singulis ibi militibus Vitellius paratos cibos, tanquam gladiatoriam ſaginam, diuidebat.* Inde Saginæ nomine, ludum ipſum Propertius intellexit hoc verſu,

Sagina gladiatoria.

Qui dabit immundæ venalia fata ſaginæ.

id eſt, ad gladium ſe auctorabit, & ad ludum. Plinius videtur adtribuere hordeum iis in cibum: *Antiquiſſimum*, ait, *in cibis hordeum. ſicut Athenienſium ritu, Menandro auctore, apparet: & gladiatorum cognomine, qui Hordearij vocabantur.* Sed mihi anceps adhuc ſententia eius loci: dicam & lectio. Cedò enim. ideon' euincas hordeum antiquiſſimum in cibo Romano, quia gladiatores ab eo dicti? atqui tota gladiatura non veteris Romæ, vt vidimus, inuenti. Sed nec credo eo vſos. malè alibilis is panis, flatus genitor malique coloris, vt tui, Victor, medici volunt. ideoque ignominiæ cauſâ, militibus datus qui deliquiſſent. Seneca etiam eum inter viliſſima genera habet: *Voluptas eſt*, inquiens, *poſſe capere voluptatem vel ex hordeaceo pane.* Quæ omnia contraria gladiatoriæ huic ſaginæ. Nec tamen Plinij verbis quid faciam habeo ſine libris: & fortaſſe priſci tenuiùs eos alebant. Sed redeo ad ludos, quos comperior non Romæ ſolùm fuiſſe, ſed in coloniis item municipiiſque. Capuæ inprimis & Rauennæ. De Capuâ Cæſar lib. I. belli ciuilis: *Capuæ primùm ſeſe confirmant, gladiatoréſque quos ibi Cæſar in ludo habebat, in forum productos Lentulus *libertati confirmat, atque iis equos attribuit.* Cicero lib. VII. ad Atticum: *Gladiatores Cæſaris qui Capuæ ſunt, ſanè commodè Pompeius diſtribuit binos ſingulis patribus familiarum.* Spartianus in Iuliano: *Sed poſteà ſponte ſuâ gladiatores Capuæ iuſſit armari per Lollianum Titianum.* De Rauennâ, Strabo dilucidè: οὕτως γ' ἐν ὑγιεινῷ ἐξήτασται τὸ χωρίον, ὥστε ἐνταῦθα τοὺς μονομά-

De Plinij loco addubitatio.

Hordeaceus panis non bonus.

Ludi illi etiã in coloniis. Capua præſertim.

*Legerem, libertate. id eſt firmat cõciliatq; ſibi data libertate. pillei impoſitione.

Et Rauenna.

χυς

χους τρέφειν καὶ γυμνάζειν ἀπέδειξαν οἱ ἡγεμόνες. *Adeò*, inquit, *ſaluber locus, vt illic gladiatores ali atque exerceri Principes voluerint*. Rauennæ autem ludum exſtruxit, aut certè voluit, Cæſar. Suetonius cap. XXXI. *Ne qua ſuſpicio moueretur, & ſpectaculo publico per diſſimulationem interfuit, & formam quà gladiatorium ludum erat ædificaturus conſiderauit.* Formam, ait. de quâ nihil dixerim, præter multiplices in iis ludis minutaſque cellas fuiſſe, in queîs ſeorſim haberentur ſinguli gladiatores. Quinctilianus: *Commorabor inter homicidas, incluſus turpiore cuſtodià & ſordido cellarum ſitu.* Idem: *An ille animus rediret in cellulam, ferret ſaginam, magiſtrum, perſonam denique ſceleris?* Exemplo ſcilicet ſeruorum, quibus cellæ. Seneca pater: *Ex cellâ ſuæ dominæ migrabit in cubiculum: vel Domina ex cubiculo ſuo migrabit in cellam?* Seneca filius, de ſeruo Pompeij Demetrio: *Cui iamdudum diuitiæ eſſe debuerant, duo vicarij & cella laxior.* Suetonius Nerone cap. XLVIII. *Receptus in proximam cellam, decubuit ſuper lectum.* Sed & meretricium cellæ (ex Iuuenali & Petronio) & capitum omnium viliorum. Concludam de ludo cum Quinctiliani dicto: *In ludo fui. quâ pœnâ nullam grauiorem ſcelera nouerunt, cuius ad comparationem ergaſtulum leue eſt.*

Cellæ in his ludis. *Cellæ ſeruiles.* *Cellæ meretriciæ.* *Pœna ludi.*

CAPVT XV.

Ludorum præfecti, Laniſtæ: qui Familiæ præeſſe dicti, eamque Ducere. Iidem Doctores, magiſtri, commentabantur, Dictata dabant. Tirones apud eos inſtituti: quorum exercitium, Batuere rudibus. Rudem videri gladium è ligno. etiamque Laniſtis fuiſſe, ac tironibus.

HIs ludis præfuiſſe Laniſtas monui: de quibus opportunè nunc adtexo. A laniandis corporibus vulgò eam vocem formant: nec perſuadent. Iſidorum potiùs audio, qui Thuſcum verbum eſſe vult, & illis carnificem ſignare. & audio eò libentior, quia res gladiatoria petita à Thuſcis. Laniſtarum multa vbique mentio. Lapis Romæ: *Laniſta vox.*

P. POETILIVS. P. L.

SYRVS

LANISTA. AD. AR. FORIN

Gloſſarius liber, *Laniſta*, λουδοτρόφος, μονομαχοτρόφος, ὁπλιστάτης μονομάχων. Laniſtæ auium, etiam apud Columellam, qui aues condocefaciunt

Laniſtæ pro gladiatoribus. ceſaciunt ad pugnam. Pro ipſis gladiatoribus Prudentius vſurpat: parum propriè, imò imperitè:

—— ſedet illa verendis
Vittarum inſignis faleris, fruiturque laniſtis.

Nam de Veſtali ſcribit, quæ ſpectabat gladiatores. Emebant autem laniſtæ futuros gladiatores, aut expoſiticios pueros huic rei tollebant. Quinctilianus Declamat. CCCXXVIII. *Quantum ad te pertinet, non habet reſpublica virum fortem. aut illum feræ lacerauerunt, aut aliquis (quod multo ſit indignius) ſuſtulit leno aut laniſta.* Martialis:

Inſpexit velut emptor aut laniſta.

Familia gladiatorum. Tota autem manus quæ ſub vno Laniſtâ, Familia appellabatur: & eum dicebant Familiæ præeſſe. Cicero pro Sullâ: *At præfuit familiæ Cornelius. Iam ſi in parandâ familiâ ſuſpicio eſt nulla; quod præfuit, nihil ad rem pertinet.* Nam hunc Cornelium ſcilicet fuiſſe pro laniſtâ. In lapide priſco MVNVS. FAMILIAE. GLADIATORIAE. Suetonius Auguſti cap. XLII. *Cùm venalicios & Laniſtarum familias vrbe expuliſſet.* Seneca de Beneficiis: *Laniſta, qui familiam ſuam ſummâ curâ exercet atque ornat.*

Familiam ducere. Hinc natum prouerbiũ Ciceroni familiare, Ducere familiam: quod idem cenſeo ac familiæ præeſſe, ſumptumque ab hac ipſâ laniſtarum præfecturâ. Cicero in Antonium: *Lucius quidem frater, vt qui peregrè depugnauit, familiam ducit.* Idem alibi: *Sententia, quæ familiam ducit.* Et: *Accedit, quòd familiam ducit, in iure ſcientia.* Nam qui caput in aliquâ re princepſque, bene Ducere eum dixeris & Ducem. Sic in Hiſtoriis paſſim Ducere ordines, in Quinctiliano, Ducere claſſem. Nec vis verbi huius adhuc ſatis intellecta: non certè ab iis qui Adagia nobis concinnarunt.

Doctores pro Laniſtis. Hi iidem Laniſtæ, honeſtiori & inuidendo verbo Doctores dicti. Valerius lib. II. *Ex ludo C. Valerij Scauri doctoribus gladiatorum accerſitis.* Quinctilianus Declamat. CCCII. *In ludo fuit. Fuerunt & doctores, & medici, & miniſtri: neque tamen illo gladiatorum nomine tenentur.*

Et magiſtri. Et Magiſtri. Cicero III. de Oratore: *Magiſter hic Samnitium ſummâ ſenectute eſt.* Videlicet quia gladiatores nouitios & tirones docebant.

Commentantur. Quin iidem Commentari dicuntur, & dare Dictata: verbis omnibus à meliore ludo ſumptis. Cicero de Magiſtro Samnitium: *cottidie commentatur.* Cæſar

ſar apud Suetonium, à pleriſque Senatorum & equitum precibus eniſus eſt, *vt ipſi diſciplinam tironum ſuſciperent, & exercentibus Dictata darent.* Tertullianus ad Martyres: *Nec tantus ego ſum, vt vos alloquar. ſed tamen & gladiatores perfectiſſimos non tantùm magiſtri & præpoſiti ſui, ſed etiam idiotæ & ſuperuacui quique adhortantur de longinquo: vt ſæpe de ipſo populo Dictata ſuggeſta profuerint.* Nec ineptè, Dictata: quia reuerâ pręcepta ſua armorum, commisêre etiam ſcripto. Iuuenalis de futuro gladiatore, Dictata dât. Etiam in ſcriptis.

Scripturus leges & regia verba laniſtæ.

Hirtius gladiatoriam hanc rationem docendi, bene cum militari compoſuit lib. I. De bello Africo: *Cæſar,* inquit, *contra eiuſmodi hoſtium genera, non vt imperator exercitum veteranum, ſed vt laniſta tirones gladiatores condocefacere. quo pede ſe reciperent ab hoſte, & quemadmodum obuerſi aduerſariis, & in quantulo ſpatio reſiſterent,* &c. Ait, tirones gladiatores. quia in ludo genera duo, Tirones ſiue nouitij, & Veterani. Veterani nobiliores, & vſu longo edocti. ad Tirones cura & inſtitutio præcipuè pertinebat. Symmachus lib. II. Epiſtolar. *Nam gladiaturæ idoneos communis cura proſpiciet, quæ pars in apparatu Quæſtorio prior eſt, vt auctoramento lectos longus vſus inſtituat.* Quinctilianus: *Et inter dedita noxæ mancipia contemptiſſimus tiro gladiator, vt nouiſſimè perderem calamitatis meæ innocentiam, diſcebam cottidie ſcelus.* Ratio moduſque inſtituendi, vt rudibus batuerent cum Laniſtâ. Suetonius Caligulâ: *Mirmyllonem è ludo* (malim, *in ludo*) *rudibus ſecum* * *batuentem, & ſponte proſtratum confodit ferreâ ſicâ.* Siue etiam ad palum exercerentur, militum inſtar. Vegetius lib. I. cap. XI. *Palorum enim* (malo, *palariorum*) *vſus non ſolùm militibus ſed etiam gladiatoribus plurimum prodeſt.* Sed prius illud de Rudibus, propriè, Batuere dicebant: & gymnaſium ipſum, Batualia. Gloſſæ priſcæ, *Batualia, γυμνασίαι τῶν μονομάχων.* Adamantius Martyr: *Batualia, quæ vulgò Battalia dicuntur, exercitationes gladiatorum vel militum ſignificant.* Nec malè addit litterator ille de militibus. nam & ij interdum rudibus pugnabant, ludendi exercendíue cauſsâ. Liuius lib. XXVI. Scipionis curam in milite formando deſcribens: *Tertio die rudibus inter ſe in modum iuſtæ pugnæ concurrerunt.* Ita vetus liber, qui apud Lipſium: non, ſudibus, vt præferunt vulgati. Firmat Polybius, qui câpſe in re ξυλίναις

Tirones docti in ludis. Rudibus batuebant. *Idem Suet. in Cal cap. LIIII. Batualia. Etiam milites batuebant. Correctus Liuius. Quid Rudis?

ξυλίνας μαχαίρας dixit: *gladios ligneos*. Id autem, ni fallor, Rudis: gladius, inquam, è * ligno. Suadeor Dionis etiam loco, in Commodo, qui poſt meridiem exercitia eius cum gladiatoribus denarrans: ἤσκει δὲ, inquit, καὶ ἐχρῆτο τῇ ὁπλίσει τῇ τοῦ Σεκούτορος καλουμένου, τὴν μὲν ἀσπίδα ἐν τῇ δεξιᾷ, τὸ δὲ ξίφος τὸ ξύλινον ἐν τῇ ἀριστερᾷ ἔχων: id eſt, *Exercebatur, & in vſu habebat armaturam Secutoris dictam: clypeum dextrâ, gladium ligneum ſiniſtrâ præferens.* Ait enim clarè ξίφος ξύλινον: ad batuendum ſcilicet, non pugnandum. Itaque Baculos eos appellat Capitolinus in Gallienis: *Pugiles baculis, non veritate pugilantes.* Ita enim ego emendem, cùm vulgò ſit, *faculis*. ex quo alij, *ſacculis*, me iudice, haud aptè. Tamen vulgò aliter iudicant, ſcio: & ſatis habent dixiſſe Rudem, baculum fuiſſe. At ego etiam aliud eos doceo in rude. Duplicem eam fuiſſe: Laniſtarum, & Tironum ſiue exercentium. Laniſtæ ſua rudis, quâ ſecerni cognoſcique potuit. eam dico è ferulâ fuiſſe, & ferulam etiam nominari à priſcis. Dio in Commodo: ἀντηγωνίζετο δὲ αὐτῷ γυμναστής τις, ἢ καὶ μονομάχος, νάρθηκα ἔχων. id eſt: *Pugnabat cum eo Laniſta quiſpiam, vel etiam gladiator, ferulam habens.* Et nónne diſcriminat apertè? Commodo velut diſcipulo gladium ligneum tribuit: magiſtro ferulam. Seneca ab hoc more ludit in Satyrâ Menippæâ: *Eum proximo munere, inter nouos auctoratos, ferulis vapulare placet.* Nam noui auctorati, nouitij gladiatores: quos rude ferulaque ſuâ aberrantes laniſta cædebat, velut legitimus magiſter. Nam & hæc res à litterario ludo. Martialis illud tortuoſum & breue, credo, iam capitis, *Vide an te delectet contra retiarium ferula.* id eſt, rudis, contra tridentem. De hac ferulaceâ rude Chariſius: *Rudis, ſcipio quem Laniſta liberandis gladiatoribus gerit.* Gloſſæ: *Rudis*, ῥάβδος ἡ τῶν ἐπιστατῶν τῶν μονομάχων. Varro tranſtulit decorè: *Ad te enim rudem agriculturæ eſſe nunc, olim ad Stolonem fuiſſe dicunt.* id eſt, magiſterium & velut præfecturam agriculturæ. At rudis ad gymnaſia, diuerſa ab hac, & gladij formâ, vt dixi; fortaſſe etiam ponderoſior, grauiorque. Suggerit apud Senecam Latro Portius: *Non eſt vtilis exercitatio, niſi quæ operi ſimillima eſt illi quod exerceat. itaque durior ſolet eſſe vero certamine. Gladiatores grauioribus armis diſcunt, quàm pugnant: diutius illos magiſter armatos, quàm aduerſarius ſuſtinet.* Idemque in militibus notat Vegetius tactitatum: lib. I. cap. XII.

* Et quidem pro modo cuiuſque armaturæ. Threci incuruum: Secutori rectum: Retiario dentatum. Fortaſſe etiã enſiforme, ſed tamen hebes. Vide lib. II. cap. XXI.

Videri eam duplicem. Laniſtarum ferulaceam: qualia ſceptra pædagogorũ.

Tirones vapulabant ferulis.

Martiali lux.

Varroni lux.

Arma tironũ grauia.

Duplicis

Duplicis ponderis illa cratis & claua ideo dabantur, vt cùm vera & leuiora tiro arma ſumpſiſſet, velut grauiore pondere liberatus, ſecurior alacriorq́ue pugnaret. Hæc exercitatio & velut meditatio nouis gladiatoribus ad cædem. quam Cyprianus, vt cum Lucretio loquar, iure increpat incilátque: *Homo*, inquit, *in hominis volupta-tem perimitur: & vt quis poſſit occidere, peritia eſt, vſus eſt, ars eſt. Scelus non tantùm geritur, ſed docetur. quid poteſt inhumanius, quid acerbius dici? Diſciplina eſt, vt perimere quis poſſit: & gloria eſt, quòd peremit.* Deteſtatio eius diſciplinæ.

CAPVT XVI.

Menſæ ſecundæ. interruptus paullum ſermo de loco: dictúmque per occaſionem de Saturnalicijs muneribus: item de Apophoretis, quæ duplicia; & in menſis, & item in ludis ſpectaculíſque.

DICEBAT etiam Pighius: cùm ego ad puerum, Tolle ocius has menſas, & bellaria nobis infer. quæ bellaria? inquit Victor, non opus.

—— *τράγημα δὲ
Ὁ στεφανίσης τοῖς φιληκόοις λόγος.*

* Bellarium eſt, Sermo bonus prodéſque cupidis diſcere.

Pighianus hic quidem ſermo ante omnia tragemata & mella nobis. Ecce autem dum loquimur, pueri adeſſe nuntiantur onuſti, pomis, pyris, oliuis, palmulis, caricis, aliaque copiâ partim domeſtici, partim exotici fructus. Miſſi erant ab Hieronymo Berchemio, familiari noſtro. Hem! inquam ego. ſemper ita munis noſter Berchemius? Tutores illi dabimus, ne prodigat. At vos pueri grates illi dicite gratias, & rogate cras vt apud nos ſit. Verſúſque ad conuiuas, Amici, inquio, numquam vidi munera magis opportuna: non eò ſolùm quia allata in puncti-ſtitio, vt ſic dicam, menſæ poſtremæ, ſed quia hoc Saturni die. Morem enim Romanum ſcitis, per Saturnalia, munuſcula miſſitandi vltrò citrò. Spartianus in Hadriano: *Saturnalitia & Sigillaricia frequenter amicis inopinantibus miſit, & ipſe ab his libenter accepit.* Saturnalitia munera miſſitata. Tertullianus de Idololatriâ: *Nobis, quibus Sabbatha extranea ſunt, & Neomeniæ, & feriæ aliquando à deo dilectæ; Saturnalia, & Ianuariæ, & Brumæ, & Matronales frequentantur: munera commeant, ſtrenæ conſonant, luſus, conuiuia conſtrepunt.* Martialis:

Saturnalia diuitem Sabellum
Fecerunt, meritò tumet Sabellus.

Meminit & Suetonius Auguſto, cap. LXXV. & plures alij. quid enim moror in re tritâ? Tu Pighi, dum interiungis, bibe. Licet, inquit; nam ſitiebam in hoc ſermonum æſtu. puer affunde largiùs. Dum ille bibit, ad me Lernutius, De muneribus mos mihi ſatis liquidus: non æquè de Apophoretis, quæ ipſa donata Saturnalibus lego. Suetonius Veſpaſ. cap. XIX. *Sicut Saturnalibus dabat viris Apophoreta, ita & Kalendis Martij feminis.* Sodes, illuſtra. Ne id quidem Lernuti, inquam ego, in altâ nocte. Nam Græco eo nomine dicta propriè, quæ in conuiuiis dabantur auferenda. Ipſe Martialis, qui libellum eo indice ſcripſit, interpres,

Apophoreta item Saturnalibus.

Quid, ea?

Præmia conuiuæ det ſua quiſque ſuo.

Et Ambroſius: *Qui ad conuiuium magnum inuitantur, Apophoreta ſecum reportare conſueuerunt.* Suetonius in Caligulâ: *Agitatori Eutycho,* comiſſatione quadam, in Apophoretis vicies* HS. *contulit.* Nec ignota iſta, ſcio, vobis: illud nouè fortaſſe moneo, Lampridium corrigendum in hacce voce, vitâ Eligabali: *Eunuchos pro aphroditis dedit. dedit quadrigas, equos ſtratos, mulos, baſternas & rhedas.* reſcribendumque, *pro apophoretis dedit.* Atque hæc, Lernuti, in menſâ Apophoreta. Poſteà tranſlata ea vox ad munera etiam editionum. Ne enim lineam ſpectaculi huius tranſiliamus, ſcitote fuiſſe ritum vti Editores munuſcula aliqua amicis fautoribúſque mitterent, ludis confectis. ea quoque Apophoreta dicta. Symmachus lib. II. *Filius noſter Symmachus, peracto munere candidato, affert tibi dona Quæſtoria, & ceteras neceſſitudines noſtras pari honore participat. Quæſo igitur vt eius nomine Dypticha & Apophoreta ſuſcipere dignemini, qui apparatui eius plura & præclara tribuiſtis.* Et ſæpius Apophoretica apud eundem. vt lib. IX. *Non aſpernabere, vt æſtimo, dyptichi & apophoretici oblationem. neque enim graue eſt verecundiæ tuæ ſollennia & votiua ſuſcipere.* Libro quinto: *Ad te dyptichum candidati, & apophoreticum librarum argenti duarum miſimus, approbare cupientes editioni te noſtræ non animo defuiſſe.* Nec omitto denique, Apophoretum vel Apophoretam potiùs inter genera vaſorum cenſeri Iſidoro, cuius verba De vaſis eſcarum: *Apophoreta, à Græcis, à ferendo poma vel tale*

** Dubito an, cōmiſſione vt per ludos ei hoc munus. tamen & vulgata recta.*

Lampridius correctus.

Apophoreta in ludis, vel Apophoretica.

Apophoreta lanx.

tale quid nominata. eſt enim plana. Deſieram ego: ſed excipiens Duza, Bene & benignè doces de Apophoretis, inquit. ſed auden' tu ea dare nobis? Quænam illa? inquam. magnum ſit quod tibi negem, ô Batâua Syren. Ex medio, inquit, Saturnalium ritu cereos accenſos. ſcin' cui rei? qui nobis domum prę- *Cerei in Saturnalibus dati.*
luceant. certè enim iam tempus. Heu, inquam, Mormo, non Syren. —— * ποῖόν σε ἔπος φύγεν ἕρκος ὀδόντων? Vix adſedimus ** quæ vox clauſo tibi fugit aborè*
etiam, & faris de diſceſſu? Caue, caue, ne per hoc Saturni feſtum Saturnum te faciã ego, & nouus Iupiter te dem in vincla.

CAPVT XVII.

Iterum ad gladiatores reditum: deque locis pugnæ dictum. Ea ſunt, Rogus, Forum, Amphitheatrum, Septa, Circus, Vici & regiones.

AT tu, Pighi, redis in eandem arenam pugnatum? Ille ridens, Ego, inquit, iam miſſum me putabam. Scin' quomodò? inquam. vt mihi domino citiùs decretum ſit auctorari, quàm vt te ſoluam Pergo igitur, inquit. De loco vbi habiti, dixi: locus ſupereſt pugnæ, qui non vnus. Ad rogum enim da- *Vbi dati gladiatores.*
ti: in foro: in Circo: in Amphitheatro: in Septis: Vicatim & regionatim. Ad rogum olim, in exequiis: iſque antiquiſſimus locus. Poſteà non placuit circumducere populum, & omiſſo rogo ipſi gladiatores funebres in foro dati. Forum ergo locus ve- *In foro olim.*
tus pariter & diuturnus. Vitruuius: *Italiæ non eadem ratio fuit. Nam à maioribus conſuetudo tradita eſt, gladiatorum munera in foro dari. Proinde ſpatioſiora diſtribuebant intercolumnia.* Idem alibi: *Muneribus quæ à magiſtratibus foro gladiatorum, ſcæniſque ludorum dantur.* Aſconius in Verrem: *Menius exceperat ſibi ius vnius columnæ, ſuper quam tectum proiiceret, vnde ipſe & poſteri eius ſpectare munus gladiatorium poſſent: quod etiam tum in foro dabatur.* Ait, *etiam tum*: quia nimirum is mos non prorſus exoleuerat etiam Aſconij, id eſt, Claudij ætate. Plinij verba cauete vobis impo- *Plinij ambigua verba enodata.*
nant, lib. xv. cap. xviii. *Ara inde ſublata gladiatorio munere Diui Iulij, quod nouiſſimè pugnauit in foro.* ancipitis dico & fallacis ſententiæ verba. Videntur enim adfirmare poſtremum id fuiſſe in foro munus. Falsò. Nam & ſub Auguſto fuit, ex Propertio

Seu cùm laſciuum ſternet arena forum.

& Tiberius munus gladiatorium duplex dedit, alterum in foro, alterum in Septis, auctore Tranquillo, cap. VII. At Plinius de ipſo Cæſare ſenſit, nouiſſimum id fuiſſe forenſe munus, illo editore. Tamen cœptum vileſcere & forum. opinor ideò, quia loca ſeſſui & ſpectationi parum apta. Itaque magno ambitu locum in foro Conſules magiſtratusque clientibus tribulibúſue ſuis adſignabant, & in beneficij loco. Cicero oratione pro Murenâ ſatis multis verbis: ad Atticum lib. II. epiſt. I. *Quærit ex me, num conſueſſem Siculis, locum gladiatoribus dare? Negaui. At ego, inquit, nouus patronus inſtituam ſed ſoror, quæ tantùm habeat conſularis loci, vnum mihi ſolùm pedem dat.* Et facit eò decretum Senatus in honorem Ser. Sulpicij: *Senatui placere Ser. Sulpicio ſtatuam pedeſtrem æneam in roſtris ſtatui: circumque eam ſtatuam locum ludis, gladiatoribusque, liberos poſterosque eius quoquò verſus pedes quinque habere*, apud Ciceronem Phil. IX. Igitur ſtructa *Amphitheatra, deſtinata propriè huic ludicro & Venationi. Et plerúque exhinc in iis dati gladiatores: tamen non omiſſo prorſus foro. Etiam in Septis Agrippæ. Suetonius Calig. cap. XVIII. *Munera gladiatoria partim in Amphitheatro Tauri, partim in Septis aliquot edidit.* & idē ſcriptor notat aliàs. Sed & Circus interdum huic rei, vt reperietis in Dione. ſæpe Vici & XIIII. regiones vrbis: quod ſub Impp. factitatum obſeruo. Sed non mihi mens onerare vos copiâ vulgarium exemplorum. Explicui de loco.

Forum non aptè extructum ad ſpectacula.

Difficiles in eo loci: & in beneficio dati.

*Adi librum noſtrum De Amphitheatro.

Amphitheatra.

Septa.

Circus.

Vici & regiones vrbis.

CAPVT XVIII.

De Spoliario, quod item pars ludi. vnde id dictum, & cui rei vſuique. Obiter etiam de obſcœnâ ludi parte.

HIc Victor, Nimium properas. Quod olim de Haterio Auguſtus, de te Pighi dixerim, Sufflaminandus es. Nam Spoliario quid fiet, niſi locus ei eſt in loco? Caput percuſſit Pighius, & Hem! inquit, videte veſtrum Cyneam. Abſque hoc monitore, res tam illuſtris elapſa mihi erat. Sed retraham. Spoliarium non ipſe ludus, ſed ludi, vt appâret, pars. Ex lapide priſco, quem Tybure vidimus: CVRATORI. MVNERIS. PVBLICI. GLADIATORI. III. QVOT. IS. TEMPORE. HONORVM. CVRARVMQVE. SVARVM. PLENISSIMO.

Spoliarium quid.

MO. MVNIFICENTIAE. STVDIO. VOLVPTATIB. ET. VTILITATIBVS. POPVLI. PLVRIMA. CONTVLERIT. LVDVM. ETIAM. GLADIATORIVM. ET. SPOLIAR. SOLO. EMPTO. SVA. PECVNIA. EXTRVCTVM. PVBLICE. OPTVLERIT. Etiam Tertullianus ab ipſis Amphitheatris ſeparat: *Ceterùm à ſæculo coronantur & lupanaria, & latrinæ, & piſtrina, & carcer, & ludus, & ipſa Amphitheatra, & ipſa Spoliaria, ipſæque Libitinæ.* Ductum nomen à re balneariâ. Nam *exteriores cellulæ in balneis, Spoliaria* dictæ, vt notant Gloſſæ Latinæ veteres: vel, vt Græcæ, Ἀποδυτήριον, *Spoliarium.* Vbi ergo in balneis exuebantur, ſeque veſte exſpoliabant, Spoliaria dicta. & à cauſsâ ſimili, in Ludis. Nam ibi, credo, gladiatorum veſtes, ornamenta. Plinius in Panegyrico de Ærario diſſerens: *Nunc templum, nunc verè deus, non ſpoliarium ciuium cruentarumque prædarum ſæuum receptaculum.* Imò amplius, locus ille receptor vulneratorum cæſorumque. Caſſius Seuerus in Controuerſiâ, Debilitans expoſitos. *Produc agedum familiam ſemiuiuam, tremulam, debilem, cæcam, mancam, famelicam: oſtende nobis captiuos tuos. Volo mehercules noſſe illum ſpecum tuum, illam humanarum calamitatum officinam, illud infantium ſpoliarium.* Seneca de Prouidentiâ: *Videant largum in foro ſanguinem, & ſupra Seruilianum lacum (id enim proſcriptionis Sullanæ ſpoliarium eſt) Senatorum capita.* Itaque crebræ illæ acclamationes Senatus, mortuo Commodo, ſunt ab hoc ritu, apud Lampridium, *Gladiatorem in ſpoliario.* &, *Gladiatoris cadauer vnco trahatur: gladiatoris cadauer in ſpoliario ponatur.* Quin & ij, qui ſine ſpe curationis læſi, illic interficiebantur. Seneca epiſt. XCIIII. *Nunquid aliquem eſſe tam cupidum vitæ putas, vt iugulari in Spoliario, quàm in Arenâ malit?* Obſcænam partem ludi in eodem Senecâ lego libro VII. Quæſt. Nat. extremo: nec ſcio an ad Spoliarium, an ad ludi locum fœdum, vbi * Spongia, referam: an potiùs emendem, *artem ludi,* & capiam de iis qui ſponte ſeſe auctorant.

A balneo ducta vox.

Cui rei ſpoliaria.

De Senecæ loco.

* De quâ Martialis, Quod ſciat, infelix dānatæ ſpongia virgæ. & Seneca epiſt. LXXI.

CAPVT XIX.

Finis conuiuij ſermoniſque. per occaſionem de Diludiis. item de ratione inuitandi ad hilaritatem inuſitatâ hodie. Ammianus expletus à coniecturâ. De Mutitatione, Agellius correctus, & Nonius.

DIXI. & ſit iam ſermonum pauſa quæſo. Nam & ſerum eſt, vt video: & in me quidem omnis vis loquendi iam vacuit. Itaque domuitionem paremus. Inclementi vultu ego, Tu Pighi ceſſes? nec per limites illos eas, quos ipſe tibi poſuiſti? Non ego homo trioboli ſum, ſi id feram. Cras licebit, inquit. nunc te Lipſi, per hanc dexteram oro, mitte. Non, ſi per hanc ſororem læuam quoque, inquam. Et iámne mitto ad Prętorem, vt te nectam? Neca etiam, inquit, ſi voles. Nam mihi decretum in hoc Spoliario mori potiùs, quàm amplius in hâc Arenam. Lernutius cum Victore interueniens: Hercules multa nox eſt, Lipſi, inquiunt: & tempus abeundi. Ego commotior, Etiam me latrant meæ canes? Sed ſurgebat iam & Duza. Itaque ego, Hæc quidem conſpiratio eſt, inquam. at ſedete ſaltem dum patera iſta circumfertur. Nam Pighio noſtro non aliâ lege diludia do. Sedit iterum & reſpexit me Duza, Diludia tu quid appellas? Appoſitè ad hanc rem, inquam. Nam, *tempora quæ gladiatoribus conceduntur inter dies munerum quibus pugnatur, Diludia dicuntur*, vti ſcribit ad illud Horatij,

Diludia, quid?

Diſplicet iſte locus, clamo, & diludia poſco.

vetus ſcholiaſtes. Hîc Victor, Verè fortaſſe Commentator, inquit. tamen mihi olim̃ ſententia mea non diſplicet, Diludia eſſe cùm medij ludi alio genere ſpectaculi interrumpuntur, & quaſi diffinduntur. Ita enim mos, vt in mediâ ſæpe comœdiâ aut tragœdiâ, Venationem aut paria aliquot gladiatorum poſcerent, tædij leuandi. Horatius teſtis:

Si diſcordet eques, media inter carmina poſcunt
Aut vrſum aut pugiles.

Et Dio: qui Circenſes diffiſſos ait Venatione & Athletis interpoſitis, lib. IX. ἄρκτοι μὲν, inquit, μεταξὺ τοῦ δρόμου τῶν ἵππων ἐσφάγησαν, καὶ ἀθληταὶ ἠγωνίσαντο, καὶ παῖδες Ἀσιανοὶ πυῤῥίχην ὀρχήσαντο: id eſt, *Vrſi Circenſibus interpoſiti & cæſi, & athletæ certarunt, & pueri Aſiatici Pyrrhi-*

Pyrrhicam ſaltarunt. Approbo, ait Duza. Et ſimilis calamitas Terentianæ Hecyræ interuenit, interpoſito funambulo. Eius enim ſententiæ querela illa Prologi,

Ita populus ſtudio ſtupidus in funambulo
Animum occupârat.

Etiam gladiatoribus: vt ſtatim,

Primo actu, placeo: cùm intereà rumor venit
Datum iri gladiatores. populus conuolat.
Tumultuantur, clamant, pugnant de loco.

Cùm dixiſſet, paterâ acceptâ ego Victorem intuitus, Hanc ita ſpumantem, inquam, Latio & Latiæ. Eduxi, & Victori tradens, Viuamus, inquam; moriendum eſt. Ille abominatus tam triſtem vocem, Quæſo, inquit, vitemus hanc δυσφημίαν in menſâ: & deſpue, ne omen habeat tua vox. Ego riſi, &, Homo religioſiſſime, inquam, ita neſcis morem antiquum? Numquam illi hilariùs ſe inuitabant, quin laceſſerent lætitiam hoc ſermone. *Inuitādi mira, ſed priſca ratio.* Atque adeò ipſa verba, vt protuli, apud Vibium Gallum in Controuerſiâ Senecæ VII. lib. IX. *Conuiuæ certè tui dicunt, Viuamus, moriendum eſt.* *Seneca leniter correctus.* Ita lego, nòn *Bibamus*, cum vulgo. Ritum non vulgatū obſeruo in hac ipsâ admonitione apud Ammianum, lib. XVI. Nam pueri miniſtri cùm lumina menſæ inferrent, ſoliti ſimilia dicere. Ita enim ſuppleam legamq́ue defecta hæc verba: *Malignitate ſimili quidem Agens in rebus in Hiſpaniâ, ad cœnam itidem inuitatus, cùm inferentes veſpertina lumina pueros exclamaſſe audiſſet ex vſu, Vincamus* perun .... lem ne ...... interpretatum, atrociter deleuit nobilem domum.* **At qui dicunt reſtituiſſe Ammianum, hæc omnia inſidè omiſerunt.* Lego, *Viuamus, pereundum eſt.* addiditq́ue Ammianus calumniatorem aliquem ſic interpretatum eſſe, ſolemne verbum, tanquam machinaretur Dominus ille aliquid magnum, & cum exitij ſui metu coniunctum. aut, tanquam id detorſiſſet in ſæuitiam Imperatoris, ſub quo omnibus pereundum eſſet. Hoc ecphonema etiam in veteri inſcriptione ſepulchrali,

AMICI.
DVM. VIVIMVS.
VIVAMVS.

Et ſententia non ſemel obuia in poëtis. Quid autem dices, ſi ipſum cranium mortui inferre in menſam ſoliti, huic rei? *Cranium in menſâ.*

Epigramma Græcum diſertè:

Ἡ πτωχῶν χαρίεσσα πανοπλὴ, ἀρτολάγυνος
 Αὕτη, καὶ δροσερῶν ἐκ πετάλων στέφανος,
Καὶ τοῦτο φθιμένοιο προάστιον ἱερὸν ὀστεῦν,
 Ἐγκεφάλου ψυχῆς φρούριον ἀκρότατον.
Πῖνε, λέγει τὸ γλύμμα, καὶ ἔσθιε, καὶ περίκεισο
 Ἄνθεα. τοιοῦτοι γινόμεθ᾽ ἐξαπίνης.

Sed & in Trimalcionis conuiuio apud Petronium: *Potantibus & accuratiſſimè lautitias nobis mirantibus, laruam argenteam adtulit nobis ſeruus, ſic aptam, Vt articuli eius vertebræque locatæ in omnem partem flecterentur. Hanc cùm ſuper menſam ſemel iterumque abieciſſet, & catenatio mobilis aliquot figuras exprimeret, Trimalcio adiecit, Heu heu nos miſeros: quàm totus humuncio nil eſt.*

. . .

Sic erimus cuncti, poſtquam nos auferet Orcus.
Ergo viuamus, dum licet eſſe bene.

Quod ab Ægyptio quidem ritu videtur, qui σκελετὸν ipſum mortui inferre conuiuio ſoliti, cum monitione, Ita breui omnes futuros. Plutarchus auctor in Conuiuio. Hîc Lernutius: Morem aſperum, inquit, & non longè à Scythis, quibus etiam potus in cranio mortuorum. Quin & hodie, vt audio, apud quoſdam noui orbis Indos. Tamen inuitatio illa in ſpecie barbara: re, optima. Quid enim homulli ſumus? aut quamdiu hęc vita? Ite mortales, & magnis cogitationibus animum implete: cras morituri. Et in calore illo ſimul effudit hos Anapæſtos:

Vana ſpes vitæ.

Miſerum, miſerum, mortale genus,
Cui vix orto fatum aboriri eſt:
Heu quàm fallaci iactaris
 Turbine vitæ!
Ille ſuperbi limina regis
Ambit, & alter populi faſces:
Alter nullo fine parandi
Aurum congerit, & congeſto
 Pauper in auro eſt.
Ah neſcitis viuere, nec mori.
Moneo, moneo, ponite curas:
Curſu præcipiti ruit ætas.

Ludite,

Ludite, viuite, dum breuia ſinunt
Penſa ſororum.

Cum fine verſuum omnes ſurgebant. Duzam ego laciniâ te-
nui, Atque audin? inquam, iam opus viuere. Imò Bitere, ait, vt
Comici noſtri loquebantur. Tempus nos admonet; certè
ſomnus. Non etiam mittis? Polypus mihi vidêre: ita quidquid
tetigeris, tenes. Mittam in hanc legem, inquam, vti cras iterum
apud me ſitis. Imò apud me, ait Lernutius. Sit enim hæc per
dies hos feſtos quædam, vt antiqui dicebant, Mutitatio. Mi-
rantibus nouitatem verbi, Ita dico, inquit, Mutitatio. Agellius: Mutitatio
Legitur in Atteij Capitonis Coniectaneis Senatus decretum vetus, in priſcorum.
quo iubentur principes ciuitatis, qui ludis Megalenſibus mutitarent,
id eſt mutua inter ſe conuiuia agitarent, iurare apud Cos. &c. Vbi lego Agellius cor-
fide codicum, *mutua inter ſe dominia agitarent.* Dominus anti- rectus.
quis, Præbitor: & Dominia, præbitiones hilariores. Lucillius:
Primùm dominia atque ſodalitia omnia tolluntur. Cicero Frumen-
tariâ in Verrem: *Huius argento dominia veſtra, huius ſignis forum*
comitiumque ornari. Mutilus hic Tullij locus apud Nonium in Et Nonius.
Dominus: *Cicero Frumentaria: Adria argento dominos veſtræ:* fa-
cilis ex Cicerone correctu. Ad hæc alternantia conuiuia Virgi-
lius reſpexit,

Mutuaque inter ſe læti conuiuia curant.

Etiam Pindarus Ode I. de Tantalo, qui, ἀμοιβαῖα θεοῖς δ'εἴπνα πα-
ρέχει: id eſt, *alternantia conuiuia diis præbet.* Occupauit reſpondere
Duza, Ergo apud te Lernuti in prandio cras erimus. Nam hic
Lipſius petit tanquam Cæſaris candidatus. Etiam irrides? in-
quam. At enim Berchemium vocaui. Igitur & is apud nos
erit, ait Lernutius. Tu abi, & cùm nos bene curaſti, valetudi-
nem tuam cura. Et cum dicto facta diſceſſio, vel vt ego ap-
pellabam, fuga.

I. LIPSI
SATVRNALIVM SERMONVM
LIBER II.

CAPVT I.

Quid ante diei ſecundi conuiuium. cum Victore diſſertatio ſuper Taciti loco, de inuentione argenti apud Germanos. crebra manuum lautio antiquis.

SECVNDVS dies erat, quo Lernutio conſtitueramus: venitque ad me ante conuiuij horam Victor. Iámne vales? inquit. Ab animo Victor, inquam: à corpore (vt Auguſtus loquebatur) betizo. Quid ergo mirum, inquit, à morbo tam propinquo? Sed animum quod purgas; crede mihi, ab illo fonte hic languor. Studia animum, animus corpus fatigauit. Nec vultu aſpernêre. Eſt enim & animorum laſſitudo quædam, non minor quàm corporum, ſed occultior: quæ fugienda nobis, & ſcintilla illa diuini ignis non obruenda eſt. Sed cui rei in mensâ libri? quos peius odiſſe te volo, quàm fullo vlulam. Ne erres Victor, inquam: libris nihil nunc facio pericli. Tacitum alucinans modò in manus ſumpſeram, atque aliud agens. Ecce autem verſabar & vexabar in loco iſto, De Germanorum moribus. *Aurum & argentum propitij an irati dij negauerint, dubito. Nec tamen affirmauerim, nullam Germaniæ venam argentum aurúmue gignere. quis enim ſcrutatus eſt? poſſeſſione & vſu haut perinde adficiuntur.* Negat ecce clarè inuentam in Germaniâ argenti venam, quæſitámue. At contrà Annali XI. *Nec multo pòſt Curtius Ruffus eundem honorem adipiſcitur, qui in agro Mattiaco recluſerat ſpecus quærendis venis argenti.* Quæ inuentio argenti, quinquaginta, ante hunc libellum Taciti ſcriptum, annis. Non concilio prorſus. Libri veteres, *in agro Machiaco.* Igitur lego, *Maciaco*, vel, *Mazyaco*. Non enim apud

Taciti non certa hiſtoria locus.

De argento apud Germanos reperto.

Tacitus fortè emendatus.

Germanię Mattiacos hęc Curtij foſſio, vt arbitrantur: ſed apud Macas vel Mazyas Africæ populos. cui ipſi prouinciæ hic Curtius præfectus. Plinius certè in Germaniâ venam argenti nullam, ambiguè ęris commemorat: & multis ſæculis pòſt, inuentionem hanc adſignant medij temporis ſcriptores. Ditmarus libro II. Chronicorum: *Temporibus Othonis aureum illuxit ſæculum, apud nos inuentâ primùm venâ argenti.* Windichindus monachus (vixit ante annos DC.) lib. III. *Ergo qualiter Otho Romanos duobus prœliis vicerit, terra Saxonia venas argenti aperuerit, imperiumque cum filio quàm magnificè dilatauerit, noſtræ tenuitatis non eſt dicere.* Hæc taliaque, Victor, hiſtorica & oblectantia muginabar. Ne iſta quidem fas, inquit. ſed eamus. Sol iam duodecimam lineam tangit. In viâ eramus; ecce obuius nobis Duza. Bona ſcęua eſt, inquam. capio ex nomine tuo omen hodiernæ voluptatis. Sed quod herè oblitus, Hautenus noſter quî valet? ille flos poëtarum? Nam certè hoc elogiũ illi debemus, Vnum eſſe inter Belgas, qui noſtrâ linguâ viam viderit ad carmen. Ille quidem rectè, inquit: & te amat. Sed carminum eius famam ſcis quàm premant iudicia vulgi. Nempe vulgi, inquam: ſed dic illi à me, ſodes: peruincet hanc nouitatis inuidiam: & vt arbores quædam, ſic fama eius æternior erit, quò tardiùs creſcet. Pulchrum eſt cum Manilio gloriari, — *nec in turbam, nec turbæ carmina ſcribo.* In his ſermonibus peruentum ad Lernutij ædes. Triſtior nobis viſus. Itaque Duza ad illum,

Quis iſtic voltus, quæ caligans triſtitas?

Parúmne in tempore, aut parum grati aduenimus? Ille ſingulos amplexus, Vos quidem opportuni & gratiſſimi, inquit. Pighius dedit me in hunc tumorem, qui puerum iam nunc miſit, & renunciari iuſſit: Negotium ſibi natum eſſe. Id tu triſtis? inquam ego. Ne veniat. an de illius veſpere victuri ſumus? & ſuccidaneum ecce tibi hunc Berchemium do, qui in portâ. Simul intrauit Berchemius, & ad eum Lernutius, Tu certè fidem amas, & te fides. Naſiternam huc puer: lauate. Non ego, ait Victor: iam antè laui. Hem! ait Lernutius, adeò remotus à more priſco? qui non ante menſam modò, ſed in conuiuio meliore per ſingula fercula & miſſus lauabant. Ita apud Athenęum lib. IIII. cap. I. in Carani Macedonis conuiuio iam medio leges: *In vno conuiuio Romani ſæpius lauabant.*

καὶ ὡς ἄδην εἴχομεν βρώσεως, ἐχερνιψάμεθα: & cùm ſatis cibi ſumpſiſſemus, manus lauimus. Iterumque poſt aliud ferculum: *καὶ νιψάμενοι τὰς χεῖρας ἐστεφανώμεθα*: id eſt, *& manus loti coronas ſumpſimus.* Apud Lampridium in Eligabalo: *Exhibuit aliquando & tale conuiuium, vt haberet viginti duo fercula ingentium epularum, & per ſingula fercula lauarent.* Idem in eodem Principe: *Paraſitis in ſecundâ menſâ ſæpe ceream cœnam, ſæpe ligneam, ſæpe eburneam exhibuit: cùm tantùm biberent per ſingula fercula, & manus quaſi comediſſent, lauarent.* Hoc quidem moleſtum more Romano, inquit Victor. Quomodo
Cuiuſmodi ea lotio. enim in lecto? & ſurgebántne? Minimè, inquit. ſed auertebant à menſâ. Sidonius bene adſignificat, lib. I. cùm apud Cæſarem epularetur: *Retrorſuſque conuerſus, tanquam manibus aquam poſtularem, tantumque remoratus quantum ſtibadij circulum celerantia miniſteria percurrunt, cubitum thoro reddidi.* Fateor Lernuti, inquit, hoc me hodie doces.

CAPVT II.

In ipſo conuiuio, de Carptorum munere & vario nomine. Item de Structoribus. Tranſlatus cœptus ſermo à Pighio ad Duzam.

IAM adſederamus; & illatæ ſunt epulæ ſanè lautæ, & quæ (vt Plauti iocus) cinerem non quærerent. Inter alia Capus, qui magnitudine ſuâ omnium oculos in ſe conuertit. Tamen ad nos Lernutius: Mi hóſpites, inquit, pauca præſtinaui. Nam per hos dies, vt ſcitis, promiſcuæ cœnæ non ſolùm cande, ſed vacuefaciunt annonam macelli. Itaque hic Capus prandij noſtri fundus & fundamentum eſt. Tu Duza, diuide hunc ſpadonem, quod ſine fraude legis Scantiniæ fit. Carptor hîc ego? inquit Duza. tibi hoc ius erat in domo tuâ. Mirantibus, vt vide-
Carptores qui? batur, nobis inſolentiam vocis: Duza, Carptores, inquit, antiquis dicti, qui cibum ſcindentes carpenteſque præminiſtrarent. Iuuenalis:

—— *carptores, archimagiri.*

Stabilita Iuuenalis lectio. Vbi tamen, *fartores*, &, *captores* ſubſtituunt non boni arbitri veterum conuiuiorum. Proprium enim huic muneri Carpendi verbum. Apud Petronium Trimalcio, quaſi per delicias, identidem imperat, Carpe: & explicat conuiua veteranus, *Vides illum*

illum qui obſonium carpit? Carpus vocatur. itaque quotieſcumque dicit, Carpe, eodem verbo & vocat & imperat. Quod proinde eſt, quaſi tu Lernuti hunc puerum pocillatorem voces Fundum. Sciſſores iidem dicti. Petronius: *Proceſſit ſtatim ſciſſor, & ad ſymphoniam ita geſticulatus lacerauit obſonium, vt putares Darium hydraule cantante pugnare.* Sciſſores. Qui locus ſatis indicat, cur eoſdem Cheironomontas Iuuenalis dixerit —— *& cheironomonta volanti Cultello* —— Cheironomontes. itemque Sidonius lib. IIII. *Inter Apicios epulones, & Byzantinos chironomontas.* Neſcio an eos ipſos, Diribitores dixerit Apuleius lib. II. Diribitores. *Diribitores pluſculi ſplendidè amicti, fercula copioſa ſcitulè ſubminiſtrata.* an potiùs, qui fercula puerorum manibus allata commodè diſponerent, & collocarent (vt ille iocatur) velut ſub ſignis. Vtraque certè notio in verbo veteri Diribendi. Hos tamen poſtremos, verbo magis trito Structores nominabant. Structores. Iuuenalis:

Structorem intereà, nequa indignatio deſit,
Saltantem ſpectas.

Petronius: *Proprium conuenientemque materiæ ſtructor impoſuerat cibū.* Athenæus lib. IIII. Ἰόβας ὁ βασιλεὺς τὸν αὐτὸν εἶναί φησι τραπεζοκόμον, καὶ τὸν ὑπὸ Ῥωμαίων καλούμενον στρούκτορα. id eſt: *Iuba rex eūdem cenſet Græcorum* τραπεζοκόμον (quaſi dicas menſæ Curatorem) *cum eo quem Romani Structorem dicunt.* In hoc verbo Senecam velim emendari libro De vitâ beatâ, cap. XVII. Seneca emendatus. *Quare ars eſt apud te, miniſtrare? nec temerè & vt libet collocatur argentum, ſed peritè ſeruatur, & eſt aliquis ſcindendi obſonij magiſter?* reſcribique, *peritè ſtruitur.* Tertullianus libello De cultu: *Structores capillaturæ*, paullò aliter dixit. Deſierat Duza, excepit Lernutius, De verbo optimè, ô magiſter: rem vide. Et ſimul admouit lancem. Duza capum etiam atque etiam adſpiciens, Heu gallum decumanum! inquit: & mirum ni iſtum ſubmiſerint Brugæ tuę. Ita eſt, inquit: ſed tu Carpe carpe. Quàm pinguis autem! ait inter carpendum Duza. viden', Lipſi, quis fructus cælibis vitæ? Fateor, inquam: & cælibem quaſi cælitem agnoſco, nec in alio etymo Grammaticis credo magis. Sed vt epulæ tam lautæ condimentum aliquod habeant; placétne Lernuti in Arenam redeamus, ſpectatum Gladiatores? Placet maximè, inquit. Hæret enim adhuc animo meo heſternus Pighii ſermo: cum delectabili recorda-

cordatione veterum morum. Atque vt ij qui ſymphoniam audierunt, ferunt ſecum in auribus modulationem illam & dulcedinem cantus: ſic ego in animo narrationem Pighianam. Sed quis abſente illo nunc Editor? Quis, niſi tu dominus? inquam. Ita enim ius, mos, vt qui menſam, præbeat & ludos. Ain' tu? inquit. At per meam editionem, ætatem eſtote ſine ludis. Et pugnem ipſe potiùs, quàm vt edam. Cur non autem noſter Duza? —— *ὥσπερ μοι πολλῶν ἀμείνων.* Conuerſi taciti omnes ad Duzam ſumus, quaſi rogantes. At ille, Amici, inquit, vnde mihi ea vis? ab ingenio tantum, an à memoriâ poſſim? Denique cœpit herè Pighius, & vniuerſum hoc argumentum diſpoſuit & intra ſeſe formauit. Eam partitionem ordinemque quâ diuinatione adſequar? Illud modò fiet, vt ego ipſe qui ludos paro, vobis ſim ludus. Imò omnes nos in partem iuuabimus, ait Berchemius: ſpondeo. Et ego reſpondeo, inquam: aude modò. Æſtuo, ait Duza,

—— velut minuta magno
Deprenſa nauis in mari, veſaniente vento.

Hinc preces veſtræ ſunt: illinc molimentum rei & difficultas. Tamen quoniam iubetis (nam mihi amicorum preces, iuſſa) aggrediar, & quod in hac re appoſitè dicitur, * Gladiator in arenâ conſilium capiam.

* *Prouerbium apud Senecã epiſt. XXII.*

CAPVT III.

Propoſitio dicendorum. primoque de conditione gladiatorum, quoſdam ſeruos eſſe aut quaſi ſeruos: quoſdam initio liberos, imò nobiles. Equites Senatoreſque paſſim arenâ ſe polluiſſe. quod aliis Principibus permiſſum, aliis vetitum.

COMPOSVIT ſe Duza ad dicendum: nos ad audiendum. Et meditatione aliquâ interpoſitâ, ſic infit: Quattuor, vt meminiſſe potui, limitibus terminatus à Pighio hic ſermo: Origine, Loco, Hominibus, Modo. Priores duo benè & legitimè ab eo deſtituti ſunt: tertium nunc collocabo, & de Hominibus duo dicam: Quæ conditio gladiatorum fuerit: & Quæ eorum genera, quodque diſcrimen. Ad conditionem quod attinet: è ſeruis plerumque comperior fuiſſe, aut captiuis. Serui

Quæ dicenda Duza.

aut vendebantur in ludum, aut damnabantur. De venditione *E ſeruis.*
Tertullianus: *Olim captiuos, vel malo ingenio ſeruos emercati.* Et
Suetonius Vitellio: *Aſiaticum ob nimiam contumaciam & ferocita-
tem grauatus, circumforaneo laniſtæ vendidit, dilatumque ad finem
muneris repentè ſurripuit.* Adeoque id increbuit, & ob leuem ſę-
pe cauſſam: vt Hadrianus Imp. *Lenoni & laniſtæ ſeruum vel an-
cillam vendi vetuerit, cauſſâ non præſtitâ,* ait Spartianus. De dam-
natione, paſſim hiſtoriæ & legum libri, vbi damnati ad* gla- *E damnatis.*
dium, leguntur, vel ad gladij ludum. Sic enim etiã loqueban- ** Diſcrimen tamẽ aliquod Vlpianus facit inter Dãnari ad ludũ & ad gladiũ. Cuius verba infrà cap. XXI.*
tur. Capitolinus in Macrino: *Seruos qui à dominis fugiſſent repertos,
ad gladij ludum deputabat.* Eos cõquiri moris etiam in prouinciis
fuit, ex Tacito, qui lib. III. Annal. in Galliâ nominat, *E ſeruitiis
gladiaturæ deſtinatos.* De Captiuis etiam, nõ ignotum. Aut enim
vẽditi illi ipſi laniſtis, aut ab Impp. poſtquam in triumpho du- *E captiuis.*
cti, dati in ludum. In vitâ Probi: *Edita gladiatorum paria trecenta,
Blemiis pleriſq. pugnantibus, qui per triumphum erant ducti, pleriſque
Germanis & Sarmatis.* Vopiſcus de triumpho Aureliani: *Per or-
dinem ducta gladiatorũ paria octingenta, præter captiuos gentium bar-
bararum.* Sæpe & ſine triumpho. In vitâ Claudij: *Claudius omnes
qui rebelles animos extulerant, capit, atq. in vincla Romam etiam mit-
tit ludo publico deputatos* Ad captiuos pertinere Tertulliani que-
relam puto: *Certè quidem & innocentes gladiatores in ludum veniũt,
vt voluptatis publicæ hoſtiæ fiant.* Serui ergo captiuique primò ad
hoc munus. Sed paullatim etiã liberi & ingenui; nulla quidem *Etiam è liberis.*
aliunde vi, ſed pretio inducti vel malâ libidine pugnandi. Vtrũ- *Qui pretio ſe vendebant.*
que genus coniunxit Liuius lib. XXVIII. *Gladiatorum ſpectaculum
fuit, non ex eo genere hominum ex quo laniſtis comparare mos eſt, ſeruo-
rum delectu ac* liberorum qui venalem ſanguinem habent: gratuita* **Malè vulgò libertorum:*
omnis pugnantium opera fuit. At de liberis, Labienus apud Sene-
cam patrem lib. X. Controuerſ. *Curatis quis ex ſolitudine infantes
auferat, perituros niſi auferantur: non curatis quòd iuuenum miſero-
rum ſimplicitatem circumueniunt, & ſpecioſiſſimum quemque maxi-
mè idoneum caſtris, in ludum coniiciunt.* Tertullianus ad Martyres:
*Quot otioſos adfectatio armorum ad gladium locat? Certè ad feras ip-
ſas adfectatione deſcendunt, & de morſibus & cicatricibus formoſio-
res ſibi videntur.* Lactantius lib. V. cap. IX. *Et quod eſt ſcelera-
tius, vt ſint religionis antiſtites, qui nec vitæ quidem ſuæ pareant, ſed*

 exſtin-

exſtinguendas publicè animas vendant. Manilius lib. IIII.

Nunc caput in mortem vendunt, & funus arenæ:
Atque hoſtem ſibi quiſque parat, cùm bella quieſcunt.

Sæpe & nobiles, re comesâ. Et verò paullatim, non deſidentibus ſed corruentibus moribus, eò ventum, vt primæ nobilitatis viri operas arenæ locarent: quidam deſperatione & bonis exuti, alij principibus gratificantes. Seneca epiſtolâ centeſimâ: *Aſpice illos iuuenes, quos ex nobiliſſimis domibus in arenam luxuria cõiecit.* Idem epiſt. LXXXVIII. eleganter: *O quàm vellem Catoni nunc occurrere aliquem ex his troſſulis in viâ diuitibus, curſores & Numidas, & multum ante ſe pulueris agentem. Hic ſine dubio cultior comitatiórque quàm M. Cato videretur: hic, qui inter illos apparatus delicatus cùm maximè dubitat, vtrum ſe ad gladium locet an ad cultrum.* *Seneca explicatus.* Ludit ſuauiter in homines inopes ſui æris, diuites alieni: qui re cum ſpe conſumptâ, ad extremum deliberant Gladiatores fiant an Venatores. Id enim valet, Ad cultrum. Putaui aliquando, *ad pulpitum*, blandiente coniecturâ, ſed vanâ. *Culter venatorum.* Nam culter propriè venatorum. Suetonius Auguſto: *Lixa quidam cultro venatorio cinctus.* Martialis ad lemma *Culter venatorius:*

Si deſecta gemes grandi venabula roſtro,
Hic breuis in grandem cominus ibit aprum.

Sed ad dictum morem Iuuenalis de nobilibus ſui æui:

—— quanti ſua funera vendant
Quid refert? vendunt nullo cogente Nerone.
Nec dubitant Celſi prætoris vendere ludis.

Equites & Senatores ad gladium. Quin vulgò iam ſub Principibus equites polluti arenâ & Senatores. Origo prima rei à C. Cæſare, opinor: *cuius munere in foro, depugnauit Furius Leptinus ſtirpe prætoriâ, & A. Calenus Senator quondam actórque cauſſarum*, ait Suetonius in Iulio capite XXXIX. *Permiſit Iulius Cæſar.* Dio hoc amplius, permiſiſſe eum equitibus Romanis vti pugnarent, lib. XLIII. Eóque temeritas hæc, ſiue inſania fuit, euaſit, vt lege cauere Auguſtus debuerit μήτε βουλευτὴν μονομαχεῖν, μήτε δοῦλον ῥαβδουχεῖν, *nec Senatorem gladiatorem fieri, nec ſeruum lictorem.* *Vetuit Auguſtus in Senatore, permiſit in Equite. Poſteà interdictum, ſub eodem.* Equitibus tamen palàm id permiſit, non ſine admiratione meâ & Dionis lib. LVI. τοῖς ἱππεῦσιν (ὃ καὶ θαυμάσειεν ἄν τις) μονομαχεῖν ἐπέτρεψε. *Neque enim, vt Calpurnius ait, conditione gladiatoriâ quidquam eſt humilius in vulgo.* Sed denuò id vetitum Sena-

tuſcon-

tuſconſulto Suetonius Auguſti cap. XLIIII. *Ad ſcenicas & gladiatorias operas etiam equitibus Romanis aliquando eſt vſus: verùm priuſquam Sc. interdiceretur.* Et fraudem quæ huic legi fiebat repreſſit Tiberius, apud eundem Sueton. cap. XXXV. *Ex iuuentute vtriuſque ordinis* (Senatorium cape & Equeſtrem) *profligatiſſimus quiſque, quò minus in operâ ſcenæ arenæque edendâ Senatuſconſulto tenerentur, famoſi iudicij notam ſponte ſubibant. Eos omnes, ne quod refugium in tali fraude cuiquam eſſet, exſilio affecit.* Sed non ad Tiberij ſeueritatem Principes ſecuti: qui ſolutè adeò permiſerunt, vt Caligula vnâ commiſſione vigintiſex equites dederit: Nero *exhibuerit ad ferrum quadringentos Senatores, ſexcentoſque equites Romanos, & quoſdam fortunæ atque exiſtimationis integræ ex iiſdem ordinibus, confectoréſque ferarum & varia arenæ miniſteria.* Interpellauit hîc Berchemius, Ais quadringentos Senatores? ſexcentos equites? Extra fidem ea adſeueratio eſt, mi Duza. At fidus huic rei ſcriptor Tranquillus, inquit Duza. cap. XII. Fateor, ait Berchemius: neſcio an fidus exſcriptor. Numeri nimium faciles corruptu. & vereor vt Suetonius ſcripſerit, *quadragenos Senatores.* Vniuerſus ordo patrum lege Auguſti intra ſexcentos: & tam matula ego, vt credam pugnaſſe ex iis infamem hanc pugnam quadringentos? Sed & equites in parte libero eius culpæ, ſcriboque, *ſexagenos.* numero ſatis etiam liberali, quoniam Dio ſub eodem Nerone pugnaſſe dumtaxat ſcribit, vnis ludis, triginta. ἱππεῖς, inquit, ἐκ τοῦ τέλους τριάκοντα ἐμονομάχησαν. Ego ad Berchemium, Faueo correctioni tuæ, inquam. nec magis è Suetonio maculam illam eluis, quàm è nomine Romano. Sed & reliqua Tranquilli ſic potiùs legerim: *Fortunæ atque exiſtimationis integræ. Ex iiſdem ordinibus confectores quoque ferarum.* fulta expletaque ſententia, quæ pendens aliter & hiulca eſſet. Duza iterum: Iam viri eſtis, inquit, laudo. Anteà ſilentium veſtrum perpes, & non ex ſponſo: nunc cùm iuuatis, paſcor opere. Igitur pergo. Vitellius quamquam ipſe infamis, infamiam hanc genere quodam ſuſtulir, *cauitque ſeuerè ne equites Romani ludo aut arenâ polluerentur. Priores id Principes pecuniâ & ſæpius vi perpulerant: ac pleraque municipia & coloniæ æmulabantur corruptiſſimum quemque adoleſcentium pretio illicere,* ait Tacitus lib. II. Hiſtoriarum.

Permiſere iterum alij Principes.

Præter fidem in Tranquillo numerus.

Is mutatus.

Iterum correctus idem.

I 2 CAPVT

CAPVT IIII.

Feminas imò ipſas deſcendiſſe in hunc ludum: in publico depugnaſſe. donec id vetitum à Seuero.

MIRABAMVR omnes proteruiam illam Romanæ iuuentutis, quæ tam prodiga ſanguinis ſui pariter & honoris. Sed Duza inſurgens,& geſtu ipſo nouum aliquid dicturus, Viros habetis, inquit, vultis etiam Amazonas? Ænigmata loqueris, ait Victor: vnde eæ Romæ? Dico feminas Romanas, inquit Duza. Victor caput mouens, Lamiæ turres dicis, inquit, & pectines Solis. Duza, Ego ſeriò loquor, inquit: & iam producam. Hîc ego, Apage Duza, inquam. ain' tu feminas pugnaſſe Romæ? Pugnaſſe, ait. Fortaſſe pygiacam pugnam, inquam

Femina etiã ad gladium. ridens. Imò illam gladiatoriam veram, inquit. Vel Tacitum tuum audi, lib. xv. *Feminarum Senatorumque illuſtrium plures per arenam fœdati ſunt*. cum quo in eâdem narratione conſentit Dio, in rebus Neronis. Suetonius Domitiano: *Venationes gladiatoresque & noctibus ad lychnuchos dedit: nec virorum modò pugnas, ſed & feminarum.* Deque hiſdem Domitiani ludis Statius in Siluis:

*Malè vulgò, luxus.

*Hos inter fremitus nouóſque * luſus,*
Stat ſexus rudis inſciúſque ferri:
Et pugnas capit improbus viriles.
Credas ad Tanaim ferúmque phaſim
Thermodontiacas calere turmas.

Neu Principes modò cenſete hanc inſaniam inſaniiſſe: ecce apud Athenæum priuatus quidam teſtamento cauet, γυναῖκας εὐπρεπεστάτας μονομαχῆσαι. id eſt, *pulcherrimas mulieres gladiatoriam*

Vetitum id Senatus decreto. *pugnam edere.* Hoc adeò verum eſt vt, Seuero Principe, vetandum Senatuſconſulto fuerit, μηκέτι μηδεμίαν γυναῖκα μονομαχεῖν, *non vltrà feminam vllam ad gladium depugnare.* Et quid dicitis? iámne mihi fides? Fides, ait Victor. Sed ô vates Euripides! mânibus tuis bene ſit, cum poëtâ Aquinate. Lernutius ridens, Quid

*Nam et in gymnaſiis nudæ. culpas? ait. nónne hæc nuda & * Lacæna ſimplicitas? Oculis meis ſpectaculum tale ſit, & Dianis illis Actæon ego.

Duza ſuſcipiens, Ridemúſne etiam? inquit. Aio non ſolùm feminas

feminas veniſſe in has pugnas, ſed pumilos & nanos, improbo quodam ſtudio nouitatis. Xiphilinus in Domitiano: Πολλάκις δὲ τοὺς ἀγῶνας νύκτωρ ἐποίει, καὶ ἔστιν ὅτε καὶ νάννους, καὶ γυναῖκας συνέβαλλε. *Pugnas etiam noctu ſæpe exhibuit: & interdum nanos ac feminas inter ſe commiſit.* Ita enim rectè emendauit vir eruditus Theodorus Marcilius, cùm νόννας legeretur. Papinius de iiſdem Domitiani ludis:

His audax ſubit ordo pumilorum,
Quos natura breui ſtatu peracto
Nodoſum ſemel in globum ligauit.
Edunt vulnera, conſeruntque dextras,
Et mortem ſibi quâ manu minentur
Ridet Mars pater & cruenta Virtus,
Caſſuræque vagis grues rapinis.

CAPVT V.

Liberos homines qui in Arenam veniebant, propriè Auctoratos dictos. pretium mercéſque eorum Auctoramentum. Vis & effectus Auctorationis. item ſolemne gladiatorum iuramentum.

SED vt veſtigia mea relegam, ex iis quæ dixi videtis, duplex genus fuiſſe inter gladiatores, Coactos & Voluntarios. Coacti, ſerui, damnati, captiui: Voluntarij, liberi, quique pretio ſe addicebant. Hi poſtremi, propriè Auctorati dicti. Vetus Horatij interpres: *Auctorati vocantur, qui ſe vendunt ludo. Auctoratio enim dicitur venditio gladiatorum.* Gloſſæ priſcæ: *Auctoratus,* αὐθαιρέτως εἰς δοῦλον ἑαυτὸν βάλλων, καὶ μονόμαχος. Inde Auctorandi verbum, notione pari. Quinctilianus: *Quidam vt patrem ſepeliret, auctorauit ſe.* Aſinius Pollio ad Ciceronem: *Fadium quendam, quia cùm depreſſus in ludum bis gratis depugnaſſet, auctorari nolebat, viuum combuſſit.* Plinius lib. XIIII. *Vineæ in tantum ſublimes, vt vindemiator auctoratus rogum & tumulum excipiat.* Ab eodem & Auctoramentum pretium ipſum gladiatoris, & merces. Paterculus: *In eâ iugulati ciuis publicè conſtitueretur auctoramentum.* Seneca: *Quocunque ſe verterit, pretium aliquod præſens occupationis ſuæ inueniet nullum ſine auctoramento malum eſt.* Cicero: *Merces ipſa in mercenariis, auctoramentum eſt ſeruitutis.* Seneca:

Duo genera vniuersè gladiatorum.

Auctorati.

Auctorare.

Auctoramentum.

Hominem vênalis animæ crebris incitabat auctoramentis. Gladiatorium Liuius appellauit lib. XLIIII. *Deinde in cuſtodiam C. Caſſio tribuno mil. traditus, vix gladiatorio accepto ab rege, rex vt in eã fortunam recideret.* niſi inibi legendum, *vix gladiatorio auctoramento, ab rege rex vt in eam f. r.* Nam vulgata non mihi certa. Sed hęc

Iuramentum in auctoratione. Auctoratio non ſimplex. Quia enim liberi, iuramento ſolemni interpoſito fiebat, quod vinclum ſeruitutis. iurabatque nouitius gladiator, ſe omnia paſſurum auſurumque, quæ legitimum gladiatorem ius mos eſſet. Formula adeò ipſa iuramenti

Eius forma. in Petronij Arbitri fragmentis: *In verba Eumolpi*, inquit, *ſacramentum iurauimus, vri, vinciri, verberari, ferroque necari: & quidquid aliud Eumolpus iuſſiſſet, tanquam legitimi gladiatores domino, corpora animóſque religioſiſſimè addicimus.* Horat.

> *Quid refert, vri, virgis ferróque necari*
> *Auctoratus eas? an turpi clauſus in arcâ?*

Seneca epiſtola XXXVII. *Eadem honeſtiſſimi huius & illius turpiſſimi auctoramenti verba ſunt, vri, vinciri, ferróque necari. Ab illis qui manus arenæ locant, & edunt ac bibunt quæ per ſanguinem reddant, cauetur vt iſta vel inuiti patiantur: à te vt volens libénſque.* Alluſit Tibullus:

> *Vre meum potiùs flammâ caput, & pete ferro*
> *Corpus, & intorto verbere terga ſeca.*

Sed in Senecæ loco *Vinciri* verbum ſuſpectum habeo: & fortaſſe, *Virgari* In tria enim iurabant, Vſtionem, Verbera, Necem: quæ gladiatores patiebantur ex more. Necem, cùm cecidiſſent, & ferrum iuberentur recipere: flammam & verbera, ſiquando timidiùs pugnarent, aut fugerent à ferro. Acron in Horatium: *Gladiatores ita ſe vendunt, & cautiones faciunt, vri flammis, virgis ſecari, ferróque necari.* Seneca epiſt. VII. exprimens ſæuientis populi voces: *Occide, vre, verbera. Quare tam timidè incurrit in ferrum? quare parum audacter occidit? quare parum libenter moritur? Plagis aguntur in vulnera, & mutuos ictus nudis & obuiis pectoribus excipiunt.* Vbi rideatis licet notam oræ appoſitam, *Plagis, id eſt retibus.* Imò verberibus, ô ſtupor; & tu iis dignus. Quinctiliani verba huic rei, in Gladiatore: *Fremebant vbique omnia apparatu mortis. Hic ferrum acuebat, ille accendebat ignibus laminas: hinc virgæ, inde flagella adferebantur.* Item Tertulliani: *imò*

Ad tria pertinent.

qui

qui propter homicidæ pœnam ad ſpectaculum veniat, idem gladiatorem ad homicidium flagellis & virgis compellat inuitum. Hac fini Lorarij fuerũt, vt obſeruo, ſiue Maſtigophori in Arenâ & in Scenâ. Xiphilinus in Nerone: Καίτοι πῶς ἄν τις ἀκοῦσαι μὴ ὅτι ἰδεῖν ὑπομείνειεν, αὐτοκράτορα Αὔγουστον τοὺς ἀγωνοθέτας τούς τε μαστιγοφόρους φοβούμενον, καὶ χρήματα αὐτοῖς κρύφα ἀναλίσκοντα μὴ καὶ ἐλεγχθεὶς μαστιγωθῇ: *Quis verò audire nedum videre poſſet, Imp. Auguſtumque præfectos ludorum & Lorarios timentem? iisque clam pecuniam ſubminiſtrantem, ne reprehenſus vapularet?* Arcadius Iuriſc. l. XVIII. De muneribus: *Maſtigophori quoque qui agonothetas in certaminibus comitantur, & ſcribæ magiſtratus, perſonali munere ſeruiunt.* Mentio eorum & Thucydidi libro quarto, & Polluci lib. III. Apud Euſebium lib. V. Eccleſ. hiſtoriæ in epiſt. Viennenſium & Lugdunenſium, de martyribus qui ad beſtias dati: ὑπέφερον πάλιν τὰς διεξόδους τῶν μαστίγων τὰς ἐκεῖσε εἰθισμένας: id eſt, *Suſtinuerunt iterum reciprocationes flagellorum, ibi vſitatas.* Maſtigophori.

CAPVT VI.

Factâ fine dicendi de conditione gladiatorum, interlocutiones aliarum rerum inſertæ. De orientalium parcimoniâ, vel abſtinentiâ potiùs, in potu. De nuntiis litteriſque per columbas aut hirundines, etiam in Spectaculis.

MISSVS ſecundus inferebatur, & Duza, dum menſæ commutantur, cibi collocantur, paulliſper interquieuit. Lernutiumque adſpectans, Dic ſodes domine, inquit: apud Orientis populos natus es tu? Quid iam? inquit Lernutius. Quia enim caninum hoc prandium eſt, ait Duza. mihi certè, qui vinum non attigi. Neſcio quis autem ſcriptor apud Suidam notat, ita receptum fuiſſe populis ad Ortum, nemo vt vinum infunderet nec biberet quiſquam inter cibum. Verba eius: ᾠνοχόει οὐδείς, οὐδὲ νομίζεται παρὰ τοῖς Ἑῴοις βαρβάροις ἐμπίνειν δειπνοῦντας: id eſt, *Nemo vinum infundebat, nec moris eſt apud Orientales barbaros bibere cœnantes.* Colorem non tenuit Lernutius, & miniſtrum reſpiciens, Scelus pueri, inquit, caſſus oculis manibúſque es tu? Monitum hoc à me oportuit? Tamen Duza, ne neſcias, nouæ imò veteris Italiæ placitus mihi mos, Sitis? poſce. Orientales non bibere ſoliti ad menſam.

Ita

Ita hîc viuitur. Sed de columbis iſtis guſtas? Pone Victor, ad Duzam. Duza toto vultu renuit. Non ego, inquit, non ego. Quid ita? inquit Lernutius. fortaſſe te columbis non amicum? Amiciſſimus ſum, ait Duza. Quian' igitur Syrus es? inquit. Minimè, ait. tamen & nobis Batauis hæ columbæ ſacræ. Iure. vitam & hunc ſpiritum debemus illis. Eæ nobis obſeſſis arcanorum apud ſocios interpretes; eæ litterarum fidæ adminiſtræ; eę rebus iam deploratis, & tantùm non funere noſtro conclamato, ſolæ indices auxilij ſalutaris. Audita nobis hæc miracula, ait Victor. & tuum tunc robur: ſed miracula apud vulgus. Nam nos exemplum eſſe ſcimus ab D. Bruto, obſidione Mutinenſi. Nam, vt tu diſertè ſcripſiſti,

Quid vigil obſidio, quid arces,
Aut valla proſunt, per ſpatia inuij
Eunte cæli nuntio?

Columbæ ad litteras ferendas, in Spectaculis. Imò Victor, inquit Berchemius, in re ludicrâ inq. his ipſis Spectaculis, de quibus cùm maximè agimus, vſus olim ſimilis columbarum. Nam patres familias qui in Theatrum aut Circum ibant, vnde non pro arbitrio reditus, columbas ſecum ſinu ferebant; eaſque emittebant cum tabellis, nuntias domum *Varroni aliqua lux.* quid vellent. Varro de Re ruſticâ: *Columbas redire ſolere ad locum licet animaduertere, quòd multi in theatro è ſinu miſſas faciunt, atque ad locum redeunt: quæ niſi reuerterentur, non emitterentur.* Atque à theatro, credo, illud Brutinæ militiæ exemplum. Plinius factitatum idem in hirundinibus obſeruat lib. x. *Cæcina*, inquit, *Volaterranus equeſtris ordinis, quadrigarum dominus, comprehenſas hirundines in vrbem ſecum auferens, victoriæ nuntias amicis mittebat, in eundem nidum remeantes illito victoriæ* colore.* Dum fabulamur, Pighius ecce intrat. Gratulatione & ſalute à nobis excipitur; non à Lernutio, qui adductâ fronte, Homo infide, inquit, quid de te merui, vt diem tam feſtum abſentiâ tuâ redderes nobis infeſtum? Hoc herè pollicitus? Per fidem Lernuti, inquit Pighius, ignoſce. Neſcio quod purgamentum hodie egrediens calcaui: ita notabiliter toto die infelix, & non mei iuris. Et ſimul neſcio quid in aurem Lernutio inſuſurrauit: iterumq. altiore voce, In Catomum poſthac malo, inquit: quàm denuò ad hos Catones. Duza ad illum, Non tu gratus Lernutio?

* *Factionis ſcilicet eius quæ vicerat: puta Veneta, Praſina, &c.*

tio? mihi certè. Non ille columbarum liberatricum nuper iocundior aſpectus; quàm nunc tuus. Ecce enim ſuppoſiticium tibi me fecerant boni iſti Editores: at nunc ſcilicet per te ſoluor. Soluam ego te? ait Lernutius. Agite maſtigophori, flagella & ignem. Quid iis facturus? inquam ego. Vt hunc, ait, nouum auctoratum compellam ad cœptam pugnam. Hem! inquit Duza. ab igne mihi cautio eſt, Thetidis marinæ filio. Pareo, magiſter, potiùs.

CAPVT VII.

Reditio ad gladiatores. De generibus eorum & diſcrimine. De Secutoribus primò; causâ nominis: ratione pugnandi, & armis.

PIGHIO locus ſedendi apud me fuit. At Duza iterum ſic orſus eſt. Quod primùm ergo in Hominibus propoſui, id dixi: Genera ſequuntur & diſcrimen. Nec enim gladiatorum vnum nomen aut vna claſſis: ſed ab armis, à locis, à tempore, aliiſque cauſſis diuerſi. Ea omnia operæ mihi eſt, vt accuratè perſequar: quia nec vulgo nota, & litteratorum noſtrorum in his ſæpe error. In primâ claſſe, qui armis & ratione pugnæ diuerſi, colloco iſtos, *Varia genera gladiatorum.*

SECVTORES
RETIARIOS
THRECES
MYRMILLONES
HOPLOMACHOS
SAMNITES
ESSEDARIOS
ANDABATAS
DIMACHAEROS
LAQVEARIOS

Ordiar à Secutore. is ab inſequendo Retiarium dictus, ait Iſidorus. Et verum eſt. nam ſecutor propriè adſecla, comes ἀκόλουθος. Itaque extra rem gladiatoriam lego Secutorem Tribuni, Secutorem Cæſaris, muneris operæque nomen. Neapoli in marmore: TAVRO. SECVTO RI. CAESARIS *Secutores qui? Secutor in militia, vt videmus ex lapidibus.*

Romæ ad columnam Antonini:

M. ANTONI. M. F. FAB. PHOEBI
MIL. COH XIV. VRB. Ↄ. PERENNI
STIPENDIOR. IIII. SECVTOR. TRIBVNI

Et alibi:

M. SIL. ROMVLIANVS
MIL. COH. VII. PR. Ↄ. VICTORIS
SECVTOR. TRIB.

Et fortean ſic dicti milites, qui ex inſtituto priſco Tribunos comitabantur, velut loco apparitorum: de quo Lampridius in Alexandro. Sic & Paulinus Nolanus in epiſtolâ ad militem: *In militia ſæculari ſocius & ſecutor contubernij tui fuit.* Ab hac eâdem notione Mars cognomento Secutor apud Mileſiarum ſcriptorem lib. VII. *Grandem hircum, annoſum, & horricomem Marti ſecutori comitíque immolant.* quod cognomen ei aptum, cùm ſecundus obſequenſque. Ideò rectè Comitem adiecit Apuleius, velut interpretamentum. Nec abiit ab hac proprietate idem ſcriptor lib. IIII. *Non diu,* inquit, *cruciatus vitam euaſit: quem prioris exemplo ſepulturæ traditum, bonum ſecutorem Lamacho dedimus.* id eſt, qui Lamachum ſequeretur comitareturq́. ad Orci domum.

Martis ad cognomen.

Apuleius interpretatus.

In Petronio etiam lego Secutuleiam mulierem: *Et prô pudor,* inquit, *tanquam mulier ſecutuleia vnius noctis tactu omnia vendidit.* ſi recta lectio eſt, ab hoc eodem etymo, quæ virum appetat & ſectetur ipſa. Quamquam & reſpectus ibi fortè aliquis ad rem gladiatoriam: quia fugitiui illi, quos inducit Arbiter, olim in Arenâ. At Secutorum, inter certa gladiatorum nomina, mentio multa. Cicero ad Atticum lib. VII. *Gladiatores Cæſaris qui Capuæ ſunt, ſane commodè Pompeius diſtribuit, binos ſingulis patribus familiarum. Secutorum in ludo* ∞. ∞. *fuerunt.* id eſt, duo millia. Ita inibi malo, quàm IↃↃ. cum Manutio & aliis, numerum exorbitantem. Quis enim crediderit quinque millia gladiatorum Capuæ fuiſſe, & quidem Secutorianæ, id eſt vnius armaturæ? Iuuenalis:

Secutuleia.

Petronius interpretatus.

Numerus in Cicerone vitiatus.

——— cum Graccho iuſſus pugnare ſecutor.

Lapis Veronæ: AEDONI. SECVTORI PVGN. VIII. Dio in Commodo, ἐχρῆτο τῇ ὁπλίσει τῇ τοῦ Σεκούτορος καλουμένῃ. *vſus eſt armatura eorum qui Secutores dicuntur.* Lampridius in eius vitâ.

Apul-

Appellatus eſt inter cetera triumphalia nomina etiam ſexcenties vicies, Paulus primus ſecutorum. Vbi optem ſcribere, *Palus primus*. Certè enim nomen eſt vilis alicuius gladiatoris, non cognomen Æmiliæ gentis. Ille autem ſic dictus fuerit, quia immobilis inuictuſque aduerſum oppugnantes, velut palus, ad quem milites exercebantur. Suadet hanc ſcripturam etiam Dio: ἐπεγέγραφε πρὸς τοῖς δηλωθεῖσιν αὐτοῦ ἐπωνύμοις καὶ τοῦτο, πρωτόπαλος Σεκυτόρων, ſi diductim tamen legas corrigaſque, πρῶτος πάλος. Nam nomen proprium fuiſſe non dubium, ex ritu quo ſolent victores appellari nomine alicuius celebris gladiatoris. Lampridius: *Nomina gladiatorum recepit eo gaudio, quaſi acciperet triumphalia.* Arma Secutoris deſcribit Iſiodorus, neſcio an ex fide: *Secutor eſt ab inſequendo retiarium dictus. Geſtabat enim cuſpidem & maſſam plumbeam, quæ aduerſarij iaculum impediret, vt antequam ille feriret rete, iſte ſuperaret. Hæc armatura ſacra erat Vulcano. Ignis enim ſemper inſequitur. ideóque tum Retiario componebatur, quia ignis & aqua ſemper inter ſe inimica ſunt.* De maſsâ quidem plumbeâ nihil mihi lectum. & gladium illi tribuit Prudentius:

Coniectura in Lamprid. — Et altera in Dione. — Secutorum arma. — Gladius.

> *Altius impreſſo dum palpitat enſe ſecutor.*

Clypeum adiungit Dio, de Commodo: τὴν μὲν ἀσπίδα ἐν τῇ δεξιᾷ ἔχων. quem inſerit eius dextræ, non quia id alij Secutores, ſed quia Commodus gloriabatur iactabatque eſſe ſcæua. Idem & Galeam: quæ communis gladiatoribus pleriſque. Artemidorus lib. II. aliquid iuuat in ratione Secutorianâ pugnandi: *Si quis*, inquit, *cum Secutore compoſitus ſibi videbitur*, εὔμορφον μὲν λήψεται γυναῖκα καὶ πλουσίαν, μεγάλα δὲ φρονοῦσαν ἐπὶ τῇ οὐσίᾳ, καὶ διὰ τοῦτο καταφρονοῦσαν τοῦ ἀνδρός, καὶ πολλῶν κακῶν αἰτίαν ἐσομένην, ἀεὶ γὰρ διώκει: id eſt, *pulchram quidem fœminam ſibi iunget & diuitem, ſed magnùm ſpirantem ob opes, ideóque & viri contemptricem, & multorum malorum auctorem. ſemper enim inſequitur.* Secutores cum Myrmillonibus eoſdem eſſe ſcribit in Epiſtolas ad Atticum vir diſertus. & vellem ratione aliquâ id docuiſſet, aut exemplo.

Clypeus. — Galea.

CAPVT VIII.

De Retiario. vnde petitum id genus. deſcriptio pugnæ & armorum. & cum quo commiſſus.

Retiarij, qui. RETIARIVM ritè ſubiungam. is enim plerumque commiſſus cum Secutore. Iſidorus deſcribit his verbis: *Retiarius*, inquit, *qui contra alterum pugnantem occultè ferebat rete quod iaculum appellatur* (vellem ſcripſiſſet breuiùs & veriùs, *ferebat reteiaculum*) *vt aduerſarium cuſpide inſiſtentem operiret, implicitumque viribus ſuperaret. quæ armatura pugnabat Neptuno tridentis cauſâ.*

Eorum origo. Origo & exemplum eius armaturæ, non dubiè à Pittaco, qui inter ſapientes. Ita enim ille ex prouocatione cum Phrynone pugnauit. Strabo lib. XIII. ὕστερον δὲ ἐκ μονομαχίας προσκαλεσαμένου τοῦ Φρυνῶνος, ἁλιευτικὴν ἀναλαβὼν σκευὴν συνέδραμε, καὶ τῷ μὲν ἀμφιβλήστρῳ περιέβαλε, τῇ τριαίνῃ δὲ καὶ τῷ ξιφιδίῳ ἔπειρε καὶ ἀνεῖλε. id eſt: *Poſteà verò ad ſingularem pugnam à Phrynone prouocatus, cum piſcatoriâ ſchemâ in eum pugnauit: & reteiaculo quidem hominem circumuoluit, tridente verò & pugione impulit occiditque.* Similia Diogenes lib. I. præter quod δίκτυον ὑπὸ τὴν ἀσπίδα λαθραίως habuiſſe eum ſcribit. At Retiario certè noſtro non clypeus. Iuuenalis cum cuiâ eius arma deſcripſit, & velut ex profeſſo; dum Gracchum quendam ex primâ nobilitate tangit, qui in arenâ retiarius pugnauit, Satyrâ VIII. —— *& illud*

Dedecus vrbis habe. nec myrmillonis in armis,
Nec clypeo Gracchum pugnantem, aut falce ſupinâ,
Damnat enim tales habitus, & damnat & odit.
Nec galeâ frontem abſcondit. mouet ecce tridentem,
Poſtquàm vibratâ pendentia retia dextrâ
Nequiquam effudit: nudum ad ſpectacula vultum
Erigit, & totâ fugit agnoſcendus arenâ.
Credamus tunicæ, de faucibus aurea cùm ſe
Porrigat, & longo iactetur ſpira galero.
Ergo ignominiam grauiorem pertulit omni
Vulnere, cum Graccho iuſſus pugnare ſecutor.

Iuuenalis explicatus: & retiariorum arma. Quæ digna explicatu. Ait, *nec clypeo Gracchum pugnantem.* non ergo Retiario clypeus: & remouet à Secutoribus. Addit, *aut falce ſupi-*

ce ſupinâ. non ergo ſica: & remouet à Threcibus. Deinde, *Nec* Retiarij ſine galeâ.
galeâ frontem abſcondit. quia contentus ſolo galero, de quo etiam
ſubiecit, *& longo iactetur ſpira galero.* Nudâ facie ergo Retiarij, Nudo vultu.
ſoli ex gladiatoribus. Ad quam ſententiam aptanda ſæuitia illa
Claudij Tranquillo narrata, qui *gladiatores etiam fortè prolapſos*
iugulari iubebat maximè retiarios, vt exſpirantium faciem videret.
cap. XXXIIII. Item hoc Iuuenalis, in loco: *nudum ad ſpectacula*
vultum Erigit. Pergit, *Poſtquam vibratâ pendentia retia dextrâ Ne-* Rete effundebant.
quiquam effudit, & oculis ſubiicit ſolemne genus eius pugnæ.
Ita enim docti Retiarij factique, vt arte quâdam, collectum ſu-
penſumque dextrâ manu rete in aduerſarij caput iacerent: & ſi
errallent, effusè fugerent donec fortè iterum rete collegiſſent.
Ad hanc fugam illud, *totâ fugit agnoſcendus arenâ.* & Artemidori Deinde ſugiebant.
interpretatio: εἰ δὲ Ῥητιαρίῳ, λήψεται γυναῖκα ἄπορον καὶ ἐρωτικὴν, καὶ φυγά-
δα, πᾶσι τοῖς βουλομένοις πλησιάζουσαν: id eſt, *Si cum Retiario, capiet vxorem*
paupertinam & laſciuiuſculam, & fugacem, & facilem volenti cuique
iungi. Ait etiam Iuuenalis —— *mouet ecce tridentem.* Tridens Tridens ei pro enſe.
enim ſiue fuſcina illi, pro gladio. Poſtremò —— *credamus tu-*
nicæ. ſcilicet quia inermes Retiarij, & in ſolâ tunicâ. Sic de eo-
dem alibi *idem: —— *tunicati fuſcina Gracchi.* Suetonius Calig. *Satyr. II.
Retiarij tunicati quinque. Tertullianus tamen Spongiam iis ad Et ſpongia, tegmen.
tribuit, pectori nimirum tegmen. *Poterit*, inquit, *de miſericordiâ*
moueri defixus in morſus vrſorum, & ſpongias retiariorum. Nec plu-
ra dixerim de armis. Interrumpens Pighius, Non tu plura? in-
quit. Atqui etiam gladium illis fuiſſe firmare ex Valerio meo An & gladium habuerint?
poſſum, à te negatum. Verba eius libro I. De ſomniis: *Cùm gla-*
diatorium munus Syracuſis ederetur, inter quietem Aterius Rufus
quidam retiarij ſe manu confodi vidit: idque poſtero die in ſpectaculo
conſeſſoribus narrauit. Incidit deinde vt proximo ab equite loco, retia-
rius cum myrmillone introduceretur. cuius cùm faciē vidiſſet (nota &
hîc vultum retiarij nudum) **idem dixit ab illo retiario ſe trucidari* *Mallem, iiſdem.
putaſſe, protinúſque inde diſcedere voluit. Illi ſermone ſuo metu eius diſ-
cuſſo, cauſſam exitij miſero adtulerunt. Retiarius enim in eum locum
compulſo myrmillone & abiecto, dum iacentem ferire conatur, traie-
ctum gladio Aterium interemit. Nónne diſertè ait gladium? Duza
excepit ambigens, Semel id lectum, inquit. & quis ſcit an gla- Dubitatum in Valerij ſcriptum.
dius non venerit in locum tridentis? cuiuſmodi menda pluria

ſublata tibi Valerius debet. Rem certè vide. quomodo gladiu illi, ſi in ſiniſtrâ tridens, in dextrâ rete? Niſi fortè ad latus ſuccinctus ille, non ad pugnæ vſum ſed cædis. id eſt, quo proſtratum abiectumque aduerſarium iugularet. Quod eò magis illabitur, quia Pittaco ξιφίδιον etiam tribuit Strabo. Victor hîc Duzæ, Sequitur vara vibiam, inquit. Poſt Pighium, etiam ego in te ibo. Dixiſti Retiarium cum Secutore compoſitum: ego aio cum Myrmillone. Occupans Duza: Mane Victor, inquit, mane. hoc iam agebam, vt expedirem. Dixi cum Secutore; & rem dixi. Iuuenalis, —— *cum Graccho iuſſus pugnare ſecutor.* At Gracchus retiarius. Suetonius Caligulâ: *Retiarij tunicati quinque numero gregatim dimicantes, ſine certamine vllo totidem ſecutoribus ſuccubuerant. cùm occidi iuberentur, vnus reſumptâ fuſcinâ omnes victores interêmit.* Iuuat quod Lampridius ſcribit: *Commodum confeciſſe mille palmas retiariis victis vel occiſis.* Commodus autem inter Secutores. Nec negaui tamen de Myrmillone. cuius compoſitionis exemplum in Valerij paullò antè verbis, & in Feſto, *Retiario*, inquit, *aduerſum Myrmillonem pugnanti cantatur, Non te peto, piſcem peto.* Et Quinctiliano, apud quem Pedonis iocus *de myrmillone qui retiarium conſequebatur, Viuum, inquit, capere vult.* Nec nouum vt vnus cum diuerſis componatur: ſicut Myrmillo ipſe etiam cum Threce. Finio de Retiariis, ſi verſus Prudentij addidero:

Retiarius cũ Secutore commiſſus.

Vel cum Myrmillone.

Spectant æratam faciem quam crebra tridente
Impacto quatiant haſtilia, ſaucius & quam
Vulneribus patulis partem perfundat arenæ.

Item inſcriptionem veterem ſatis argutam, quæ Tergeſte:

CONSTANCIVS. MV
NERARIVS. GLADIA
TORIBVS. SVIS. PROP
TER. FAVOREM. MV
NERIS. MVNVS SEPV
LCHRVM. DEDIT. DE
CORATO. RAETIA
RIO. QVI PEREMIT. CA
ERVLEVM. ET. PER
EMPTVS. DECIDIT.* AM

Significat vtroſque rudiarios fuiſſe, & præmio inductos pugnaſſe.

BOS,

BOS. EXTINXIT. RV
DIS. VTROSQ. PROTE
GIT. ROGVS. DECORA
TVS. SECVTOR. PVG
NARVM. VIIII. VALE
RAE. VXORI. DOLO
RE. PRIVVM
RELIQVIT.

CAPVT IX.

De Threce. vnde & quando orti. de armis eorum, & præſertim accuratè de Sicâ.

THRACEM nunc dabo, vel, vt libri fideliores ſemper, Threcem. ad quod exemplum in Maximini vitâ, Threciſcus. Feſtus de iſtis: *Threces gladiatores, à ſimilitudine parmularum Thraciarum.* Imò non ab armis ſolùm, ſed, credo, quia ipſi ex eâ gente. *Threces, qui, & vnde dicti.* Odorari videor è veſtigiis Liuianæ ſcripturæ, parum firmis tamen pleníſque, lib. XLI. vbi cùm narraſſet Perſea regem crebras gladiatorum pugnas dediſſe, imitatione Romanâ, addit: *Familiare oculis gratumque id ſpectaculum fecit, & armorum ſtudium pleriſque iuuenum accendit. Itaque, qui primò ab Româ magnis præmiis paratos gladiatores acceſſere ſolitus erat, iam ſuo* * * *Conatus interpretandi explendique Liuij.* Nam quæ ſequuntur, ſunt in lacunâ. Tamen videtur mihi ſubieciſſe, *iam ſuo è regno Romam mittebat*, aut quid tale. Et, niſi fallor, hæc origo Threcum. Certè ſuo ingenio prona ea gens ad pugnas & cædes. *Threces cruenti.* Ammianus: *E Thracibus inter alios immaniter efferati memorantur Odryſæ, ita humanum fundere ſanguinem adſueti, vt cùm hoſtium copia non daretur, ipſi inter epulas, ſuis velut alienis corporibus imprimerent ferrum.* Imò verò iam antiquitus ad rogum ſingulari certamine decertabant. quod omnino obſeruandum Herodotus ſuggeſſit, in Euterpe, vbi de ritibus eorum ſepeliendi: χῶμα δὲ χέοντες ἀγῶνα τιθεῖσι παντοῖον· ἐν τῷ τὰ μέγιστα ἄεθλα τίθεται κατὰ λόγον μονομαχίης: *Tumulum cùm fecerint, certamen varium inſtituunt, in quo maxima præmia ponuntur pro ratione ſingularis cuiuſque pugnæ.* Sanè Monomachia hæc ad Gladiatores Threcas ſpectat, quorum ſparſa in libris mentio.

Apud

Apud Plinium lib. XI. *Studioſo Threci in C. Cæſaris ludo notum eſt dextram fuiſſe proceriorem.* Apud Senecam, initio libri IV. Quæſtion. Natural. *Te, inquit, longiorem iurabo Fido Annæo & Apollonio Pyctâ, quamuis ſtaturam habeas Thetiſi Threca incompoſiti.* quæ poſtrema in libro Lipſij ſcripto, *Threciſum trece compoſiti.* ex iiſque procliua correctio, *Threcis cum Threce compoſiti.* Habitum videlicet aſpicit pugnantium inter ſe Threcum, &, dum in arma ſe colligunt, ſubſidentium. Mentio & iſtorum Horatio,

Threcē cum ſecutore confudit Horatij interpres. ——*Threx eſt Gallina Syro par?* Quæ ad verba ludus mihi & iocus Scholiaſtes vetus (ſi tamen ille) *Threx Gallina*, inquit, *fuit ſecutor, Syrus autem retiarius.* O homo, * Αὐτὸν κέκρουκας τὸν βατῆρα τῆς θύρας, vt eſt parœmia. At ecce nouitius interpres configit illi oculos, & *Thrax*, inquit, *eſt myrmillo: & ſecutor idem cum retiario.* Quid reſtat? niſi vt columba ſit miluus, & ouis lupus? Nugantur illi: nos arma Threcum videamus. Feſtus dat iis parmas. etiam Martialis:

* Ipſum atti . . li nempe limen oſtij.

Alius cum myrmillone.

Arma Threcum.

Parma.

Hæc quæ ſæpe ſolet vinci, quæ vincere rarò
Parma, tibi ſcutum pumilionis erit.

Sumpta autem parma à Thracum populo, quibus velut propria. Gloſſæ: *Parma*, θρᾳκικὸν ὅπλον. Plinius de Speculis: *Plurimumq. refert concaua ſint poculi & modo, an parmæ Threcidicæ.* Corruptus in hac voce Alexādrinus Clemens Stromat. I. Θρᾷκες, inquit, πρῶτοι τὴν καλουμένην πάρμαν εὗρον (ἔστι δὲ μάχαιρα καμπύλη) καὶ πρῶτοι πέλταις ἐπὶ τῶν ἵππων ἐχρήσαντο, id eſt, *Thraces primi eam, quæ Parma nominatur, inuenerunt, (eſt autem gladius incuruus) & primi peltis in equis ſunt vſi.* Quid? parma, gladius? dictu audituque nouum. Corrigo, τὴν καλουμένην ἅρπην, Harpe enim Thracum, quæ Latinis, ſica. Ioſephus lib. XX. καὶ οἱ Σικάριοι καλούμενοι (λῃσταὶ δὲ εἰσὶν οὗτοι) τότε μάλιστα ἐπλήθυνον, χρώμενοι ξιφιδίοις παραπλησίοις μὲν τὰ μέγεθος τοῖς τῶν Περσῶν ἀκινάκαις, ἐπικαμπέσι δὲ καὶ παραπλησίοις ταῖς ὑπὸ Ῥωμαίων Σίκαις καλουμέναις· ἀφ' ὧν καὶ τὴν προσηγορίαν οἱ λῃστεύοντες ἔλαβον Id eſt: *Ij qui Sicarij appellati (latronum genus eſt) tunc ſanè excreuerant, vtebantur gladiolis, quod ad magnitudinem attinet, haud longè ab Perſarum Acinace diuerſis: ſed incuruis tamen inflexiſque, quales ſunt eæ quæ Romanis appellantur Sicæ. vnde & agnominationem latrones ij habuerunt.* Gloſſæ: *Sica* θρᾳκικὸν ξίφος ἐπικαμπές. Hæc autem ipſa Sica, in vſu Threci gladiatori. Suetonius in Caligulâ: *Myrmillonem*

Clemens Alexand. correctus.

Harpe, enſis falcatus: Curtius Copis.

Sica Romanorū qualis.

Ea Threcum ſpica.

lonem rudibus ſecum batuentem, & ſpontè proſtratum confôdit ferreâ ſicâ. Probabile enim, contra myrmillonem, pugnaſſe eum Threcidicis. Iuuenalis clariùs: —— *pugnantem falce ſupinâ.* Quam falcem doceo interpretes Harpen eſſe ſiue Sicam, & Threcem circumſcribi. Et clariſſimè Artemidorus, me quidem emendante: εἰ μὲν Θρᾳκὶ πυκτεύειν τὶς, λήψεται γυναῖκα πλουσίαν, πανοῦργον, καὶ φιλόπρωτον. πλουσίαν μὲν, διὰ τὸ κατεσκεπάσθαι τοῖς ὅπλοις· πανοῦργον δὲ, διὰ τὸ μὴ ὄρθον ἔχειν τὸ ξίφος· φιλόπρωτον δὲ, διὰ τὸ ἐπιβαίνειν. Nam libri præferunt, θώρακι. & interpres nihil ſani. Mens verborum eius hæc: *Siquis cum Thrace certare ſibi videtur, vxorem ducet diuitem, aſtutam, ambitioſam. Diuitem, quia protectus armis. aſtutam, quia gladius illi non rectus. ambitioſam, quia attollit ſe & inſurgit.* Vbi omnia expreſſa, quæ ad hanc armaturam. Sicam etiam deſcribit nobis è Suetonij verbis Iſidorus, ſed, peruerſis & pollutis. *Sica,* inquit, *à ſecando. Tranquillus autem dicit, dum cuiuſdam gladiatoris in ludum emiſſi gladius curuatus fuiſſet ex acie rectâ: procurrit vnus ad eum corrigendum. tumque à pugnante reſponſum, ſic pugnabo. inde* * *Sica nomen datum eſt.* An mens hæc Tranquilli, neſcio & ambigo: balbutiem quidem Hiſpalenſis illius videtis. Arma Threcum, Ciceroni, aliiſque, Threcidica dicta: & pugnare Threcidicis.

Artemidorus verè emendatus.

* *Certè Sicā poetæ producunt: tanquā aliunde etymō quàm à ſecando.*

Threcidica ὅπλα, ipſa arma Threcum.

Capvt x.

De Myrmillone. origine nominis vix inuentâ, ipſi è Galliâ petiti. Arma eorum, & compoſitio.

Myrmillonem in Arenam nunc produco. & ſimul obortus Duzæ largior riſus. Nos mirati ſumus. Quid rei ſubitæ eſt? inquam. & quem rides, aut irrides? Non poſſum, inquit, mihi admoderarier. Virum doctum rideo, virum magnum, qui Myrmillones dictos quaſi Myrmidones cenſet, litterâ D. in L. mutante. O Muſæ! quò non penetrat Criticum acumen? vt ego me hebetiorem natum eſſe, non moleſtè feram. Transfert ecce velificante vnâ litterâ Myrmillones in Græciam. At ego in Galliam potius; vnde veniſſe eos accredam Feſto: *Retiario,* inquit, *pugnanti aduerſus myrmillonem cantatur, Non te peto, piſcem peto: quid me fugis Galle? quia myrmillonicum*

Turnebi originatio ridicula ſuper Myrmillone.

Myrmillones Galli.

Videri eos Gallicè Crupellarios dictos. ** Cen' ćam ita dictos Gallus quaſi qui ob grauitatem armorum reperēt, non irent, Crupelaers, ſiue Proropos.*

lonicum genus armaturæ Gallicū eſt, ipſiq. Myrmillones antè Galli appellabātur, in quorū galeis piſcis effigies inerat. Nec abit à Feſto Plutarchus in Craſſo, qui gladiatores eos qui cum Spartaco rebellarunt, è ludo Lentuli, Gallos fuiſſe ait & Thraces. Et Gallos cerpim, Myrmillones. Deſcribere mihi hãc armaturam Tacitus videatur, lib. III. Annalium: *Adduntur è ſeruitiis gladiaturæ deſtinati, quibus more gentico continuum ferri tegimen.* * *Crupellarios vocant.* Nam & Myrmillones certè toti in armis. Ammianus indicat de Perſis, libro XXIII. *Pedites enim in ſpeciem myrmillonum contecti iuſſa faciunt.* Videntur inter pugnam ſoliti ſubſidere, ad excipiendum aduerſarium, & vitabundi. Auſonius

Ratio pugnandi.

oſtendit Præloquio Centonis ſui: *Simulantur ſpecies multæ formarum, aper beſtia, anſer volans, aut myrmillo in armis ſubſidens.* Sed & Ammianus lib. XVI. *Seque in modum myrmillonis operiens, hoſtium latera perforabat.* Capitis ergo illa Artemidori verba de

Artemidorus explicatus.

Threce, ſuprà: quem ait ſolitum, ἐπιβαίνειν, ſiue inſurgere & velut conſcendere in hoſtem: id eſt, myrmillonem ſubſidentem. Nam ij duo plerumque compoſiti. Auſonius in Monoſyllabis:

Myrmillo cum Thrace pugnabat.

Quis myrmilloni componitur æquimanus? Threx.

Cicero V. in Antonium: *Myrmillo pugnauit in Aſiâ. cùm ornaſſet Threcidicis comitem & familiarem ſuum, illum miſerum fugientem trucidauit.* Tamen etiam cum Retiariis, vt monui antè. Deſinebat ſermonem hunc Duza: ſed ad eum Victor: Siccine defungeris? Turnebo modò inequitaſti (ſenſi enim) in originatione Myrmillonis: tu, bone, quid adfers? Inſcitiam tantùm, inquit Duza. & ſi vis ſuſpicionem, ab Etruſcis eam eſſe vocem. Cùm enim res gladiatoria ab iis, quidni hoc vnum nomen? Turnebi autem, Victor, nec deriſor nec arroſor ego. cuius probum doctumque os veneror, & quem cum vno alteróque habeo velut * λείψανον τοῦ χρυσοῦ γένους.

Sine etiam cum Retiario.

Myrmillonis verbum, mirum ni Etruſcum.

** Reliquum ſemen aurei generis.*

CAPVT XI.

De Hoplomacho & Samnite. qui fortaſſis iidem. Samnitium origo, & arma. Item de Prouocatoribus.

HOPLOMACHOS ſubiungo & Samnites. Græcum illud nomen, vniuerſè ſonat quemuis gladiatorem, qui pugnet armatus. Et vix aliter Dio Caſſius, quàm ὁπλομάχους & ὁπλομαχίαν ſcripſit, vbi magis tritè dixeris μονομάχους & μονομαχίαν. Tamen etiam ſpecies certa gladiatorum. Seneca pater lib. III. Controuerſ. apertè: *Quidam cum Hoplomachis, quidam cum Threcibus optimè pugnant.* Suetonius in Caligulâ: *Hunc è ſpectaculis detractum repentè Threci, & mox Hoplomacho comparauit.* Nec enim eſt vt loca ea interpretando eludas. Martialis verſus in vtrumnis valet,

Hoplomachus Græcis, pro quouis gladiatore: Romanis pro certâ ſpecie.

Hoplomachus nunc es, fueras ophthalmicus antè.
Feciſti medicus, quod facis Hoplomachus.

Dubius animi ſum, ſeparem Hoplomachos, an cum Myrmillonibus, aut Samnitibus cōfundam. Puto cum alterutris. Nam & in Myrmillonem vox Græca conuenit, quia tectus armis: & verius fortaſſe in Samnitem. cuius nomen ante Ciceronem celebre, deſiiſſe ſub Imperatoribus videtur, & abiiſſe in Hoplomachum. At res armaque eadem. Samnitium ſanè memoriam poſt Auguſtum non repperi. Anteà ſæpe. Lucillius,

Eoſdem videri cum Samnitibus.

Eſerninus fuit, Flaccorum munere, quidam
Samnis ſpurcus homo.

Nomini, in Spurcum, emendatus.

Ita lego conſtituoque iactatum à Criticis verſum. Varro apud Plinium, Tritanum quempiam celebrat *Samnitium armaturâ celebrem.* Quem locum tranſſcribens Solinus cap. IIII. Polyhiſtoris, aut corrupit, aut corruptus ipſe, *Varro,* inquit, *annotauit Tritanum Samnitem gladiatorem naturâ fuiſſe: qui & rectis & tranſuerſis neruis,* &c. Abſurdè. quis verò gladiator naturâ eſt? nec id per ſomnium voluit Varro. Corrigo, *Tritanum Samnitium armatura fuiſſe.* Et apud Ciceronem, Horatium, alioſque, Samnites crebri. Originem eorum non celat nos Liuius lib. IX. *Campani,* inquit, *odio Samnitium gladiatores eo ornatu armarunt, Samnitiumq. nomine appellarunt.* E quibus verbis etiam armatura

Et Solinus. *Samnitium origo.*

eorum non ignota. nempe illa ipſa, quam in Samnitibus de-
Arma eorum ſcribit idem Liuius: *Samnites*, inquit, *præter ceteros apparatus, vt acies ſua fulgeret nouis armorũ inſignibus fecerũt. Duo exercitus erant. ſcuta alterius auro, alterius argento cælauerunt. Forma erat ſcuti, ſummum latius, quà pectus atque humeri teguntur, faſtigio æquali: ad imum cuneatior, mobilitatis cauſsâ. Spongia pectori tegumentum, & ſiniſtrum crus ocreâ tectum. galeæ criſtatæ.* Picturam omnem ſperno, præ hac deſcriptione: quam ordine videamus. Ait, ſcuta cælata argento. Iam ergo intellego & diſco ad Samnites referenda, quæ Artemidorus ſcribit: εἰ δέ τις μετ' ἀργυρέων ὅπλων πυκτεύει, λήψεται γυναῖκα ἠρέμα πλουσίαν, πιστὴν, καὶ οἰκουρὰν, καὶ πειθομένην τῷ ἀνδρί. καὶ γὰρ ὑποβαίνει καὶ ἐσκέπασαι. id eſt, *Siquis autem cum argenteis armis pugnet, vxorem ducet mediocriter diuitem, fidam, domus ſeruantem, viroque obſequentem. Nam & ſubit, & tectus eſt.* Addit Spongiam pectori tegmen. Ea eſt, quam in notâ feminei ſexus, qui gladiatoriam exercebat, vocat Iuuenalis Baltheum,

Scutum argentatum.

Artemidorus interpretatus.

Spongia ſiue baltheum.

Iuuenalis verſus de feminis explicati.

Quale decus, rerum ſi coniugis auctio fiat,
Baltheus & manicæ, & criſtæ, crurіſque ſiniſtri
Dimidium tegmen.

Nam ij verſus planè apti de induſtriâ ad armaturam Samnitum; quam vt nobiliorem, feminæ (quoniam ita Veneri cum Marte viſum) feminæ, inquam, nobiles adfectabant. Pergit Liuius: *ſiniſtrum crus ocreâ tectum.* quid aliud Satyricus —— *cruriſque ſiniſtri Dimidium tegmen?* Poſtremò, *galeæ criſtatæ.* At Iuuenalis, —— *& manicæ, & criſtæ.* Varro: *Pinnæ, quas inſigniti milites in galeis habere ſolent, & in gladiatoribus Samnites.* Itaque Pinnirapi, noto illo verſu

Ocrea in ſiniſtro crure.

Pinnæ in galeis.

Iuuenalis explicatus.

Pinnirapi cultos iuuenes, iuuenéſque laniſtæ,

non alij quàm qui cum Samnite compoſiti, quiq́ue rapiunt eius pinnas. Onomaſticon vetus Secutores eos facere videtur: *Pinnirapi*, inquit, *ſectatores gladiatores quòd pinnas rapiant.* Puto, *ſecutores.* In Cicerone tamen obſeruo Prouocatores componi ſolere cum Samnitibus. Oratione pro Seſtio: *Ex ergaſtulis emptos nominibus gladiatoriis ornauit, & ſortitò alios Samnites, alios Prouocatores fecit.* Quamquam obſcuri mihi Prouocatores, niſi ſi lucem iis dabunt hæc Artemidori: ὁ δὲ προβά-κτωρ, εὔμορφον μὲν καὶ χαρίεσαν, λαμυρὰν δὲ καὶ ἐρωτικήν: id eſt, *Probactor autem*

Prouocatores, ſiue probactores.

autem pulchram quidem & venuſtam (vxorem ſignificat) *ſed lubricam & amoribus deditam.* * Probactorem enim vocare videatur, quem Cicero Prouocatorem: & in alterutro vox emendanda. Ad Samnites etiam pertinere illa Apuleij cenſeam è lib. XI. *Porrò alium ocreis, ſcuto, galeâ, ferroque inſignem, è ludo putares gladiatorio procedere.* Dat enim eorum arma. Nec plura de ſalebroſo hoc vtroque genere: è quo non ſatis me eripio. Tu Lipſi, tu Pighi, iuuate.

** Nam fieri poteſt, vt peregrinum nomen ſit, vt Myrmillo.*

CAPVT XII.

De Eſſedariis, deque Andabatis. & de vtraque ratione pugnandi.

SILENTIBVS nobis, Heu capita ſine linguâ! inquit. ſed pergo. Hactenus notiſſimos frequentiſſimoſque gladiatores produxi: ſuperſunt alij, famoſi non adæquè. Eſſedarij ſunt, qui ex eſſedo pugnant. Mentio eorum Suetonio, Calig. cap. XXXV. *Cùm quodam die muneris eſſedario Poro ob proſperam pugnam ſeruum ſuum manumittenti ſtudioſiùs plauſum eſſet: proripuit ſe è ſpectaculis indignabundus & clamitans, dominum gentium populum ex re leuiſſimâ plus honoris gladiatori tribuentem, quàm conſecratis Principibus aut præſenti ſibi.* Iterum Claudio, cap. XXI. *Cùm eſſedario pro quo quattuor filij deprecabantur, magno omnium fauore indulſiſſet rudem, tabulam illicò miſit admonens populum quanto opere liberos ſuſcipere deberent, quos viderent & gladiatori præſidio gratiæque eſſe.* Ex quibus liquet inter legitimos gladiatores eos fuiſſe: quanquam mixtim, opinor, modò è curru, modò pedites prœliati ſint. Nam deſiluiſſe eos, & pedibus pugnaſſe, præit ad ſuſpicandum Seneca in ioco Iulij Græcini, de Ariſtone philoſopho qui in geſtatione diſſerebat. epiſt. XXIX. *De eodem cùm conſuleretur Iulius Græcinus, vir egregius quid ſentiret, Non poſſum, inquit, tibi dicere. neſcio enim quid de gradu faciat. tanquàm de Eſſedario interrogaretur.* Vbi legerim, *degradus*. Seruum etiam habuiſſe videntur in pugnâ, qui pro aurigâ: ex Tranquilli priore loco. Neſcio an in Artemidoro reſtituenda hæc vox: ὁ δὲ ἀριδάριος, ἀργὴν καὶ μωρὰν τὴν γυναῖκα σημαίνει: id eſt, *Aridarius, ignauam & ſtultam vxorem deſignat.* neſcio, inquam, an legendum, ὁ δὲ ἐσσεδάριος,

Eſſedarij gladiatores.

Ratio eorum pugnandi.

Locus apud Senecam explicatus, correctúſque.

Bona certáq; in Artemidoro correctio.

δάειος. Credo reſtituenda, quia coniungit cum ciue Equite Andabatâ. deinde ex interpretatione. Nam ἀργὴν velocem, vagam ibi acceperim: non otioſam inertemq́ue. quod conuenit cum curru & cum actionibus ſtolidæ & moræ.

Andabatæ, qui?

Andabatæ his proximi, ſiue ἀναβάται. ſed Latina conſuetudo vetus D. interiecit. Hi pugnabant ex equis, galeâ frontem oculoſq́ue tecti.

Clauſis oculis pugnabāt.

Varronis Satyram fuiſſe ſcimus, cui titulus, Andabatæ. Ex ea fragmentum, quod aptum huic ritui firmando leuiter emendatum: *Aurum*, inquit, *non minus præſtingit oculos, quàm τὸ σοῦ κράτος.* vbi Iunius olim noſter, *quàm ὁπλίτη κράτος.*

Varro emendatus.

Veriſſimè ego, *quàm τὸ σοῦ κράνος.* Andabatam alloquitur: Et ô mi homo (ait Varro) aurum non minùs excæcat oculos, quàm tua hæc galea. Certè enim pugnabant clauſis oculis, adeò

Adagium ab eo ortum.

vt origo adagij inde. Hieronymus contra Iouinianum: *Melius tamen eſt quod dicitur, clauſis oculis Andabatarum more pugnare, quàm directa ſpicula clypeo non repellere veritatis.* Idem contra Rufinum: *Habetur dialogus apud Græcos Origenis & Candidi: in quo duos Andabatas digladiantes inter ſe ſpectaſſe me fateor.* Valet, duos cæcos. Ambigo an iidem hi ſint, qui Deſultores (etſi non me fugit communius paullò id nomen fuiſſe, & pertinuiſſe ad eos qui ex equo in equum ſine vllâ pugnâ tranſiliebant, arte,) ob verba hæc Pauſaniæ, lib. v. *Ad Carpentum iungebantur equæ doſſuariæ, è quibus in extremo curriculo deſilientes ſeſſores, prehenſis manu frenis, ad metam curſitabant. qui mos ætate meâ ſeruatur ab iis qui Anabatæ appellantur.* Sed iſti Græci: & alij, vt videtur, à

Artemidorus explicatus.

Romanis. Andabatam non dubiè Artemidorus intellexit: ἱππεὺς δὲ τὴν γυναῖκα πλουσίαν μὲν εἶναι λέγει καὶ εὐγενῆ, φρένας δὲ οὐκ ἔχουσαν. id eſt: *Eques verò vxorem prædicit diuitem & nobilem, ſed quæ futura excors.* Ita enim diuinat, quia Eques ſine vſu oculorum. Martialem etiam de Andabatâ interpreter, vbi Hermetem gladiatorem attollit, & variis armis pugnacem facit, libro v.

Hermes belligerâ ſuperbus haſtâ,
Hermes æquoreo minax tridente,
Hermes caſſide languidâ tremendus.

Puto enim intellegit ſingulis verſibus, Samnitem, Retiarium, Andabatam. Quid enim aliud ſit languida illa caſſis, quàm hæc tenebras & languidam caliginem inducens? Iſidorus neſcio

ſcio quid vani de iſtis & imperfecti: *Genera gladiatorum plura*, inquit, *quorum primum ludus equeſtriũ. Duo enim equites præcedentibus priùs ſignis militaribus, vnus à portâ Orientis, alter ab Occidentis procedebant in equis albis, cum aureis galeis, minoribus & habilioribus armis: ſicque atroci perſeuerantiâ inibant pugnam, dimicantes quouſque alter in alterius morte proſiliret. Quæ armatura pugnabat Marti, duelli cauſsâ.* Nugæ mixtæ veris. De aureis galeis, credo illum rectè dicere: & eò ſpectare interpretamentum Artemidori, πλωσίαι. Vtroſque, Eſſedarios dico & Andabatas, Cicero in epiſtolâ ad Trebatium coniunxit: *Sed tu in re militari multò es cautior, qui neque in Oceano natare volueris, neque eſſedarios ſpectare: quem anteà ne Andabatâ quidem fraudare poteramus.* Nec ad alios referri placet quæ de Equis gladiatorum idem ille, pro Seſtio, ſcribit: *Qui quo tempore cõſpectus erat, non modò gladiatores, ſed equi ipſi gladiatorum repentinis ſibilis extimeſcebant.*

[*Iſidori locus de Andabatis capiendus.*]

[*Galea iis ex auro.*]

[*Cicero explicatus.*]

Capvt xiii.

Quidam adiecti nondum pernoti. Dimachæri, Laquearij. item oſtenſum confundi interdum dicta nomina à poetis, ſæpè à litteratoribus ſemidoctis. Artemidori caput deſcriptum, ad lucem.

DIxi omnes: certè quidem mihi notos: Nam alij inter legendum reperti etiam, ſed non inuenti. Vt in Artemidoro,* Dimachærus vel Orbelas: quem colligas facilè duobus gladiis pugnaſſe, nec ſcio vltrà.

[*Ignotiores gladiatores.*]

[* *in Polluce lecti* διμάχαι, *milites qui & pedites & equitis officio functi.*]

Item in Iſidoro Laquearij: *quorum pugna erat*, inquit, *fugientes in ludo homines iniecto laqueo impeditos conſecutóſque proſternere, amictos vmbone pelliceo.* De quibus hîc tantùm legi.

[*Laquearij.*]

Finierat Duza: excepit Lernutius, Multa herclè bonaque nos docuiſti: ſed diſcrimina hæc ſempérne certa? Ferè ſemper, ait Duza. Confuſa tamen eſt cùm inuenias à poëtis. vt ab Auſonio in Imperatoribus, de Commodo:

[*Confuſa interdum gladiatorum nomina.*]

Commodus inſequitur pugnis maculoſus arenæ,
Threcidico princeps bella mouens gladio.

Non enim ſicâ pugnauit, ſed inter Secutores, vt dixi. At Threcidicum gladium, in genere poſuit, pro gladiatorio. Sic idem, *Tres primas Threcum pugnas.* non reuerâ Threcum, ſed

*Sam-

* Hi enim vetuſtiores Thrœcibus.

*Samnitium potiùs, aut Myrmillonum. Sic Florus contrà, Myrmillonem Spartacum appellat; quem fatetur gente Thracem fuiſſe, credo & armis. Huiuſmodi talia facile & deprehendere vobis & excuſare: non item gregis noſtri grammatici imperitiam, qui hæc omnia turbant, miſcent. Sed quia Artemidori mihi non ſemel mentio: iube, ſodes, promi librum, Lipſi: vt puer totum caput ex eo legat, huic gladiatoriæ rei.

EX ARTEMIDORI LIBRO II.

CAPVT XXXIII.

Περὶ μονομαχίας.

Μονομαχεῖν δὲ, δικάζεσθαι σημαίνει ἢ ἄλλην τινὰ στάσιν καὶ μάχην μαχέσασθαι. μάχη τε γὰρ καὶ ἡ δίκη μὴ καλεῖται, εἰ καὶ μὴ διὰ ὅπλων γίνεται, τὰ δὲ αὐτὰ καὶ ἔγγραφα καὶ δίκαια τῶν μαχομένων σημαίνει. ἀεὶ δὲ τὰ μὲν τοῦ φεύγοντος ὅπλα ἐγκλήματα σημαίνει τὰ δὲ τοῦ διώκοντος ἐγκαλέσαι. ἐτήρησα δὲ ἐγὼ πολλάκις καὶ γάμον τὸ τοιοῦτον ὄνειρον προαγορεύσαντα γυναικὸς τοιαύτης, οἷα ἂν ἡ ὅπλα ἔχων οἷς τις ὑπολάβοι πυκτεύειν. ἐπειδὴ δὲ ἀπὸ τῶν ὀνομάτων αὐτῶν οὐκ ἔστι σαφῶς παραστῆσαι τὰς ἀποδείξεις, χρήσομαι καὶ τοῖς ὀνόμασιν. εἰ μὲν θρᾳκὶ πυκτεύει τις, λήψεται γυναῖκα, πλουσίαν, πανοῦργον, καὶ φιλόπρωτον. πλουσίαν μὲν, διὰ τὸ κατεσκεπάσθαι τοῖς ὅπλοις. πανοῦργον δὲ, διὰ τὸ μὴ ὀρθὸν ἔχειν τὸ ξίφος. φιλόπρωτον δὲ, διὰ τὸ ἐπιβαίνειν. εἰ δέ τις μετ' ἀργυρέων ὅπλων πυκτεύει, λήψεται γυναῖκα ἠρέμα πλουσίαν, πιστὴν, καὶ οἰκουρὸν, καὶ πειθομένην τῷ ἀνδρί. καὶ γὰρ ὑποβαίνει καὶ ἐσκέπασαι. καὶ εὐμορφοτέρα ἡ πανοπλία αὐτὴ τῆς προτέρας. εἰ δὴ σεκούτορι, εὔμορφον μὲν λήψεται γυναῖκα καὶ πλουσίαν, μεγάλα δὲ φρονοῦσαν ἐπὶ τῇ οὐσίᾳ, καὶ διὰ τοῦτο καταφρονοῦσαν τοῦ ἀνδρός· καὶ κακῶν πολλῶν αἰτίαν ἐσομένην. ἀεὶ γὰρ διώκει. εἰ δὲ ῥητιαρίῳ, λήψεται γυναῖκα ἄπορον καὶ ἐρωτικὴν, καὶ φυγάδα, ῥᾷστα τοῖς βουλομένοις πλησιάζουσαν. ἱππεὺς δὴ τὴν γυναῖκα πλουσίαν μὲν εἶναι λέγει καὶ εὐγενῆ, φρένας δὲ οὐκ ἔχουσαν. Ὁ δὴ ἀσιδάρειος, ἀργὴν καὶ μωρὰν τὴν γυναῖκα σημαίνει. Ὁ δὲ προβάκτωρ, εὔμορφον μὲν καὶ χαρίεσσαν λαμυρὰν δὲ καὶ ἐρωτικήν. διμάχαιρος δὲ καὶ ὁ λεγόμενος ὀρβήλας ἤτοι φαρμακὸν, ἢ ἄλλως κακότροπον ἢ ἄμορφον εἶναι τὴν γυναῖκα σημαίνει. ταῦτα, οὐ πιθανευόμενος, οὐδὲ κατὰ τὸ εἰκὸς συντιθεὶς λόγους γράφω, ἀλλὰ ἀπὸ πείρας τῶν ἑκάστοτε ἀποβαινόντων πολλάκις ἐτήρησα.

I D

ID EST,

GLADIATORIAM *exercere, ſignificat iudicium ſubire, aut aliud aliquod certamen ſiue pugnam pugnare. Pugna enim appellatur & ipſe Pugillatus ſiue Gladiatura, etiamſi abſque armis fiat. eademque illa ſignificant inſcriptiones aut iura pugnantium. Semper autem fugientis armatura ſignificat in ius trahi: perſequentis autem, trahere. Obſeruatum autem mihi & ſæpe tale hoc ſomnium nuptias deſignare eiuſmodi fœminæ, qualia arma erant eius cum quo digladiari videbare. Quoniam autem ſine Nomenclatura demonſtrare id non licet, vtar & nominibus. Siquis cum Thrace componitur, capiet vxorem diuitem, callidam, & ambitioſam. Diuitem quidem, quia tegitur armis: callidam, quia gladium haud rectum gerit: ambitioſam, quia aſſurgit & inuadit. Siquis verò cum argenteis armis componitur,* (id eſt, Samnitibus) *capiet vxorem ſatis diuitem, fidam, domus & viri ſeruantem. Nam & inuadit, & tegitur: & pulchrior hæc armatura priore. Si cum Secutore, formoſam quidem & diuitem capiet vxorem, ſed ob opes ſuperbam & virum aſpernantem, & malorum illi cauſſam. Semper enim inſequitur. Si cum Retiario, capiet pauperem & laſciuam, & fugacem, facilè volenti ſe vulgantem. Eques verò mulierem diuitem & nobilem prodicit, ſed amentem. Aridarius autem* (ſiue Eſſedarius) *ignauam & fatuam. Probactor, pulchram, venuſtam, ſed lubricam & laſciuam. Dimacherus, ſiue duobus gladiis pugnans, & is qui dicitur Orbelas, purgamentum aut neſcio quod piaculum fœminæ ſignificat, malis moribus, malâ formâ. Atque hæc non coniiciens, nec ad probabilia ſermones accommodans ſcribo, ſed ab experientiâ doctus, quâ ſæpe hæc ſingillatim ſic eueniſſe obſeruitaui.*

CAPVT XIV.

Pauſa aliqua iterum. intereà de Suppoſititiis dictum. deque ſorte. ſtatim in viam reditum, & reliqua genera vel cognomina potiùs gladiatorum adiecta. primò Pegmares.

FINIERAT Duza, & ſimul bellaria illata ſunt menſæque poſtreinæ. Duza auidè manum ad paſſulas porrexit, quæ appoſitæ: O dapes opportunæ! inquit. vobis mihi opus: ita

Suppoſiticij gladiatoribus.

irrauſi. Et iámne, munerarie, mittis? Nam Suppoſiticium pro me hunc Lipſium dabo. Ego adſurgens, Tu me? inquam. quo iure? Iure veteri, ait Duza. quia ita receptum, vt feſſo gladiatori aut victo alius atque alius ſufficeretur; & contenderet cum victore. Ij Subditicij, vel Suppòſiticij dicti. Martialis,

Hermes ſuppoſiticius ſibi ipſe.

** Vide Agellium lib. v. cap. ix.*

Græci (apud quos idem in * Athletis mos) vocāt ἐφέδρους. Plutarchus in Sullâ: τὸν μέντοι τελευταῖον ἀγῶνα, καθάπερ ἔφεδρος ἀθλητὴς καταπόνῳ προσενεχθεὶς, ὁ Σαυνίτης Τελεσῖνος, ἐγγὺς ἦλθε τοῦ σφῆλαι καὶ καταβαλεῖν ἐπὶ θύραις τῆς Ῥώμης: *At poſtremâ pugnâ, Teleſinus Samnis, tanquam ſuccenturiatus ſuffectuſque athleta, defeſſo iam Sullæ comparatus, haud multum abfuit quin eum ad portas vrbis Romæ funderet proſterneretque.* Subſtituebatur autem ſæpe vnus, alter, tertius. Vnde in Gloſſis, Εφεδρος, *tertiarius*. Dio in Caracallâ: μονομάχων ἀνδρῶν ὅτι πλεῖστον ἔχαιρεν αἵμασι. καὶ ἕνα γε αὐτῶν Βάτωνα τρισὶν ἐφεξῆς ἀνδράσιν ὁπλομαχῆσαι τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ ἀναγκάσας, ἔπειτα ἀποθανόντα ὑπὸ τοῦ τελευταίου περιφανεῖ ταφῇ ἐτίμησε: *Gladiatorum ſanguine inprimis delectabatur. & ex iis Batonem quendam, cum tribus ex ordine eodem die pugnare iuſſit, eumque à poſtremo interfectum magnificè ſepeliit.* Credo & Lactantium ſentire de hoc ritu: *Iraſcuntur etiam pugnantibus, niſi celeriter alter è duobus occiſus eſt, & tanquam humanum ſanguinem ſitiant, oderunt moras. alios illis compares dari poſcunt recentiores, vt quamprimùm oculos ſuos ſatient.* Itaque ades, Lipſi, & pugna mei feſſi vicem. Ego æſtuabam & tacebam. ſed commodùm ſubuênit Pighius: Non imponis nobis homo argutiſſime, inquit, non ſupponis. Mos hoc ſuadet? ſed non ad arbitrium tuum. Sors decidebat. Plinius lib. VIII. Epiſtolarum: *Scilicet vt in ſpectaculis quibuſdam ſors aliquem ſeponit ac ſeruat, qui cum victore contendat: ſic in Senatu ſunt aliqua prima, ſunt ſecunda certamina: & ex duabus ſententiis, eam quæ ſuperior exierit, tertia exſpectat.* Statius lib. III. Siluarum:

Sæpe plures, vnde Secundarij & Tertiarij.

Ii ſorte dari ſoliti.

Plinius illuſtratus.

Iam placidæ dant ſigna tubæ, iam ſortibus ardens
Fumat arena ſacris.

Statius correctus.

vbi malè vulgò, *fortibus*. Ego ad Pighium, Miſeruator, inquam, ſtatuam certum eſt ſtatuam tibi; ita in tempore ſuppetias aduenisti. Sed quid ad hæc Duza? Tange hominem: licet ad tibicines mittamus. Imò ad ſortes, ait Duza: nam ad eas

appel-

appello.Non placet, inquit Lernutius. Duza mihi hunc diem pugnet, ſine miſſione. Heu munerarium crudum! inquit Duza. ſed ſequi mihi potius eſt, quàm trahi. Igitur quia de armis dictum, venio ad reliqua genera gladiatorum. Inter quos primi ſe offerunt PEGMARES. iis à loco nomen, quia pegmatis impoſiti depugnabant. *Pegmares gladiatores vnigò.* Locus vnus Suetonij eſt, qui eos adſtruit, in Caligulâ cap. XXVI. *Gladiatorio munere, reductis interdum flagrantiſſimo Sole velis, emitti quenquam vetabat. remotoque ordinario apparatu, rapidis feris viliſſimos ſenioque confectos, gladiatores quoque pegmares, patresfamiliarum notos, ſed inſignes debilitate aliquâ corporis ſubiiciebat.* & is ipſe locus anceps. Nam potiùs ibi legerim, *gladiatoribus quoque pegmares.* *Ii ſublati.* hoc ſenſu: Rabidis feris beſtiarios viles, inualidoſque: & gladiatoribus, operas pegmares fabroſque ſubiiciebat. Fauet huic interpretationi ipſe Suetonius in Claudio, cap. XXXIIII. *Præter deſtinatos etiam leui ſubitâque de cauſſâ quoſdam commiſit, de fabrorum quoque ac miniſtrorum atque id genus numero, ſi αὐτόματον vel pegma vel quid tale aliud parum ceſſiſſet.* Hîc Victor: De ſententiâ herclè perſuades, inquit. Nam * gladiatores in pegmate pugnantes quis legit? Non ego. & Strabonis lib. VI. Ioſephique lib. VII. loca hoc tantùm euincere ſcio, captiuos aut inſignis ſceleris damnatos in Pegmate ſolere oſtendi. **Quos tamē viri docti adſtruunt adſeueranter.* De pugnâ verbum nuſquam. In voce tantùm hæreo. quâ enim deriuatione, quóue exemplo, à Pegmate Pegmares? Pegmaticos potiùs. & certè libri antiqui, *Pegmatos*, in Tranquillo plurimùm referunt: *pegmatis*, quidam: *Pegmares ineptè dici.* alterutraque lectio retineri poteſt, eâ mente vt gladiatoribus ſuppoſitos ſcribat patres familias pegmatis, id eſt, è pegmate. *Patresfamilias pegmatis.* Ad pegma autem moliendum mouendumque, multi è numero fabrorum adminiſtri. Ii ergo admoti per occaſionem tractique in arenam à Caligulâ. A quâ interpretatione ſtare etiam Dio videtur, qui de eâdem hac ſæuitiâ, ait illum deficientibus beſtiariis rapi iuſſiſſe quoſdam ἐκ τοῦ ὄχλου τοῦ τοῖς ἰκρίοις παρεστηκότος, *è turbâ quæ pegmatibus adſtabat.*

CAPVT XV.

Meridiani, non inter veros legitimóſque gladiatores. ſine armis, ſine arte, ſeminudi.

DVZA iterum, MERIDIANI, inquit, nunc occurrunt. quibus hoc nomen ſcilicet à tempore, quia ſub meridiem darentur. Dio in Claudio: ἐτίθει δὲ συνεχῶς μονομαχίας ἀγῶνας. πάνυ γὰρ σφίσιν ἔχαιρε. τά τε γὰρ ἄλλα καὶ τοὺς διὰ μέσου τῆς θέας παρὰ τὸν τοῦ ἀρίστου καιρὸν κατακοπτομένους ἥδιστα ἐθεώρει. Cui velut interpres Suetonius cap. XXXIIII. *Beſtiariis meridianisque adeò delectabatur, vt etiam primâ luce ad ſpectaculum deſcenderet, & meridie, dimiſſo ad prandium populo, perſederet.* Nominat eoſdem Tertullianus: *Riſimus & inter ludicras meridianorum crudelitates Mercurium mortuos cauterio examinantem; vidimus & Iouis fratrem gladiatorum cadauera cum malleo deducentem.* Nec hi tamen, vt obſeruo, legitimi deſtinatique gladiatores; ſed beſtiariorum velut reliquiæ quædam & purgamenta. Duplex enim ſpectaculum, * Matutinum & Meridianum. Manè cum beſtiis depugnabant: poſt meridiem, ij qui ſuperfuerant, inter ſeſe. & Meridiani gladiatores vocabantur. Ceterùm nec docti factique ad pugnam erant, nec armis in eâ vtebantur aut arte. Cædes tantùm promiſcua, & velut laniena. Seneca epiſtolâ VII. bene explicat: *Caſu in meridianum ſpectaculum incidi, luſus exſpectans & ſales, & aliquid laxamenti, quo hominum oculi ab humano cruore acquieſcant. Contrà eſt. quidquid antè pugnatum eſt, miſericordia fuit. Nunc omiſſis nugis mera homicidia ſunt. nihil habent quo tegantur, ad ictum totis corporibus expoſiti. nunquam fruſtrà mittunt manum. Non galeâ, non ſcuto repellitur ferrum. Quò munimenta? quò artes? omnia iſta mortes meræ ſunt.* (aut vt rectè liber vetus, *mortis moræ*) *Mane leonibus & vrſis homines: meridie ſpectatoribus ſuis obiiciuntur.* * *Interfectores interfecturis iubentur obiici, & victorem in aliâ detinent cædem. exitus pugnantiũ mors eſt. Hæc fiunt dum vacat arena.* Nec ad aliam crudelitatem grauis eiuſdem Senecæ querela ſpectat, epiſtolâ XCVI. *Homo, ſacra res, homo, iam per luſum & iocum occiditur; & quem erudiri ad accipienda inferendaque vulnera nefas erat, is iam * nudus inermiſque producitur, ſatiſque ſpectaculi*

Meridiani.

Non veri gladiatores.

* Ad librum tertium.

Modus pugnæ inter meridianos.

* Ita emendamus. aliter vulgò.

* Non ergo vniuerſè de aliis gladiatoribus.

culi in homine mors eſt. Mehercules, inquit Victor, pectus mihi commouit Seneca. & quas arbitrer eas feras, quæ hæc ſpectarunt non dicam lætis, ſed ſiccis oculis? —— *ἀγαθοὶ δ' ἀριδάκρυες ἄνδρες*, vt verbum vetus eſt. At perge Duza. Iterumque ille:

*Viri autem boni pronì ad lacrymas.

CAPVT XVI.

Plura agnomina vno capite. Fiſcales ſiue Cæſariani. Poſtulaticij. Caterüarij. Conſummati. Ordinarij. Cauſſæ omnes nominum explicatæ.

SVPERANT mihi etiam aliquot non tam genera gladiatorum, quàm cognomenta. quos omnes promiſcuè dabo, & velut vnâ commiſſione.

FISCALES gladiatores reperti in vitâ Gordiani Iunioris. *Fuerunt*, ait Capitolinus, *ſub Gordiano Romæ elephanti triginta & duo, gladiatorum fiſcalium paria mille*. Sunt ij, qui in Cæſaris bonis, & velut fiſco. Nam Principes ipſi proprios & peculiares gladiatores alebant, ad inſtruendum ſuas populique voluptates. Itaque rectè *καίσαρος μονομάχους* Arrianus dixit iſtos. Libro primo Diſſertationum: *ἀλλ' ἐν μὲν τοῖς καίσαρος μονομάχοις εἰσί τινες οἱ ἀγανακτοῦντες, ὅτι οὐδεὶς αὐτοὺς προάγει οὐδὲ ζευγνύει. At in Cæſaris gladiatoribus quidam ſunt quibus moleſtum eſt non produci, non componi*. Eadem ſententia (vt multa alia) expreſſa in Senecâ: *Myrmillonem è C. Cæſaris ludo audiui de raritate munerum querentem. Quàm bella, inquit, ætas perit!* Nec gladiatores ſolùm; ſed alebant etiam hiſtriones. & ſcripſit in Alexandri vitâ Lampridius, *Hiſtriones aulicos eum publicaſſe*. Ab his orti

Gladiatores fiſcales.

Siue Cæſariani, aulicique.

Hiſtriones Principum.

POSTVLATICII gladiatores. Quia enim Cæſariani iſti eximij viribus, arte, ornatu: ſæpe poſtulari à populo ſolent, velut muneris auctarium & ornamentum. Seneca epiſt. VII. *Hos plerique ordinariis & poſtulaticiis paribus præferunt*. Suetonius in Domitiano: *Quæſtoriis muneribus, quæ omiſſa reuocauerat, ita ſemper interfuit, vt populo poteſtatem faceret bina paria è ſuo ludo poſtulandi, quæ nouiſſima aulico apparatu induceret*. Ait aulicum apparatum, quod in Gallienis Capitolinus, *gladiatores pompabiliter ornatos, cum auratis veſtibus matronarum* Et credo ornatos eos * auro: præeunte mihi Spartiano in vitâ Hadriani: *Trecentos*

Poſtulari gladiatores ſolent.

Suetonius explicatus.

* Vide aliquid in Electis noſtris capite XXVI.

noxios cum auratis chlamydibus in arenā miſit, ad deridenda eius munera. Numerum enim ibi dumtaxat præter morem fuiſſe cenſeam, non veſtem. Ad hoc gladiatorum genus referendi hi loci. Suetonij in Claudio cap. XXI. *Palumbum* (ita gladiatori famoſo nomen) *poſtulantibus, daturum ſe promiſit ſi captus eſſet.* Calig. cap. XXX. *Cùm Tetrinius latro poſtularetur, & qui poſtularent Tetrinios eſſe ait.* Plinij in Laudatione Traiani: *Impetratum eſt quod poſtulabatur, oblatum quod non poſtulabatur.* Martialis:

Cùm peteret pars hæc Myrinum, pars illa Triumphum:
Promiſit pariter Cæſar vtrâque manu.

Ex quibus etiam diſcitis, nominatim hunc illúmue gladiatorem flagitari in pugnam ſolere, ſiue manu ſiue ſcelere notum. Sunt &

CATERVARII, inter gladiatores, à modo pugnæ. ſcilicet cùm non ſinguli cum ſingulis, vt moris, ſed confuſi mixtíque pugnant & per cateruas. Scio eſſe * qui abnuant, quíque ſecus interpretentur: ſed à me omnia exempla. Suetonius Caligulâ: *Retiarij quinque numero gregatim dimicantes*, id eſt, velut cateruatim. Dio clariſſimè de Cæſare lib. XLIII. τοὺς δὲ ἄνδρας συνέβαλε μὲν καὶ ἕνα ἑνὶ ἐν τῇ ἀγορᾷ, ὥσπερ εἴθιστο. συνέβαλε δὲ καὶ ἐν τῷ ἱπποδρόμῳ πλείους, καὶ ἱππέας ἱππεῦσι, καὶ πεζοὺς πεζοῖς, ἄλλους τε ἀναμὶξ ἀλλήλοις ἴσους: *Viros quidem inter ſe commiſit, vt moris erat, ſingulos cum ſingulis: ſed tamen etiam maiore numero in Circo confertos dedit, equites cum equitibus, pedites cum peditibus pugnantes: alios verò confuſè & permixtim, æquo vtrimque numero.* Ioſephus libro VII. Antiquitatum, de Tito, qui Cæſareæ ſpectaculum dabat: καὶ πολλοὶ τῶν αἰχμαλώτων ἐνταῦθα διεφθάρησαν, οἱ μὲν θηρίοις παραβληθέντες, οἱ δὲ κατὰ πληθὺν ἀλλήλοις ἀναγκαζόμενοι χρήσασθαι πολεμίοις: *Multi è captiuis illic conſumpti. alij beſtis obiecti, alij cateruatim & plures, more hoſtium, depugnare inter ſe iuſſi.* Dio iterum in Nerone: πεζοὺς οὐχ ὅπως ἕνα πρὸς ἕνα, ἀλλὰ καὶ πολλοὺς ἅμα πρὸς ἴσους συνέβαλεν: id eſt, *Pedites, non ſolùm ſingulos cum ſingulis, ſed etiam multos cum pari numero componebat.* Nec ab aliâ mente Cateruarij Pugiles Tranquillo, in Auguſto cap. XLV. Inuenio &

Vulgò, interpretes Suetonij.

VICTORES, in Plinij XXXVI. cap. XV. de Curione: *Raptíſque è contrario repente pulpitis, eodem die Victores è gladitoribus ſuis produxit.* Et in lapide veteri. neſcio an γενικῶς & ab effectu, an co-

an cognomine certo, & diſcernendi cauſsâ. HIC. PRIMVS. ET. SOLVS. VICTORES. CAMPANIAE. PRAETIS. ET. AESTIM. PARIA. GLAD. EDIDIT. Item in Plinio

CONSVMMATOS. non diſertè ſcriptos, ſed eliciunt ex eius verbis lib. VIII. de Elephantis: *Pugnauêre poſteà & ſingulis Principibus Claudio & Neroni, in conſummatione gladiatorum.* At ego abire eos à Plinij mente iudico: nec aliter eum accipio, quàm quaſi dixerit, in fine gladiatorij ſpectaculi. vt elephanti additi fuerint velut corollarium, ad concludendos finiendoſque ludos. Poſſis etiam accipere * conſummationem gladiatorum, cùm coniuncti omnes congregatique pugnant, redacti tanquam in vnam ſummam. Poſtremò

Conſummati gladiatores reacti.

**Adi Turnebum lib. xxv. cap. xxxiii.*

ORDINARII gladiatores lecti, qui legitimo tempore, loco, & apparatu inducuntur: à prioribus illis (Poſtulaticios dico & Cateruarios) diuerſi. Seneca nominat epiſt. VII. & Ordinarios pugiles Sueton. Auguſto, cap. XLV. quem eumdem in Caligulâ videte, cap. XXVI. Vidi & riſi qui OBSEQVENTES gladiatores eruerent è vitâ M. Antonini philoſophi: *Armauit etiam gladiatores, quos Obſequentes appellauit.* ſed enim diſcat, Spartianum hoc ſentire, Marcum in militiam legiſſe gladiatores, quos ad velandam ignominiam honeſtè Obſequentes appellauit: ſicut & ſeruos, quos Volones. De Hominibus dixi omnia, vt meæ quidem memoriæ captus fuit. Si quid me præteriit, ſubiicite.

Ordinarij gladiatores.

Obſequentes qui apud Capitolinum

CAPVT XVII.

Ad terminum de Hominibus, veſtis adiecta: Togáne fuerit, an Tunica. Item quid Ornamenta.

DIXISTI ſanè quàm accuratè, ait Berchemius; ſed quoniam inuitas, velut in ſcenâ, monitor ego. De veſte & armis ecquid potes plenius? Age, inquit Duza, ſit hoc velut auctarium operæ huius. Retiariorum veſtem Tunicam dixi fuiſſe: opinor & aliorum. Certè Dio Commodum vt Secutorem adornans, facit eum prodiſſe ἐν τῷ χιτῶνι καὶ ἀνυπόδετον, *in tunicâ & diſcalceatum.* Suetonius etiam in Claudio notat vt inſolens: *Induxit*, inquit, *vnum ex nomenclatoribus ſuis, ſicut erat, togatum.*

De veſte gladiatorum in genere.

Tunicatos videri fuiſſe. quod decus ſeruos.

Tamen

At Togatos, ex Tertulliano & Capitolino.

Tamen ecce Tertullianus diſertè, de Pallio: *Verùm & cerdones & omnis gladiatorum ignominia togata producitur*. Et Capitolinus in Pertinace de veſte Commodi venditâ *Toga*, inquit, *armáque gladiatoris gemmis auroque compoſita*. Nec facilè compono diuerſos, niſi ſi, labenti æuo, mutata res. Togam certè, cùm in honore & vſu fuit, quis credat fœdatam miniſteriis arenę? De armis non magnoperè habeo quod addam, niſi appellata ea antiquis propriè Ornamenta. Eò moneo, quia titubare, imò labi, video in eâ voce viros doctos. Seneca Natural. Quæſtion. libro quarto, initio: *Sic ergo formare vt ſcias te non poſſe conſequi vt ſis impenetrabilis: cùm omnia caueris, per ornamenta feriet*. honeſtiſſimè à re gladiatoriâ, id eſt per ipſa arma. At *æramenta*, ibi mauult vir eruditus. Seneca epiſtolâ XIIII. *Ars ei conſtat, qui per ornamenta percuſſus eſt*. Et Suetonius ecce audentiùs, ipſos gladios appellat Ornamenta. Titi cap. IX. *Inſequenti die, gladiatorum ſpectaculo, circa ſe ex induſtriâ collocatis, oblata ſibi ornamenta pugnantium inſpicienda porrexit*. Ille Ornamenta dicit, at Victor in eâdem re, *iiſque gladios tradidit*. rectè. Tamen in Tranquillo non defuit Beroaldus ſubſtituere, *inſtrumenta*. Vos Feſtum audite: *Ornatus*, inquit, *dicitur bene aptus, vt miles, aut gladiator, aut acturus fabulas*. Bene Feſtus: & ad eius mentem Plautus: *Ornamenta abſunt: Aiacem, hunc cùm vides, ipſum vides*. Ornamenta etiam boum, apud Catonem. De armis, videtur neſcio quid mutaſſe aut potiùs deſitum reuocaſſe Domitianus. quod Martialis indicat illo Epigrammate:

Arma, Ornamenta dicta.

Stabilita lectio in Senecâ.

Cùm veteres Latiæ ritus renouentur arenæ,
Et pugnet virtus ſimpliciore manu.

ſed indicat tantùm: & ideò nihil elicio certi.

CAPVT XVIII.

Finis Duzaci ſermonis. Orditur Victor, partiturque. Hoc capite, apparatus & inuitatio, quæ ante diem muneris vſurpata, explicantur.

SED ego iam portum video. Salue ô optatum mihi Sigæum. Quid ais? inquit Victor. tu vt ſileas? vbi quartus ergo terminus de Modo? aut quis eum panget? Illi Duza, Varro opi-

ro opinor olim, Eſt modus matulæ: ſic nobis, mi Victor, fabulæ. Aut ſi tanta libentia audiendi vobis: agite, Victor ipſe mittatur in hoc ſtadium, cui lampada ego do. Lernutius ridens, Et ego tibi Duza rudem. Bonam ſtrenuamque hanc pugnam pugnaſti nobis. igitur ornamenta tua transfer in hunc Victorem. Hem! inquit Victor: hoc eſt quod olim dicitur, Fabrum cadere cùm ferias fullonem. Duzæ parabam vincula, conſtringor ipſe. Tamen adeſte, audite: de Modo modicè dicam, aut potiùs intra modum. Tria ſermonis mei capita. Quid ante pugnam: Quid in pugnâ: Quid poſt pugnam. Ante pugnam moris, vt Editor libellos proponeret, in quibus dies futuri muneris, item nomina & paria gladiatorum: ſcilicet alliciendæ plebi, & exſpectationi commouendæ. Id vocabant Pronuntiare munus. Suetonius in Iulio: *Munus populo pronuntiauit in filiæ memoriam.* Oſtendere munus. Cicero: *Etſi munus flagitare, quamuis quis oſtenderit, ne populus quidem ſolet niſi concitatus.* Proponere munus. Suetonius in Tito: *Omnes tantâ comitate tractauit, vt propoſito gladiatorio munere, non ad ſuum ſed ad ſpectantium arbitrium editurum ſe profeſſus ſit.* Ad has editiones Senecæ locus facit, de Breuitate vitæ: *Itaque ad occupationem aliquam tendunt, & quidquid interiacet, graue eſt: tam mehercules quàm quando dies gladiatorij muneris dictus eſt, tranſire medios dies volunt.* Quin & edicta vocat, epiſtolâ CXIX. *Nemo qui parturienti filiæ obſtetricem accerſit, edictum & ludorum* * *ordinem perlegit.* Edicebant autem deſcribebantque futurum munus in libellis. Ita Cicero vocat Philippicâ II. *Quid de Commentariis infinitis? quid de chirographis loquar? quorum etiam imitatores ſunt, quia ea tanquam gladiatorum libellos palàm venditent.* Nec enim placet referri ad libellos, in quibus Laniſtarum dictata. Potiùs ad libellos indices ludorum, quos vendebant deſcribebantque palàm, vt in prouincias mitterent & ad amicos abſentes. Nec alium libellum Cælius Ciceroni miſerat meritus eius notam, lib. II. epiſtolar. ad Familiares: *Quid? tu me hoc tibi mandaſſe exiſtimas, vt gladiatorum compoſitiones, & vadimonia dilata ad me mitteres?* Libellum munerarium adpoſitè vocat Pollio, in Claudio: *At ego ſcio ſæpiùs inter gladiatores bonis pugnatoribus Aureoli nomen appoſitum. Habuit proximè tuus libellus munerarius hoc nomen in Indice*

[Margin notes: Vltimus limes de modo. — Victori dicenda. — Libelli gladiatorij. — Pronuntiare munus. — Oſtendere. — Proponere. — Edicta, & edicere dicen. — * quia paria deſcripta ordine & totus apparatus. — Libelli gladiatorum. — Cicero explicatus.]

dice ludorum. Alluſit & explicuit comiter bonus Seneca (patrem dico) lib. IIII. Controu. *Quod munerarij ſolent facere ad exſpectationem populi detinendam, qui noua paria per omnes dies diſpenſant, vt ſit quod populum & delectet & reuocet: hoc ego facio: non omnes ſimul produco. aliquid noui ſemper habeat libellus.*

Picta tabula gladiatorũ.

Nec verò in libellis ſolùm pronuntiatio hæc munerum: ſed etiam in tabulis & picturâ. Pingi, inquam, iubebant habitum formamque pugnantium gladiatorum, item loci, muneriſque totius. Plinius ſeriò notat libro XXXV. *Pingi*, inquit, *gladiatoria munera atque in publicum exponi cœpta à C.* * *Terentio Lucano. Is auo ſuo triginta paria in foro per triduum dedit, tabulamque pictam in nemore Dianæ poſuit.* Apud Horatium lib. II. Satyrâ VII. eleganter Dauus:

Quando primùm.

** Eſt ille cuius mentio Donato in vitâ Terentij: & cui poeta is libertus.*

Horatius illuſtratus.

> *Vel cum Pauſiacâ torpes inſane tabellâ;*
> *Qui peccas minus atque ego, cùm Fului Rutubique*
> *Aut Placideiani, contento poplite miror*
> *Prœlia, rubricâ picta aut carbone? velut ſi*
> *Reuerâ pugnent, feriant, vitentque, mouentes*
> *Arma viri.*

vbi graphicè videtis formam eiuſmodi tabularum. Illud autem, *Contento poplite*, habitum nimirum exprimit pugnantium gladiatorum: ne ad ſeruum ipſum referatis, cum interpretibus læuis. De his picturis Trebellium capio in Vitâ Carini: *Memorabile maximè Carini & Numeriani hoc habuit imperium, quòd ludos Romanos nouis ornatos ſpectaculis dederunt, quos in Palatio circa porticum ſtabuli pictos vidimus.* Vbi neſcio an reſtituenda *Porticus Statilij*. Idemque in Venatione ſeruatum eſſe ex Capitolino diſcere eſt, in Gordianis: & hodie ſeruant noſtri in iſto Battualium ludicro, quod Gladiatorium vocant, etſi priſci illius vix vmbram.

Et Trebellius Pollio.

Fortaſſe & emendatius.

CAPVT

CAPVT XIX.

Quæ ipſo die facta: & tamen ante pugnam. Pompa, traductioque. compoſitiones, & oſtenſio ornamentorum. Prælusio, haſtis, rudibus, armis. Tubæ cantus, & Verſa arma.

HAEC ante muneris diem. At die ipſo, gladiatores ordine deduci in Arenam mos fuit, & inibi ſolemni quâdam pompâ circumduci. Quinctilianus: *Iam dies aderat, iam ad ſpectaculum ſupplicij noſtri populus conuenerat, iam oſtentata per arenam periturorum corpora mortis ſuæ pompam duxerant.* Ad quam traductionem accommodo illud Capitolini in M. Antonino: *Fauſtinam quondam cùm gladiatores tranſire vidiſſet, vnius ex his amore ſuccenſam.* Poſtquam introducti, paria inter ſe componebantur, ſiue vt Græci decenter appellant, ζεύγη. Componere dixi. ita enim loquebantur. Plinius pulcherrimè de occultâ quorundam animalium diſcordiâ lib. VIII. cap. XII. *Quam quis aliam tantæ diſcordiæ cauſſam adtulerit, niſi naturæ ſpectaculum, ſibi paria componentis?* Vbi meliùs liber vetus, *niſi naturam, ſpectaculum ſibi ac paria componentem.* Etiam, Comparare. Quinctilianus: *Cùm me vna tamen res apud quoſdam faceret miſerabilem, quòd viderer iniquè comparatus. Certa enim arenæ deſtinabar victima. nemo munerario viliùs ſteterat.* Item Committere. cuius verbi ſæpe exempla. In hac compoſitione prima Editoris cura, vt pares cum paribus confligerent. Atque adeò id volebant ipſi Gladiatores. Seneca alibi: *Ignominiam iudicat gladiator cum inferiore componi: & ſcit eum ſine gloriâ vinci, qui ſine periculo vincitur.* Lucanus libro IIII.

Pompa gladiatorum.

Compoſitio, & Componere.

Plinius emendatus.

Comparare.

Committere.

Pares inter ſe commiſſi.

—— veluti fatalis arenæ
Muneribus, non ira vetus concurrere cogit
Productos: odêre pares.

Et benè, productos: quia id quoque arenæ huius verbum. Seneca de virtute loquens: *Produci enim illi & tentari expedit: nec vlli intelligunt, quanta ſit, quàm qui vires eius laceſſendo ſenſerunt.* Poſt comparationem, credo, gladij armaque quibus pugnaturi, Munerario oſtendebantur: explorandi cauſsâ, & an ſatis acuti. Suetonius Tito: *Ceterùm ipſos non ſolùm familiari cœnæ adhibuit,*

Ornamenta inſpiciebantur.

adhibuit, ſed & inſequenti die, gladiatorum ſpectaculo, circa ſe ex induſtriâ collocatis, oblata ſibi ornamenta pugnantium inſpicienda porrexit. Nam Titus ipſe tunc Editor. Victor de eodem facto, *petiiſſe eum gladium* dicit, *quaſi ad explorandam aciem.* Dio clariſſimè in Neruâ: *Collocauit eos in ſpectaculo quodam iuxta ſe, ignaros quòd proditi eſſent: iiſque gladios tradidit, in ſpeciem quidem vti diiudicarent an ſatis acuti eſſent (quod fieri ſolet:) reuerà vt oſtenderet parum ſe ſollicitum, ſi vel ſtatim interficeretur.* Facit ad hunc inuulgatum

Vide & eò longe quæ ſcripſi ad lib. III. Annal. Taciti. adhuc ritum, quòd Dio idem ſcribit gladios acutiſſimos * Druſianos vulgò vocatos: videlicet quia crudelis ille & cruentus editor acutiſſimos eos ſemper exigebat. Contrà leniſſimus Marcus Imperator, qui, vt Dio ait, οὕτω τι φόνοις οὐκ ἔχαιρεν, ὥστε καὶ τοὺς μονομάχους ἐν τῇ Ῥώμῃ ὥσπερ ἀθλητὰς ἀκινδύνως ἑώρα μαχομένους. σιδήριον γὰρ οὐδέποτε οὐδενὶ αὐτῶν ὀξὺ ἔδωκεν, ἀλλὰ καὶ ἀμβλέσιν ὥσπερ ἐσφαιρωμένοις πάντες ἐμάχοντο. *adeò à cæde abhorruit, vt & gladiatores Romæ, tamquam athletas, ſine periculo aut noxâ, pugnantes cerneret. Ferrum enim acutum nemini eorum commiſit, ſed obtuſis & velut orbiculatis gladiis omnes pugnabant.* Interpellauit hîc Lernutius, Heus tu, inquit, longum hoc tuum anteloquium: pugnam ipſam videre aueo. iam committe. Mane etiam, inquit Victor: præluſio præmittenda eſt. Viden' tu illos qui arte quâdam iaciunt haſtas? viden' qui velut feriunt gladiis? Puræ à ferro illæ haſtæ, obtuſi

Præluſio, ſiue proluſio. Dies præluſionis, qui præmiſſus legitimo certamini. gladij. denique proludunt, & eludunt. Præluſionis diem Symmachus appellat lib. II. epiſtol. de canibus: *Quos præluſionis die ita Roma mirata eſt, vt ferreis caueis putaret aduectos.* Sed ille de Venatione aut Circenſibus: at propriè de Gladiatoribus, Cicero de Oratore: *Sed ſi in illo ipſo gladiatorio vitæ certamine, quo ferro decernitur, tamen ante congreſſionem multa fiunt, quæ non ad vulnus ſed ad ſpeciem valere videantur; quanto hoc magis in oratione exſpectandum eſt?* Vbi ſcripſerim, *in illo ipſo gladiatorio vili certamine.* Præluſio autem in Haſtis, Rudibus, Armis. De haſtis, Cicero in iiſdem libris: *Atque eiuſmodi illa præluſio eſſe debet, non vt Samnitium qui vibrant*

Haſtis præludebant. *haſtas ante pugnam, quibus in pugnando nihil vtuntur.* Iterum idem: *Et ait cùm brachium concalfecerit, tum ſe ſolere pugnare. neque attendit eos ipſos* (gladiatores intelligit) *vnde hoc ſimile ducit, illas primas haſtas ita iactare leuiter, vt & venuſtati vel maximè ſeruiant,*

& in

& in reliquum viribus. Hos Pilarios & Ventilatores Quincti- *Pilarij.*
lianus appellat: *qui ea quæ emiſerant ita librabant, vt venire in ma-*
nus viderentur, quáque iuberentur decurrere. De rudibus, Eume- *Rudibus præludebant.*
nius Rhetor in ea quæ De inſtaurandis Mænianis: *Neque enim*
tanta me aut negligentia aut confidentia tenet, vt neſciam quanta ſit
inter hanc aciem fori, & noſtra illa ſecreta ſtudiorum exercitia diuer-
ſitas. Ibi armantur ingenia, hîc præliantur: ibi præluſio, hic pugna
committitur: hîc plerumque velut ſudibus & ſaxis, illîc ſemper telis
ſplendentibus dimicatur. Nec enim ambigo quin reſcribendum
rudibus & haſtis. Vnde enim ibi ſaxa? Et hanc correctionem, *Eumenius correctus.*
amici, imputo hodie vobis. Ouidius III. De arte.

Sic vbi præluſit, rudibus puer ille relictis
Spicula de pharetrâ promit acuta ſuâ.

Tertullianus oculos hîc habuit, dum ſcripſit aduerſus Valen-
tinianos: *Congreſſionis luſionem deputa lector, haud pugnam: oſten-*
dam, ſed non imprimam vulnera. Appellabant hæc luſoria tela. *Luſoria tela.*
Seneca: *Remoue iſta luſoria arma, decretoriis opus eſt.* Item lib. II.
Quæſt. Natural. *Illos verò viros altiſſimos error iſte non tenuit, vt*
putarent Iouem modò leuioribus fulminibus, & luſoriis telis vti.
Exercitoria tela, alibi * Tertullianus. E contrà, vera & acuta ** De pœnitentiâ.*
tela, Decretoria: vt in verbis Senecæ iam dictis. Credo ideò,
quia hæc velut decreto Prætoris ſiue Editoris dabantur, poſt-
quàm inſpecta acriter & probata. Hinc obſcuriores illæ me-
taphoræ lucem accipient in eodem Senecâ: vt lib. I. De Cle-
mentiâ: *Niſi plus eſt quod timet quàm quod damnat, non accedet ad*
decretorium ſtilum. Et Epiſtolâ CIII. *Intrepidus horam illam decre-*
toriam proſpice. Eadem arma dixêre &, Pugnatoria. Suetonius
in Caio: *Batuebat pugnatoriis armis.* Significat enim eum omiſsâ *Pugnatoria arma.*
rudi, vſum gladio vero. Non aliter quàm Commodus, *qui gla-*
diatores, ſpecie depugnandi, crebrò trucidauit, cùm ipſe ferrum obie-
ctum veronibus plumbeis vteretur, ait Aurelius Victor. quem lo- *Aur. Victor explicatus & emendatus.*
cum vexant variè viri docti. Reſtituo ego, *ferro obtecto vero-*
nibus plumbeis. Hæc ſanè ſcriptoris cognominis mihi mens.
malâ fraude pugnaſſe Commodum: & velut luſoriis armis
vteretur, vſum veris. Ferrum enim obduxiſſe dumtaxat lami-
nis è plumbo: cùm gladium ipſum putarent eſſe è plumbo.
Sed redeo ad rem. Pugnatorium mucronem Seneca pater dixit

lib. II. præfatione: *Deerat illis oratorium robur, & ille pugnatorius mucro.* Addidi etiam armis eos præluſiſſe: & rem dixi. Nam parmas aut clypeos in altum iaciebant, recipiebantque cum venuſtate. Martialis lib. IX.

Armis prælusire.

Summa licet velox Agathine pericula ludas,
Non tamen efficies vt tibi parma cadat.
Nolentem ſequitur tenueſque reuerſa per auras
Vel pede, vel tergo, clune, vel vngue ſedet.
Vt peccare velis, cùm feceris omnia, falli
Non potes. arte opus eſt, vt tibi parma cadat.

Nec parmas ſolùm, ſed & haſtas, vt prædixi: fortaſſe & gladios. Id vocabant propriè Ventilare. Seneca pater lib. III. Controu. *Deinde res ipſa diuerſa tota eſt: aliud eſt ventilare, aliud pugnare.* Seneca filius Epiſtolâ CXIII. *Quàm ſtultum eſt, cùm ſignum pugnæ acceperis, ventilare?* Martialis:

Ventilare.

Currit, & in toto ventilat arma boue.

Plinius etiam elephantes doctos ad hanc præluſionem oſtendit. *Vulgare erat,* inquit, *per auras arma iacere, non auferentibus ventis, & gladiatorios inter ſe edere congreſſus.* Hoc ergo, Præludere: at cùm deſierint, dicuntur eluſiſſe, aut deluſiſſe. Cicero de Iſocrate: *Non enim in acie verſatur & ferro: quaſi rudibus eius eludit oratio.* Nec abſimili notione *Litus* definiebat Aquilius *quà fluctus eluderet.* id eſt, ludere deſineret. Plinius Deludere dixiſſe videtur, lib. XXXVII. *Luxatis potus medetur, vt licet videre gladiatores, cùm deluſerunt, hac iuuari potione.* Auditíſne iam, amici, has tubas? ſignum commiſſionis ſunt & veræ pugnæ. Ideò Apuleius tubam terminalem appellat, quia primitias & ludicra certaminis finiret terminaretque. Libro X. *At vbi diſcurſus reciproci multinodes ambages tubæ terminalis cantus explicuit.* Virgilius:

Eludere, ſiue Deludere.

Tuba ſigno ludi commiſſi.

Tuba terminalis.

At tuba commiſſos medio canit aggere ludos.

Quintilianus in Gladiatore: *Sonabant clangore ferali tubæ.* Statius in Siluis:

Iam placidæ dant ſigna tubæ.

Nec alterius ſententiæ illud Satyrici —— *digniſſima prorſus Florali matrona tuba.* id eſt, digna quæ commiſſione Floralium producatur. Idque in omnibus ludis factitatum, etiam ſcenicis

nicis. Seneca epiſt. LXXXV. *In comeſſationibus* (emendo clarè, *commiſſionibus*) *noſtris plus cantorum eſt, quàm in theatro olim ſpectatorum fuit. cùm omnes vias ordo canentium impleuit, & cauea æneatoribus cincta eſt*, &c. Æneatores enim, Tubicines. Plinius lib. II. epiſtolar. *Qui numquam caſtra viderunt, numquam tubarum ſonum niſi in ſpectaculis audierunt.* Iuuenalis de ſenum incommodis. *Seneca emendatus.*

Quid refert magni ſedeat quâ parte theatri
Qui vix cornicines exaudiat atque tubarum
Concentus? ——

Seneca hoc ſignum pugnæ intellexit. *Quàm ſtultum eſt, cùm ſignum pugnæ acceperis, ventilare?* Diremptâ ergo Præluſione, abiectiſque luſoriis armis, tranſibant ad vera. Atque hoc eſt quod *Dimicare ad certum* Tertullianus alibi vocat. Appellabant id etiam, pugnare verſis armis. Caper litterator: *Inuerſis armis pugnaſſe gladiatores non eſt dicendum, ſed verſis, id eſt tranſmutatis. ſic non inuerſis* * *pannis agitaſſe aurigas, ſed verſis.* Plauti verſum è Caſſinâ illuſtrabit hæc nota: *Verſis armis pugna.* **Cum pãnos ſumebant alterius coloris: puta pro ruſſat. Venetum.* *Plautus explicatus.*

—— *ita rem natam intellego,*
Neceſſum eſt vorſis gladiis depugnarier.

Nec enim aliud in eâ armorum verſione eſſe, facilè perſuadeor Ouidij verſu De arte:

Ponite iam gladios hebetes, pugnetur acutis.

Aliâs ſuſpicari poſſimus, ſiquis à genere ad genus alterum tranſeat, puta à Secutore ad Retiarium, dici eum pugnare verſis armis. At placet prius. etſi in Plauti verſu ſaliuam etiamnum mihi mouet mea olim diuinatio, *veris gladiis.*

CAPVT XX.

Pugnæ ipſius deſcriptio. In ſtatu ſtabant. petebant, repetebant. Exibant, excedebant. Latus tegebant.

QVAESO oculos mihi nunc date & aures. Pugnam vobis oſtendam: ſed cum Ioue Homerico in monte ſitis, & extra teli iactum. Ecce componunt ſe gladiatores & colligunt in arma: deus bone! quantâ arte curaque, ſui defen- *Modus gladiatoriæ pugnæ.*

dendi,

dendi, alterius petendi! Nec mirum. *Gladiatori enim compoſito ad pugnandum* (ait Agellius) *hæc propoſita ſors eſt: aut occidere, ſi occupauerit, aut occumbere, ſi ceſſauerit.* Hanc ex arte poſituram,

In ſtatu ſtare. vocabant Statum. Petronius de anu: *Statum prœliantis componit.* Plautus facetè, vt ſolet, alluſit Milite:

——— in ſtatu ſtat ſenex
Vt adoriatur mœchum qui formâ eſt ferox.

Quadrigarius in ſingulari certamine Galli cum T. Manlio: *Ita vt antè dixi conſtiterunt. Gallus ſuâ diſciplinâ, ſcuto proiecto, cantabundus* (malim, *cautabundus* quaſi vitabundus.) *Manlius animo magis, quàm arte confiſus, ſcutum ſcuto percuſſit, atque ſtatum Galli conturbauit. Gallus dum ſe iterum eodem pacto conſtituere ſtudet, Manlius iterum ſcutum ſcuto percutit, atque de loco hominem proiecit.* Vbi videtis curæ iis fuiſſe atque adeò laudi, manſiſſe in ſtatu. Laberius:

Quadrigarius correctus apud Agellium.

Quem nulla ambitio, nulla vnquam largitio
Mouere potuit in iuuentâ de ſtatu.

Imò nec læſi deſerebant. Seneca Conſolatione ad Polybium: *Omnes ſcient quomodo te in iſto geſſeris vulnere, vtrúmne ſtatim percuſſus arma ſubmiſeris, an in ſtatu & in gradu ſteteris.* quem locum tentant fruſtrà. Idem enim eſt, Stare in gradu. Seneca: *Quorum alter vulnus premit, & conſtat in gradu.* Lucanus, ſiue quis alius auctor Poëmatij ad Piſonem:

In gradu ſtare.

Arma tuis etiam ſi fortè rotare lacertis,
Inque gradu clauſis libuit conſiſtere membris,
Et vitare ſimul, ſimul & captare petentem.

Correctus Lucanus.

Ita malo prorſus, quàm vt edunt, *Inque gradum.* Hinc apud Tertullianum: *De gradu pellere*, aduerſus Marcionem: *Cedere de gradu*, Præſcriptione aduerſus Hæreticos: *Conſtruere gradum*, Apologetico. Cicero etiam ab hoc gladiatorio more elegantem metaphoram plus ſemel vſurpat, Deiici, deturbari, de ſtatu animi, ſtatu mentis: & reſtituendam in Oratore eius ad Brutum (libro, qui non legendus iuuentuti, ſed ediſcēdus) cenſeo: *Quo genere nos mediocres, aut multò etiam minus: ſed magno ſemper vſi impetu, ſæpe aduerſarios de ſtatu animi deiecimus.* Sic eligam, præ vulgatâ, *de ſtatu omni.* Certè hoc Cicero voluit, & accommodat ad Hortenſium, Catilinam, Curionem, quibus

Coniectura in Cicerone.

vis

Petere, & Petitiones.

vis illa dicendi linguam imò mentem eripuit. Cùm hoc modo igitur paria in ſtatu: petebat alter, vitabat alter. Petebat dico. ita enim propriè: & ictus ipſi, Petitiones. Seruius ad illud Virgilij, *Volſcentem petit, in ſolo Volſcente moratur: Petitiones*, inquit, *propriè dicimus impetus gladiatorum.* Cicero in Catilinam: *Quot ego tuas petitiones, ita coniectas vt vitari nullo modo poſſent, paruâ quadam declinatione, &, vt aiunt, * corpore, exceſſi?* Idem in Oratore: *Vt enim athletas, nec multo ſecus gladiatores, videmus nihil nec vitando facere cautè, nec petendo vehementer, in quo non motus hic habeat palæſtram quandam: ſic oratio neque plagam grauem facit, niſi petitio fuerit apta.* Videntur etiam appellaſſe conatus inuaſioneſque ſingulas, Manus. Quinctilianus lib. v. cap. XIIII. *Vt gladiatorum manus quæ ſecundæ vocantur, fiunt & tertiæ, ſi prima ad euocandum aduerſarij ictum prolata erat: & quarta ſi geminata captatio eſt, vt bis cauere, bis repetere oportuerit.* Idem lib. IX. cap. I. *Nam vt in armorum certamine aduerſos ictus & rectas manus cùm videre tum etiam propulſare facile eſt; auerſæ tectæque minùs ſunt obſeruabiles: ſic oratio*, &c. Nec diuerſâ multum ratione Seneca dicit, Manum mittere, epiſt. VII. *Nunc nihil habent quo tegantur, totis corporibus ad ictum expoſiti. nunquam fruſtrà manum mittunt.* Paullò aliter Apuleius lib. IIII. *Gladiatores illi famoſæ manus, venatores iſti probatæ pernicitatis.* Significat enim veteres gladiatores, & quorum dextræ non vnâ cæde imbutæ. Magis conuenit, quòd in ludo aleæ ſingulos iactus ſiue miſſus, ratione ſimili appellarunt Manus. Auguſtus in epiſt. apud Tranquillum: *Nam ſi quaſcumque manus remiſi, exegiſſem.* Petere igitur, arenæ verbum. etiam Repetere. Ita appellabant geminare ictum. Lactantius: *Percuſſos iacenteſque repeti iubent.* In Quinctiliani verbis ſuprà, *Vt bis cauere, bis repetere oportuerit.* Inde natum in Caligulæ cæde ſymbolum: de quo Tranquillus: *Iacentem contractiſque membris clamitantem ſe viuere, ceteri vulneribus triginta confecerunt. Nam ſignum erat omnium, Repete.* Hæc inuadendi verba, at vitandi cauendique, Exire. Virgilius:

*Vt Prudentius interpretatur, lateris ſinuamine.

Manus gladiatoria.

Manus aleatoria.

Repetere.

Tranquillo lux data.

Exire.

Corpore tela modò atque oculis vigilantibus exit.

Manilius:

Ille cito motu rigidos eludere ceſtus

Nunc exire leuis miſſos.

Excipere. Etiam, Excedere. Cicero: *paruâ quâdam declinatione, & , vt aiunt, corpore exceſſi.* Prudentius idipſum, vti & Manilius, Ludere vel Eludere dixit:

Ludere.

Nam ſi noſtra fides ſæclo iam tuta quieto,
Viribus infeſtis hoſtilique arte petita eſt:
Cur mihi fas non ſit, lateris ſinuamine flexi
Ludere ventoſas iactu pereunte ſagittas?

Vbi ambigo, num, *Sariſſas*, melius. præceſſit enim, *iactu*: haſtæ autem iaciuntur pilaque, non ſagittæ. Tamẽ in Prudentio verborum non tam acer dilectus. In vitando præcipua cura, vt latus tegerent. Apud Terentiũ elegantiſſimo Mureto admonente iam innotuit: *Liceat modò tecto latere diſcedere.* Seneca lib. IIII. Quæſt. Natural. *A turbâ quantum potes tè ſepara, nec adulatoribus latus præbeas.* Et latus certè aduerſarius maximè petebat. Ammianus: *Seque in modum myrmillonis operiens, hoſtium latera, quæ nudabat ira flagrantior, diſtrictis mucronibus perforabat.* Et Quinctilianus in Declamatione quapiam, de Gladiatoribus qui vinci volebant: *Concurrebant lateribus nudis.* Tibullus:

Latus tegere.

Sæpe dabis nudum, vincat vt ille, latus.

Nec rarum erat, vt cùm plura paria pugnarent, vulneraretur quiſpiam per alterius latus. A qua mente Ciceronis illud Interrogatione in Vatinium: *Omnia mea tela ſic in te coniicientur, vt nemo per tuum latus, quod ſoles dicere, ſaucietur.* Et Liuius lib. XL. *Vt à me cœptum ſcelus in me finem habeat, nec per meum latus tu petaris.*

Per latus alterius peti.

CAPVT XXI.

Clamor ad vulnus, Hoc habet. Læſi ſupplicabant, & arma ſubmittebant. populum, editores, orabant. ſi is vellet, mittebantur. Quid miſſio, & pugna ſine miſſione.

ET cum exclamatione ſubitâ hîc Victor: En, en, inquit. Hoc habet. Nos commoti, Quid ſibi hic clamor vult? inquimus. Non etiam videtis? inquit. læſus eſt, cecidit Birria. Vox ea propria inſultantis aduerſarij, aut acclamantis vulgi. Virgilius:

Hoc habet, in vulnere dictum.

——— teloque orantem multa trabali
Deſuper altus equo grauiter ferit, atque ita fatur:

Hoc

Hoc habet: hæc magnis melior data victima diuis.

Prudentius meus Pſychomachiâ:

Tunc exarmatæ iugulum meretricis adacto
Transfigit gladio: calidos vomit illa vapores.
Hoc habet, exclamat victrix regina.

Simpliciter etiam, Habet. Seneca in Tragœdiis:

Habet, peractum eſt: quas petis pœnas dedit.

Idem:

Habet, peractum eſt: fata ſe noſtra explicant.

Et apud eumpſe pluriens. Nec alius ſane clamor eſt, quem Auguſtinus indicat lib. VI. Confeſſ. cap. VIII. vbi de Alypio. Læſi autem gladiatores & mortis metuentes, ſubmittebant arma. *Submittere arma.* Id ſignum victi fractique. Seneca De prouidentiâ: *Quid ego iſtum aduerſarium mihi ſumam? ſtatim arma ſubmittet. non opus eſt in illum totâ potentiâ meâ: leui comminatione pelletur.* Nec ideò tamen liberi. à nutu populi pēdebat mors eorum vel ſalus. Horatius: *Populus exorari debebat à gladiatoribus.*

*Ne populum * extremâ toties exoret arenâ.*

** Quia rogatum admonebant ſe ſpectaculis, unde audiri poſſent. Editores etiā rogati.*

Seneca: *Gladiatoribus licet arma ſubmittere, miſericordiam populi tentare; tu neque ſubmittes arma, nec vitam rogabis. recto tibi inuicto que moriendum eſt.* Idem epiſt. CVIII. alluſit: *Non faciam quod victi ſolent, vt prouocem ad populum.* Siue etiam ab Editoris. Cicero II. Tuſcul. *Mittunt etiam vulneribus confecti ad Dominos, qui quærant quid velint. ſi iis ſatisfactum non ſit. ſe velle decumbere.* Dio in Caracallâ, cum inſectatione ſæuitiæ eius: ἀγῶνα μονομαχίας ἐν Νικομηδίᾳ ἐπὶ τοῖς ἑαυτοῦ γενεθλίοις ἐποίησεν. ἔνθα λέγεται ἡττηθέντος τινὸς καὶ ἱκετεύοντος αὐτὸν ὅπως σωθῇ, τὸν Ἀντωνῖνον εἰπεῖν, Ἄπελθε, καὶ τὸν ἀντίπαλον δεήθητι. id eſt: *Munus Nicomediæ præbuit die ſuo natali. in quo ferunt victum quempiam è gladiatoribus ſupplicaſſe Antonino vti ſeruaretur. illum reſpondiſſe, Abi, & * aduerſario tuo ſupplica.* Nam Antoninus ibi Editor. Quanquam reuerâ Imperatori, cùm præſens, ſemper ius liberandi. Quinimò & ſolo * ſuperuentu ſuo: niſi fallunt me Ouidij verba de Pontô:

** Atqui aduerſario nullum ſeruandi ius. Ideò re ipſa negantis hoc reſponſum.*

** Ad exemplum credo Veſtalium, quæ caſu obuiæ protollebant noxiorum pœnas.*

Cæſaris aduentu tutâ gladiator arenâ
Exit; & auxilium non leue vultus habet.

Hæc liberatio, Miſſio dicta. *Quid miſſio propriè.* Non enim audio viros eruditos, qui cum Rude cōfundunt. Errare eos ſcio totâ viâ. Miſſio ad victos pertinebat: Rudis ad victores. *Diſcrimen inter eam & Rudem.* Illius effectus, vt ab immi-

nenti periculo, & in eum diem dumtaxat liberarentur: huius, vt ætatem. Martialis: *Nuper cùm Myrino peteretur miſſio læſo.* mittebantur ergo læſi. Itaque ſine miſſione dare gladiatores, & ſine miſſione pugna; non aliud, quàm ad certam mortem dari, niſi vincas: ius non eſſe, vulneratos ſupplicesſque liberandi. Satis clarè vim eius verbi expreſſit Liuius de Perſeo, lib. XLI. *Deinde ſæpius gladiatores dando, & modò vulneribus tenus, modò ſine miſſione etiam.* & Florus de pugnâ cum Spartaco: *Tandem eruptione factâ, dignam viris obiêre mortem, &, quod ſub gladiatore duce oportuit, ſine miſſione pugnatum eſt.* Nec video quid iis locis poſſit opponi. non item quid huic Senecæ: *Abſciſſâ miſſione gladiator, quem armatus fugerat, nudus inſequitur.* Non enim certè hîc de Rude. & Senecæ mentem ſatis illuſtrarunt ſub Caio *quinque retiarij, qui totidem ſecutoribus ſuccubuerant: cumque iuberentur occidi* (id eſt, abſciſsâ miſſione) *vnus reſumptâ fuſcinâ omnes victores interemit.* Hinc illud Auguſti decretum, qui *Gladiatores ſine miſſione edi prohibuit.* ait Tranquillus cap. XLV. Clementer. quoniam reperti ſæui munerarij, qui omnes dabant in certam mortem. Qualem fuiſſe credimus Domitium auum Neronis, qui *Munus gladiatorium edidit* (verba Suetonij ſunt, Neronis cap. IIII.) *tantâ ſæuitiâ, vt neceſſe fuerit Auguſto clam fruſtrà monitũ edicto coërcere.* Et ſuſpicer hoc ipſum edictũ eſſe, quo vetiti dare ſine miſſione. De hac miſſione Quinctilianus in Gladiatore: *Quas ego illius preces? quàm pertinaces lacrimas? quàm miſerabilem obteſtationem vidi? nemo vnquam ſic rogauit miſſionem.* Idem: *Nec difficilem tamen ſub illo præſertim auctoramento habuiſſet miſſionem, ſed noluit gladiator viuere.* Ad hanc etiã refero, non ad militarem, variè & decenter tranſlata ſcriptorum loca, vt Senecæ: *Quid porrò prodeſt paucos annos vel dies lucrifacere? ſine miſſione naſcimur.* Apuleij lib. II. vbi nequiſſima feminarum, *Hodierna pugna*, inquit, *non habet miſſionem.* & in ſimili nequitiâ illud Petronij: *Donec Quartilla ballenatiam tenens virgam, alteque ſuccincta, iuſſit infelicibus dari miſſionem.* Eiuſdem: *Inhibuitque Tryphæna tam grande facinus, non diſſimulatâ miſſione.* Sed inprimis elegans Martialis epigramma, quod in Catalectis vulgauit Ioſ. Scaliger, anteà publicè non viſum: quod totum ſubiicio libens illuſtrandæ huic rei.

Sine miſſione dare gladiatores.

Vetitũ id Auguſto.

Tranſlata ea dictio ad res alias.

Cùm traheret Priſcus, traheret certamina Verus,
Eſſet & æqualis Mars vtriuſque diu.
Miſſio ſæpe viris magno clamore petita eſt.
Sed Cæſar legi paruit ipſe ſuæ.
*Lex erat, ad digitum * poſitam concurrere palmam.* * poſita contra palma.
Quod licuit, lances, donáque ſæpe dedit.
Inuentus tamen eſt finis diſcriminis æqui.
Pugnauêre pares: ſuccubuêre pares.
Miſit vtriſque rudes, & palmas Cæſar vtriſque.
Hoc pretium virtus ingenioſa tulit.
Contigit hoc nullo, niſi te, ſub Principe, Cæſar:
Cùm duo pugarent, victor vterque fuit.

Vbi tamen quid ſit, *ad digitum concurrere*, ambigo: an non ita propinquos iunctóſque pugnare, vt digitus modò intereſſet? Alioqui & *Digitum* (opportunè monebo) Gladiatores ſolent *tollere*, cùm victos ſe faterentur. Vetus Scholiaſtes ad illud Perſij ——*digitum exere, peccas. Digito*, inquit, *ſublato oſtende, victum te eſſe à vitiis. Tractum à gladiatoribus, qui victi oſtenſione digiti veniam à populo poſtulabant.*

CAPVT XXII.

Populus moderator & arbiter horum ludorum. Intercedebat. interficiebat motu pollicis. Ferrum recipere iubebantur proſtrati: qui non vno ictu interficiebantur. Manum mittebant in vulnus. Poſtremò Libitina in Ampheatris.

POPVLI ergo, vt videtis, in arenâ præcipuum ius: & ad eius voluntatem Domini plerumque ſe conformabant. Intercedebat pro victis læſiſque. Seneca de Tranquillitate lib. II. *Quæris quid inter duos interſit? quòd inter gladiatores fortiſſimos. quorũ alter premit vulnus, & conſtat in gradu: alter reſpiciens ad clamantem populũ ſignificat nihileſſe, & intercedi non patitur.* Interfici iubebat idem. Signum, conuerſus pollex. Iuuenalis: *Populus intercedebat.* *Idem occidi iubebat. Pollicem vertere.*

Munera nunc edunt & verſo pollice vulgi
Quemlibet occidunt populariter.

Prudentius, de Veſtalibus:

——*conſurgit ad ictus*

 Et quo-

Et quoties victor ferrum iugulo inſerit, illa
Delicias ait eſſe ſuas, pectuſque iacentis
Virgo modeſta iubet conuerſo pollice rumpi.

Poëta vetus ἀνώνυμος,

Sperat & in ſæuâ victus gladiator arenâ,
Sit licet infeſto pollice turba minax.

Hoc Tranquillus dixit, infeſtis ſpectatoribus dimicare, in Iulio cap. XXVI. *Gladiatores notos, ſicubi infeſtis ſpectatoribus dimicarent, vi rapiendos ſeruandóſque mandabat.* Cauſſa huic maleuolæ notæ à contrario prouerbio in fauore pollices premendi. quod apud Plinium Horatiumque. Ceterùm in quos fauor populi, in quos odium inclinare ſolitum: diſcite ab his exemplis. Cicero pro Milone: *Etenim ſi in gladiatoriis pugnis timidos & ſupplices, & vt viuere liceat obſecrantes, etiam odiſſe ſolemus: fortes & animoſos & ſe acriter ipſos morti offerentes, ſeruari cupimus.* Seneca de Irâ lib. I. *Quid gladiatoribus quare populus iraſcitur, & tam iniquè vt iniuriam putet quòd non libenter pereunt? contemni ſe iudicat, & vultu, geſtu, ardore, de ſpectatore in aduerſarium vertitur.* Et bene furorem hunc Quiritium tangit Lactantius lib. VI. *Quæro nunc an poſſint pij & iuſti homines eſſe, qui conſtitutos ſub ictu mortis ac miſericordiam deprecantes, non tantùm patiuntur occidi, ſed efflagitant. Iraſcuntur etiam pugnantibus, niſi celeriter è duobus alter occiſus eſt.* Exhorruimus in hac commemoratione, & Heu ſæuitiam! inquit Duza: ſupra fidem meam, niſi fidos dares auctores. Certa Duza res, inquam ego: ſed meo voto, Vtinam illi Buſirides omnes vnũ oculum habuiſſent! Sed nos ſpectemus etiam. Dic Victor. Iterumque Victor: Poſt hæc ergo, inquit, ſuffragia vulgi, ſi alba quidem fauenſque ſententia; miſer ille mittebatur, ſed in eum diem aut id Munus dumtaxat, vt cenſeo. ſin funeſta; boni gladiatoris erat decumbere, & libenter fortiterque recipere ferrum. Id enim imperabatur, Recipe ferrũ. Cicero pro Sextio: *Ipſum verò quid accuſas? num defuit gladiis? num repugnauit? num, vt gladiatoribus imperari ſolet, ferrum non recepit?* Iis verbis ſubiecta vis, vt iugulum vltrò præberent; ne membra contraherent; ne manum opponerent. Mira firmitas, ſi in re bonâ ſeriaque. Seneca epiſtolâ XXX. *Mors enim admota, etiam imperitis animum dedit non vitandi ineuitabilia. Sic gladiator totâ pugnâ timidiſſimus,*

Pollices premere.

Audacia & conſtantia gladiatorum à cepta populo.

Ignauia, odio.

Recipere ferrum.

diſſimus, iugulum aduerſario præſtat, & errantem gladium ſibi attemperat. Cicero prorſus graphicè totam rem depinxit in Tuſculanâ ſecundâ: *Quis mediocris gladiator non modò ſtetit, verumetiam decubuit turpiter? quis cùm decubuiſſet, ferrum iuſſus recipere, collum contraxit?* Seneca iterum, De Tranquillitate: *Fortuna illa quæ ludos ſibi facit, quo, inquit, te ſeruem malum & trepidum animal? eò magis confodieris & conuulneraberis, quia neſcis præbere iugulum. Viues tutiùs & morieris expeditiùs, qui ferrum non ſubductâ ceruice, nec manibus oppoſitis, ſed animosè recipis.* Pertinet huc apud eumdem Tullium pro Roſcio, C. Fimbriæ impotens reſponſum, Scæuulam accuſantis *quòd non totum ferrum corpore recepiſſet.* Et alluſit poëta magnus:

Sic loquitur, iuguloque haud inſcius accipit enſem.

Etiam Prudentius:

Ferrum in papillas omne recepero.

Et tamen miſericordia (ſi ita placet) admixta his ſceleribus, ſiquis caderet gladiator famoſus. Statius, de leone: *Miſerabiles famoſi gladiatores.*

—— quòd te populúſque patréſque,
Ceu notus caderes triſti gladiator arenâ,
Ingemuêre mori.

Imò & quidam quaſi mitiores, auertebant ſe à vulneribus. Quinctilianus Declam. CCLXXXIX. *Multi ſe à gladiatorum vulneribus auertunt: & quamquam nemo dubitet illud ſpectaculum eſſe in parte pœnarum, tamen nequiſsimorum quoque hominum ſuprema pericula habent ſuam gratiam.* At illud feritatis inauditæ, quod *Iterabant ictus.* Lactantij ipſis verbis ponam: *Quinetiam, inquit, percuſſos iacentéſque repeti iubent, & cadauera ictibus diſsipari: nequis illos ſimulatâ morte deludat.* Et éſtne ſuper alius ad ſæuitiam gradus? Eſt. *Manum in vulnus mittebant.* Nam & manum mittebant in vulnus, & ſanguine velut ſe proluebant. Colligo ex Lampridij Commodo: qui omen ſibi ante mortem, vt ait non leue fecit. *Nam cùm in gladiatoris occiſi vulnus manum miſiſſet, ad caput ſibi deterſit.* Illud ſcilicet prodigio habitum, non quòd manum cruentaſſet (ex more enim:) ſed quod capiti ſuo admouiſſet. quaſi precatus ſibi ſuóque capiti eadem. Sed nec defuiſſe è populo ſcite, qui gladiatorum ſanguinem ex *Bibebant ſanguinem.* ipſo vulneris hiatu biberent, calidum adhuc ſpirantemque. contra morbum, fateor: ſed iuſtâ * Plinij deteſtatione, *cùm pla-* **L. XXVIII cap. 1.*

gis ne

gis ne ferarum quidem admoueri ora fas ſit humana. Non ergo iniuriâ in hanc feralem arenam illata, vnà cum reliquo apparatu, Libitinæ inſtrumenta. vt eſſet videlicet, quò mortui ſubitò efferrentur. Quinctilianus clarè notat: *Sonabant clangore ferali tubæ, illatíſque Libitinæ thoris ducebatur funus ante mortem.* Nec Plinium aliter audietis lib. XXXVII. cap. III. vbi de gladiatorio munere Neronis: *Arma verò & Libitina, totúſque vnius diei apparatus è ſuccino.* Ab hac re certa porta in Amphiteatro, quæ Libitinenſis dicta. Lampridius in Commodo: *Galea eius bis per portam Libitinenſem elata eſt.* Dio de eâdem re: καὶ ὅτι ἐν τῇ τελευταίᾳ ἡμέρᾳ τὸ κράνος αὐτοῦ κατὰ τὰς πύλας, καθ' ἃς οἱ τελευτῶντες ἐκφέρονται, ἐξεκομίσθη: id eſt, *Et quòd vltimâ ſpectaculorum die, galea eius per eam portam quâ mortui efferri ſolēt, elata eſt.* Ex his videtis, opinor, ſatis, quanta iſta cruditas: & quàm iure Prouerbij vicem ſcripſerit Poſidippus Comicus apud Athenæum:

* Τῶν μονομαχούντων ἐσμὲν ἀθλιώτεροι.

Libitina in Amphitheatro.

Plinius explicatus.

Porta Libitinenſis.

* Nos miſeriores gladiatoribus ſumus.

CAPVT XXIII.

Præmia victorum, palma, & pecunia item Rudis. Diſcrimen inter Rudem & Pilleum: Arma ad Herculis.

INTERFATVS hìc ego, Parce oculis, inquam, iſtis Victor. non enim vltrà poſſum ſine lacrimis. Lupi, non homines, quíque edere ſuſtinuerunt, quíque ſpectare. Macte Conſtantine, qui ſuſtuliſti. Date etiam paullulùm, inquit Victor. iam ad exodium perducta res: & pugna certè pugnata eſt. Venio ad ea quæ poſt pugnam. Præmia dico, & Rudem. Præmia? inquam ego. quid? vtrúmne iſtis paricidis? Iſtis, inquit. Auguſtinum audi tecum indignantem libro III. De ciuit. cap. XIIII. *Pugnant etiam gladiatores, vincunt & ipſi: habet præmia laudis & illa crudelitas.* & quidem præmium victori duplex, Palma & Pecunia. De palmâ Suetonius Caio: *Myrmillonem ferreâ ſicâ confodit, & more victorum cum palma diſcurrit.* Lampridius in Commodo: *Tantum palmarum gladiatoriarum confecerat, vt mille contingeret.* Cicero pro Roſcio: *Plurimarum palmarum nobilis ac vetus gladiator.* & ibidem: *Multas eius eſſe infames palmas, hanc primam lemniſcatam quæ Romæ deferatur.* Iiſdem & pecunia data. Suetonius

Palmæ gladiatorum.

Pecunia uict.

nius in Claudio, de ſubito gladiatorio munere loquens: *Nec vllo ſpectaculi genere communior* (ego verò legerim, *comior*: vt comitatem Claudij prædicet) *aut remiſſior erat: adeò vt oblatos victoribus aureos, prolatáque ſiniſtrâ manu, pariter cum vulgo voce digitíſque numeraret.* Iuuenalis Satyrâ VII.

Suetonius correctus.

Accipe victori populus quod poſtulat aurum.

Quæ donationes effusè creuerant, & coërcendæ à Principibus ſæpe. Sed & vltra legitima præmia, corollaria adiiciebantur, exemplo à ſcenâ. Suetonius Auguſto: *Corollaria & præmia alienis quoque muneribus & ludis & grandia & crebra de ſuo offerebat.* Supereſt de Rude: cuius mentio iucunda mihi. *Hanc indulgebant gladiatoribus veteranis, quaſi magiſterij ſignũ: aut etiam nouis, in nouo aliquo & ſtrenuo facto. Idque populo impetrante. Quinctil. *Quidam vt patrem ſepeliret, ſe auctorauit: ſed die muneris productus, ſub titulo cauſſæ rudem poſtulante populo accepit.* Hanc gladiator (ſi tamen vera & germana Acronis in Horatium nota) *ſtans ad crepidinem Circi ſub circulo Amphiteatri à populo petere & impetrare ſolebat.* Dabat eam, vt videtur, Editor, vel Laniſta etiam ipſe. Calpurnius Declam. L. in Themate: *Redemit eum Laniſta, & rudem ei in arenâ dedit.* Sed tamen, vt dixi, populi arbitrio aut poſtulatione. quod etiam in aliis præmiis obtinuit. Lactantius: *Non poteſt eſſe immunis à ſanguine, qui voluit effundi: aut videri non interfeciſſe, qui interfectori & fauit & præmium poſtulauit.* At Rudis mentio apud omnes ſcriptores crebra: eius effectus, liberatio ab arenâ. Quod tamẽ diſtinctè intelligetis, aliter atque aliter pro conditione gladiatorum. Quidam enim, (vt Duza hîc prædixit) liberi erãt ſiue Auctorati, qui arenæ operam pretio locabant. Ij donati rude, redibant in veterem prorſus libertatem, nullo vltrà vinculo ſeruitutis. Exemplum in Opilio Macrino, de quo Capitolinus: *Plerique gladiatoriam pugnam eum exhibuiſſe dixerunt. & acceptâ rudi, ad Africam iſſe, venatorem primò, pòſt etiam tabellionem fuiſſe, deinde aduocatũ fiſci.* Alij è gladiatoribus, conditione ſerui. Hi donati rude, non libertatem accipiebant, ſed vacationem dumtaxat à pugnâ. Laniſtæ deinceps próue laniſtis erant. doctores tironum, & batuebant, non pugnabant. Ideò tuta rudis Ouidio dicta:

Rude donare.

** Rudem è ferulâ: de quâ li. I. cap. XV*

Acronis ambiguus adſertio.

Diſcrimen in datâ rude, pro perſonis.

Auctorati, ſtatim & plenè liberi.

Serui, non item.

Tutáque, depoſito poſcitur enſe, rudis.

Sed pilleo impoſito ius opus.

** Exemplo ſcilicet reliquorum ſeruorum.*

Quòd ſi libertatem etiam impetrarent: mos erat, vti pillearentur, id eſt, * pillei impoſitione liberi iudicarentur. Itaque Tertullianus bene Rudem à Pilleo ſeiunxit: *Et qui inſigniori cuique homicidæ leonem poſcit, idem gladiatori atroci petat rudem, & pilleum præmium conferat.* Quæ tamen præmia ne temerè conferrentur: cautum eſt quid in noxiis damnatiſque ſeruaretur. Tempus rudi, tempus pilleo præſcriptum.

Qui damnati in ludum, non temerè liberati.

Quod è ſolo Fragmento Vlpiani nobis innotuit, vulgato à doctiſſimo I C. Pythœo. *Eſt autem differentia*, inquit, *inter eos qui ad gladium & eos qui ad ludum damnantur. Nam ad gladium damnati, confeſtim conſumuntur, vel certè intra annum debent conſumi. Enimuerò qui in ludum damnantur, non vtique conſumuntur, ſed etiam pilleari & rudem accipere poſſunt poſt interuallum. Siquidem poſt quinquennium pilleari: poſt triennium autem rudem induere iis permittitur.* Vbi vel ex interuallo temporis vides pilleum rude meliorem. Qui donati rude,

Rudiarij gladiatores

Rudiarij dicti. Tranquillus Tiberij cap. VII. *Munus gladiatorium dedit, rudiariis quoque quibuſdam reuocatis auctoramento centum millium.* Ex quo pronum colligere, non depugnaſſe vltrà rudiarios, niſi pretio aut ſponte inductos. Horatij verſus totum hunc ritum ſatis aperiunt, Ad Mæcenatem ſuum:

Spectatum ſatis & donatum iam rude, quæris
Mæcenas iterum antiquo me includere ludo.
Non eadem eſt ætas, non mens. Veianius armis
Herculis ad poſtem fixis, latet abditus agro.

Mos arma conſecrandi Herculi.

Hercules Athletis gladiatoribuſq; præſes.

E quibus poſtremis admonitum etiam hoc volo: morẽ fuiſſe, vti gladiatores emeriti arma ſua ſuſpenderent ad Herculis: ſacra videlicet eiuſmodi gymnaſiorum deo. Nam & athletis & gladiatoribus Hercules præeſſe putabatur: qui facta eius ſcilicet & robur æmularentur. De athletis, lapis Græcus Romæ indicat, in quo aliquoties nominati, οἱ περὶ τὸν Ἡρακλέα ἀθληταί: id eſt, *Herculanei athletæ.* Varro: *Ex his atque huiuſmodi inſtitutis vel ad Herculis athletæ facti erant.* De gladiatoribus, præter Horatium Commodus ille teſtis, qui Herculem dici ſe voluit, imò pingi, fingi: quia gladiator. Igitur vt in Circo, Neptuni: in theatro,

Eius templũ vulgò in Amphitheatris.

Veneris: ſic in Amphiteatro, Herculis ædes vulgò. Vitruuius indicat clarè lib. I. admonens exſtruendam ædem *Herculi, vbi gymnaſia aut amphitheatra non ſunt, in Circo.*

CAPVT

CAPVT XXIIII.

Studia vulgi in varia genera gladiatorum. item ſponſiones. Principum ipſorum crudus fauor.

DIXIN' omnia, Lipſi? an eſt quod me fugit? fugit etiam. Nam de factionibus ſponſionibuſq. in Arenâ, dignum notâ. Viliſſimæ enim animæ addictæ his ludis & velut conſecratæ, in partes diducebantur, & magno ſtudio huic generi gladiatorum fauebant aut illi. Atque vt in Circo, alius in Venetum pannum, alius in Praſinum pronus: ſic in Amphiteatro, hic in Thracum armaturam, alius in Myrmillonum aut Secutorum. Antoninus Imp. in vitâ ſuâ: παρὰ τοῦ τροφέως, τὸ μήτε πρασινιανὸς, μήτε βενετιανὸς, μήτε παλμουλάριος ἢ σεκουτόριος γενέσθαι: id eſt, *Ab educatore ſuo, non Praſianus, non Venetianus, non Parmularius, aut Secutorius factus.* Parmularij videlicet fautores Thracum dicti, quia parmæ fauebant: & ſimili modo, Secutoriani. Martialis: *Studia & factiones in Arenâ.* *Parmularij.* *Secutoriani.*

Vincenti parmæ cùm ſua turba fauet.

Apud Arrianum Epictetus & explicat hunc morem & coercet lib. III. Diſſertationum, cap. IIII. quem videte. Sed & ſponſiones interponebantur vulgò, vter vinceret. Ouidius I. de Arte: *Sponſiones pro victoriâ.*

Hos aditus Circúſque nouo præbebit amori:
Sparſaque ſollicito triſtis arena foro.
Illâ ſæpe puer Veneris pugnauit arenâ:
Et qui ſpectauit vulnera, vulnus habet.
Dum loquitur, tangitque manum, poſcitque libellum,
Et quærit, poſito pignore, vincat vter:
Saucius ingemuit, telúmque volatile ſenſit,
Et pars ſpectati vulneris ipſe fuit.

Et vulgus hæc tantùm? Principes imò ipſi. Titus Imp. *ſtudium armaturæ Thracum præ ſe ferens, ſæpe cum populo & voce & geſtu, vt fautor, cauillatus eſt*, ait Suetonius in Tito cap. VIII. Quo loco non luſcitioſus ſed cæcus Glareanus, qui reſcribendum contendit, *non vt fautor*; additâ negatione. Sed ego, voſq́ue, capimus. Domitianus contrà, in hoc quoque diffidens à fratre, myrmillonibus fautor. Nec ſimplex hic fauor, & in re ludicrâ; *Principes imbuti hoc fauore aut odio.* *Adſerta Suetonij lectio.*

 ludus:

Cauſſa mortis huic fauor.

ludus:in iram,inimicitiam erumpebat,imò cædem. Domitianus *Patrem familias, quòd Thracem myrmilloni parem, munerario imparem dixerat, detractum è ſpectaculis in arenam, canibus obiecit, cum hoc titulo, Impiè locutus parmularius*, vt verba Suetonij ſunt Domitiani cap. x.

Suetonius explicatus.

Hoc volebat ſcilicet ille ciuis, Thracem reſiſtere myrmilloni poſſe, cui viribus par: non poſſe Editori (ipſi nempe Domitiano) à quo premebatur. Hoc dictũ luit ſanguine ſuo miſer. Appoſitè & apertè hanc ſæuitiam tetigit Plinius in Laudatione Traiani: *Nemo ſpectator. ſpectaculum factus, miſeras voluptates vnco & ignibus expiauit. Demens* * *ille veríque honoris ignarus, qui crimina maieſtatis in arenâ colligebat, & ſe deſpici ac contemni, niſi etiam gladiatores eius veneraremur, ſibi maledici in illis, ſuam diuinitatem, ſuum numen violari interpretabatur: cùm ſe idem, quod deos: gladiatores, quod ſe putabat. At tu Cæſar quàm pulchrum ſpectaculum pro illo nobis execrabili reddidiſti? Vidimus delatorum iudicium, quaſi graſſatorum, quaſi latronum. non ſolitudinem illi nouiter* (moneo legendum abiunctis litteris, *non iter*) *ſed templum, ſed forum inſederant*, &c. Et ſanè etiã ante Domitianum hæc factitata: ex his Senecæ verbis, lib. I. de Clementiâ, cap. XXVI. *Non conuiuia ſecura ineunt, in quibus lingua ſollicitè etiam ebriis cuſtodienda eſt: non ſpectacula, ex quibus materia criminis ac periculi quæritur. Apparentur licet, inquit, magnâ impensâ & regiis opibus, & artificum exquiſitis nominibus: quem tamen è ludo in carcerem ire iuuet?*

* Domitianum tangit.

Plinius correctus.

CAPVT XXV.

Quid pro Romanis proque his ludis dici poſſit. Solitos dari ſub belli tempus. In fine mos de reliquiis vini.

SED ego abiungo feſſus. & dicite ſeriò, nónne etiam vobis

Lumbi ſedendo, oculíque ſpectando dolent?

Non mihi, ait Lernutius. Pulchri iſti & oblectantes ludi. Ego ad eum adducto vultu, Quod verbum te fugit? inquam. Ex imo pectore id dicis, an è labris? Ex pectore, inquit: atque adeò addo vtiles fuiſſe, non ſolùm oblectantes. Nec vultu iſto me terrueris. de Romanis loquor, non de nobis: de noxiorum cæde, non

Pro gladiatoribus aliquid.

de, non de innocentum. Et dic, ſodes, tu: gentem natam ad arma, & in armis; cui fatum, vi domare orbem: miraris in remiſſionibus ludicriſque ipſis prętuliſſe arma? ſanguinem oculis vſurpaſſe & cædem?

Bellicum eſſe ſpectaculum.

Ego verò à legiſlatoribus multas meditationes gymnaſiaque inſtituta ſcio ad fortitudinem: nullum efficacius iſto.

Meditationem fortitudinis.

Lacedæmonij pueros ad aram cædunt, ſanguinem eliciunt: tu homo miſericors, ſi interuenias, credo, plores. At palæſtram eam fortitudinis patientiæque Lycurgus cenſuit. Atque illi in liberis innoxiiſque corporibus ſæuitiâ eâ vſi: Romanis, quos ſcelera ſua lexque damnarant, non licuit interficere animaduerſioni pariter & exemplo? At enim delectati eâ cæde fuerunt. Fateor, ſed non is finis. Non delectare, ſed confirmare eo ſpectaculo mentem oculoſque voluerunt: & viuis præſentibúſque exemplis monere *Fortiter agere, fortiter pati.*

Voluptatem ſpectantium acceſſionem eſſe, non finē.

Acceſſit tamen trepida quædam voluptas. quid mirum? Apud noſipſos, qui religione & more arcemur ab laniei â, in hanc partem ſcilicet non peccatur.

Cupiditas humana vidēdi ſanguinis.

Præliorum igitur ſermo ſit: quotuſquiſque erit, qui non è ſpeculâ aliquâ videre optet pugnantium morientiumque ſtragem? Lege in reum agatur: quis non relictis rebus in forum accurret, vt ſtrictum carnificis gladium videat, & vnius miſeri purpuream ceruicem? Ita eſt. queri libet de peruerſitate naturæ. Hominem naſcentem videre non capimur: capimur præter fatum morientem. Sed Romanis, vt dixi, qui primi ludicri auctores, non is ſcopus: militiam modò & fortitudinem ſpectarunt. Cicero bene Tuſculanâ ſecundâ: *Crudele gladiatorum ſpectaculum & inhumanum nonnullis videri ſolet. & haud ſcio an ita ſit, vt nunc ſit. cùm verò ſontes ferro depugnabant, auribus fortaſſe multæ, oculis quidem nulla poterat eſſe fortior còntra dolorem & mortem diſciplina.*

Ad mortis contemtum facere.

Et Plinius in Panegyrico: *Viſum eſt ſpectaculum inde non eneruе nec fluxum, nec quod animos virorum molliret ac frangeret: ſed quod ad pulchra vulnera, contemptumque mortis accenderet, cùm in ſeruorum etiam noxiorumque corporibus amor laudis & cupido victoriæ cerneretur.* Itaque dabant plerumque gladiatores, ituri ad bella. Spartianus in Seuero: *Profectus dehinc ad bellum Parthicum eſt, edito munere gladiatorio.* Et ſatis multis verbis Capitolinus in vitâ Maximi &

Ideò dari ſolent tempore belli.

 Bal-

Balbini: *Vnde autem mos tractus ſit vt proficiſcentes ad bellum Imperatores munus gladiatorium & venatus darent, breuiter dicendum eſt. Multi dicunt apud veteres hanc deuotionem contra hoſtes factam, vt ciuium ſanguine litato ſpecie pugnarum ſe Nemeſis, id eſt vis quædam fortunæ ſatiaret. Alij hoc litteris tradunt, quod veriſimilius credo, ituros ad bellum Romanos, debuiſſe pugnas videre, & vulnera, & ferrum, & nudos inter ſe * cohortes,* (emendandum cenſeo, *nudos inter ſe coörtos,*) *ne dimicantes in bello armatos hoſtes timerent, aut ſanguinem pertimeſcerent.* Atque hæc ſatis, vt opinor, ad excuſandum publicum morem. quem tamen ipſum priuatim ſi ſpectas, quid? non tu, Lipſi, momentum aliquod habuiſſe cenſes ad virtutem? Magnum. Tempora noſtra, nóſque ipſos videamus. Opidum ecce vnum alterúmue captum, direptum eſt; tumultus circa nos, non in nobis: & tamen concidimus, ac turbamur. Vbi robur? vbi tot per annos meditata ſapientiæ ſtudia? vbi ille animus qui poſſit dicere, *Si fractus illabatur orbis?* Ignaue miles, ſequere me non in philoſophicum, ſed in hunc pugnatorium ludum. Vides tu illum gladiatorem? illum barbarum? illum perditum? fortiter ecce occumbit: iugulum præbet: ferrum attemperat ſibiipſi. Tu degener, rem non trahis in exemplum? non tecum ſic loquere? Homullus ille ſine litteris, ſine diſciplinâ, mortem contemnere poteſt, extremum rerum humanarum: exſilium ego & mutationem loci formido. Ille ſanguinem amittit alacer: ego ſi ager aut reſculæ meæ mihi eripiantur, plorem. Ceruorum videlicet ſimilis, quibus vt fruſtrà ingentia cornua, cùm deſit animus; ſic mihi hæc litterarum tela neſcio vti. Deſierat Lernutius. & parabam reſpondere ego: ſed Duza interpellans, Ne nunc reciproca Lipſi, inquit, hanc ſerram. Diei tempus vides? contenebrauit. Certè video, inquam: eamus. Et iam ſurgere nitebamur; ſed capite quaſſanti Lernutius, Non ita, non ita, inquit. non dimitto. Quid? inquam, etiam Caligulam imitabere, & incluſos necabis in hoc Circo? Prorſus, inquit. aut vos bellaria hæc tangite, ne adpoſita fruſtrà. Vin' tu, Lipſi, de hoc cannarum melle? Sacchar appellarunt Arabes. Certè conuenit tibi homini tam miti & tam molli. Ego renui: &, non capio, inquam, ab hoc Falaride. Apud Anthropophagos naſci debuiſti tu. non

ſpectaſ-

* *Atqui non per cohortes pugnabant vulgò. Capitolinus correctus.*

Potuiſſe etiã priuatim eſſe vtile id ludicrum.

Exhortatio ad conſtantiam.

ſpectaſſes ſolùm, credo, ſanguinem, ſed guſtaſſes. Pax! bona verba, ait Lernutius. & in fermento es? exiurabo potiùs, me priora illa dixiſſe per iocum. Vinum hoc à me cape. Cyathumq́ue porrexit; quem ego vix ſummo ore delibans puero tradidi, & bibere iuſſi. Non tulit Lernutius: & quæ hæc res? inquit. Proba & antiqua, inquam. Ita receptum, vt in fine menſæ, puero qui à poculis, reliquias darent vini. Imò religio quædam in illo. Athenæus libro extremo: Ἔθος δὲ ἦν ἀναστᾶσι τοῦ δείπνου, καὶ ἀπονίψασι, τὸ λοιπὸν τοῦ ἀκράτου τῷ διδόντι παιδὶ ἐκπιεῖν διδόναι, Id eſt: *Mos erat vt cùm ſurgerent à menſâ, cúmque libaſſent, vini reliquum puero illi darent qui bibere miniſtraſſet.* Dixi, & ſurrexi. ſed Victor ad nos, Amici, inquit, cras nempe apud me eritis. Hem! inquit Duza. cras iterum ad conuiuium? Hæc erit profectò, vt Græci dicunt, νυμφίου βίος. Tamen, ſi Pighius hic vult, me Victor, vince. Sint ſanè hæc tertia legitima Saturnalia, inquit Pighius. Veniemus. Dictum ſimul, abitumq́ue.

Reliquiæ vini pincernæ puero datæ, ritu priſco.

FINIS.

INDEX CAPITVM

QVÆ LIBRO PRIMO.

CAPVT I.

OCCASIO & *origo horum ſermonum.*

CAPVT II.

Salini religio in menſa. Arnobius explicatus: Liuij lectio vulgata defenſa. Saturnalia, ſeruorum dies. Seneca correctus, explicatúſque. Saturnus deus. Feſtus & Cicero emendati. Mutatio veſtis. Syntheſis. Plautus explicatus. Petronius & Dio correcti.

CAPVT III.

De Saturnalibus diebus. Opalia. Suidæ lux. Auſonio medicina. Varroni lux & medicina. Aucti Saturnalium dies.

CAPVT IV.

Etiam quæſitum de diebus. Obiectiones poſitæ, & in parte remotæ.

CAPVT V.

Saturnalia gladiatoribus ludíſque deſtinata. Ipſi gladiatores Martii, vel potiùs Saturno ſacri. Saturnus inter inferos, maleficus, & cruento ſacro gaudens. Tibullo lux, & Tertulliano. Sacerdotes Saturni.

CAP. VI.

Gladiatores olim in conuiuiis: Campanorum inſtituto. Romani id æmulati. Lampridius contra Turnebum explicatus, in cubiculariis gladiatoribus. Germanorum immanitas.

CAP. VII.

In genere de ſpectaculis, primò. Tum de celebritate & frequentia gladiatorij ludicri: quámque id gratum. Quo nomine antiquis dictum, Munus, Munerarius, Munerator. Editio: Editor. Tacitus correctus. Gladiatores ſignificatione duplici; pro re proq; hominibus.

CAP. VIII.

Diſpoſitio & ordo futuri ſermonis. Origo ludicri: & cauſſa. Ciceroni lux facta. Primi gladiatores. Auſonio præluximus, eúmque emendauimus. Recenſio veterum munerum, quæ olim comprehenſa Actis, inter res ſerias. In illuſtrium funere gladiatores: mox etiam plebeio, idq; ex teſtamento. poſtremò & feminarum.

CAP. IX.

Præter funus & religionem, etiam voluptatis cauſſâ dati gladiatores. A pleriſque magiſtratibus etiam Sacerdotibus. Arcariis (in quâ voce Lampridius correctus.) Imperatoribus.

CAP. X.

Nec Romæ ſolùm, ſed in prouinciis: vbi reges dabant, præſidéſque. paulatim in coloniis & municipiis increbuit mos: vbi minores magiſtratus dabant. poſtea promiſcuè priuati, vario prætextu. Dies etiam, quibus ex more dabant.

CAP. XI.

Crebritas munerum, & multitudo

tudo pugnantium, ſupra noſtram fidem. Plinius ac Suetonius probabiliter emendati.

CAP. XII.

Deteſtatio huius verè ſceleris. quæq; leges ab antiquis latæ, ad coërcendum effuſam præbitionem. Ex duorum generum, quæ certos homines ab editione arcerent: quæq; numerum & modum editioni ipſi ponerent. Poſtremò tota res ſublata. Ammianus explicatus, & Prudentius.

CAP. XIII.

Additamenti loco ad primam ſermonis partem adiectum, de habitu Edentium: de habitu Spectantium. Suetonius illuſtratus.

CAP. XIIII.

Pars ſecunda, De loco, qui cùm duplex, primò de Ludo dictum. Cui rei inuentus: quàm multi Romæ: qui præfecti & adminiſtri. De victu & ſaginâ gladiatorum in his ludis, qui fuêre etiam extra Romam. & aliquid de ludorum formâ.

CAP. XV.

Ludorum præfecti, Laniſtæ: qui familiæ præeſſe dicti, eamq; Ducere. Iidem doctores, magiſtri, Commentabantur, Dictata dabant. Tirones apud eos inſtituti: quorum exercitium Batuere rudibus. Rudem videri gladium è ligno. Aliamq; laniſtis fuiſſe, ac tironibus.

CAP. XVI.

Menſæ ſecundæ interruptus paullum ſermo de loco: dictumq; per occaſionem de Saturnaliciis muneribus: item de Apophoretis, quæ duplicia, & in menſis, item in ludis ſpectaculiſque.

CAP. XVII.

Iterum ad gladiatores reditum: deq; locis pugnæ dictum. Ea ſunt Rogus, Forum, Amphiteatrum, Septa, Circus, Vici & regiones.

CAP. XVIII.

De Spoliario, quod item pars ludi. vnde id dictum, & cui rei vſuique. Obiter etiam de obſcænâ ludi parte.

CAP. XIX.

Finis conuiuij ſermoniſq;. per occaſionem de deludiis. item de ratione inuitandi ad hilaritatem, inuſitatum hodie. Ammianus expletus à coniecturâ. De Mutitatione, Agellius correctus, & Nonius.

QVÆ LIBRO II.

CAPVT I.

QVID ante diei ſecundi conuiuium. cum Victore diſſertatio ſuper Taciti loco de inuentione argēti apud Germanos. crebra manuum lautio antiquis.

CAPVT II.

In ipſo conuiuio de Carptorum munere, & vario nomine. Item de ſtructoribus. Tranſlatus cœptus ſermo à Pighio ad Duzam.

Q CAP.

CAPVT III.

Propoſitio dicendorum: primoq́; de conditione gladiatorum. quoſdam ſeruos eſſe, aut quaſi ſeruos: quoſdam initio liberos, imò nobiles. Equites Senatoresq́; paßim arenâ ſe polluiſſe. quod alijs principibus permiſſum, alijs vetitum.

CAPVT IV.

Feminas imo ipſas deſcendiſſe in hunc ludum: in publico depugnaſſe. Donec id vetitum à Seuero.

CAPVT V.

Liberos homines qui in arenam veniebant, propriè Auctoratos dictos. pretium mercesq́; eorum, Auctoramentum. Vis & effectus Auctorationis. Item ſolemne gladiatorum iuramentum.

CAP. VI.

Facta fine dicendi de conditione gladiatorum, interlocutiones aliarum rerum inſerta. De Orientalium parcimoniâ, vel abſtinentiâ potiùs, in potu. De nuncijs litterisq́; per columbas aut hirundines, etiam in Spectaculis.

CAP. VII.

Reditio ad gladiatores. De generibus eorum, & diſcrimine. De Secutoribus primò: cauſſâ nominis: ratione pugnandi, & armis.

CAP. VIII.

De Retiario. vnde petitum id genus. deſcriptio pugnæ, & armorum. & cum quo commiſſus.

CAP. IX.

De Threce. vnde, & quando orti. de armis eorum, & præſertim accuratè de Sicâ,

CAP. X.

De Myrmillone. origine nominis vix inuentâ, ipſi è Galliâ petiti. Arma eorum & compoſitio.

CAP. XI.

De Hoplomacho & Samnite: qui fortaßis iidem. Samnitum origo, & arma. Item de Prouocatoribus.

CAP. XII.

De Eſſedarijs, deq́; Andabatis. & de vtriuſque ratione pugnandi.

CAP. XIII.

Quidam adiecti nondum pernoti. Dimachæri, Laquearij. item oſtenſum confundi interdum dicta nomina à poëtis, ſæpe à litteratoribus ſemidoctis. Artemidori caput deſcriptum ad lucem.

CAP. XIV.

Pauſa aliqua iterum. interea de Suppoſiticijs dictum. deq́; forte. ſtatim in viam reditum, & reliqua genera vel cognomina potiùs gladiatorum adiecta. primò Pegmares.

CAP. XV.

Meridiani, non inter veros legitimóſque gladiatores: ſiue armis, ſiue arte ſeminudi.

CAP. XVI.

Plura agnomina vno capite. Fiſcales ſiue Cæſariani. Poſtulaticij. Catervarij. Conſummati. Ordinarij. Cauſſæ omnes nominum explicatæ.

CAP. XVII.

Ad terminum de hominibus, vestis adie-

ſtis adiecta: Togáne fuerit, an Tunica. item quid ornamenta.

CAP. XVIII.

Finis Duziaci ſermonis. Orditur Victor, partiturq́. Hoc capite, apparatus & inuitatio, quæ ante diem muneris vſurpata, explicantur.

CAP. XIX.

Quæ ipſo die facta: & tamen ante pugnam. Pompa, traductióque: compoſitiones, & oſtenſio ornamentorum. Præluſio, haſtis, rudibus, armis. Tubæ cantus, & verſa arma.

CAP. XX.

Pugnæ ipſius deſcriptio. In ſtatu ſtabant. Petebant, repetebant. Extibant, excedebant. Latus tegebant.

CAP. XXI.

Clamor ad vulnus, Hoc habet. Leſi ſupplicabant, & arma ſubmittebant: populum, editores, orabant. ſi is vellet, mittebantur. Quid miſſio, & pugna ſine miſsione.

CAP. XXII.

Populus moderator & arbiter horum ludorũ. Intercedebat. interficiebat motu pollicis. Ferrum recipere iubebantur proſtrati. qui non vno ictu interficiebantur. manum mittebant in vulnus. poſtremò Libitina in Amphitheatris.

CAP. XXIII.

Præmia victorum, palma & pecunia. item Rudis. diſcrimen inter Rudem & Pilleum. Arma ad Herculis.

CAP. XXIIII.

Studia vulgi in varia genera gladiatorum. Item ſponſiones. Principum ipſorum crudus fauor.

CAP. XXV.

Quid pro Romanis próque his ludis dici poſsit. Solitos dari ſub belli tempus. in fine mos de reliquiis vini.

Q 2

FINIS.

INDEX RERVM

ET VERBORVM.

A.

Accubitoria veſtimenta. 15
Acinacis Perſarum. 80
ἀκίνακος. 75
Ad cultrum. 66
Ad gladium. ibidem
Aduentitia. 9
Æneatores, Tubicines. 103
Agellius correctus. 59
ἀγωνοθέτης. 25
Alcedonia. 8
A lineâ excidere. 28
Ammianus illuſtratus. 41
Amphitheatra ludicro & venationi data. 54
Amphitheatra ſedes cædium ſ. gladiatorum. 34
in Amphitheatro templum Herculis. 114
Amplexus, gratulationis ſignum. 8
Anaxagoræ locus de patria. 7
Andabatæ, qui? 86
clauſis oculis pugnabant. ibid.
Andabatarum more pugnare. ibid.
Andabatis galea ex auro. 87
Ἀποδυτήριον. 55
Apophoreta, quid? 52
Apophoreta Saturnalibus miſſitata. 51
& in ludis. 52
Apophoreta, lanx. 52
Apparatus aulicus. 93
Appianus illuſtratus. 29
Apuleius illuſtratus. 35
& interpretatus. 74
Argenti venæ apud Germanos quando repertæ. 60
Arma, ornamenta dicta. 96
Arma luſoria. 101
Arma pugnatoria. ibid.
Arma ſubmittere. 107
Artemidorus emendatus. 81, 85. explicatus, 82, 86
& interpretatus, 84
Aſparagi quàm coquantur, redire citiùs. 9
Aterij ſomnium. 77
Aterius à Retiario occiſus. ibid.
Auctorare. 69
Auctorati gladiatores. ibid.
Auctoramentum. ibid.
Auguſtus primus ſpectaculorum Editorem, Munerarium dixit. 25
Aur. Victor explicatus & emendatus. 101.
Auſonius correctus. 16
& explicatus. 27

B

Attalia gladiatorum exercitationes. 49
Battualia, gymnaſium gladiatorum. ibidem.
Batuere quid? 49, 81
Belli tempore dati gladiatores. 117
Betizare. 60
Bitere. 59
Bona Saturnalia clamari ſolitum. 12
Buſtuarij gladiatores. 27

C

Ænatoria veſtis, domeſtica tantùm. 13
Cæſariani gladiatores. 93
Calamitas orbi inuecta per ludos gladiatorios. 38
Campani conuiuiis gladiatorum ſpectacula exhibuerunt. 22
quos Romani imitati ſunt. ibid.
Candidatis gladiatores dare vetitum. 39
Caninum prandium. 71
Capitolinus correctus. 118
Captiui in exſequiis immolari ſoliti, & ad buſtum. 27
Carptores, qui? 62
Carpus, quid? ibid.
Catervarij gladiatores. 94
Cellæ meretriciæ. 47
Cellæ ſeruiles. ibid.
Cerei in Saturnalibus dati. 53
Cheironomontes. 63
Chirurgi etiam medicorum nomine comprehenſi. 45
χιτώνιον ἄνθινον. 15
Cicero emendatus. 11, 39
& explicatus. 27, 87, 97

Claudius Prætoria munera tollit. 32, 36
Clemens Alexandrinus correctus. 80
Clypeus, enſis & galea, ſunt arma Secutoris. 75
Coacti gladiatores. 69
Collum inuadere. 8
Columbæ ad ferendas litteras, in Spectaculis. 72
Columbæ liberatrices. 73
Columbæ ſacræ Syris. 72
Comburere diem. 11
Commentator, pro Laniſta. 48
Committere gladiatores. 99
Comparare gladiatores. ibid.
Compitalia. 18
Componere & compoſitio. 99
Coniectura in Cicerone. 105
Conſtantinus gladiatorum munus ſuſtulit. 40
Conſummati gladiatores. 95
Copis. 80
Corollaria. 113
Cranium mortui in menſam inferri ſolitum. 57, 58
Criticum acumen. 81
Crixus Spartaci dux. 29
κρόνιον ὄμμα. 20
Cruenta Romanorum conuiuia. 23
Crupellarij Gallis iidem qui Myrmillones. 82
Cubicularij gladiatores. 23
Culigna. 9
Culter Venatorum. 66
Cupiditas humana videndi ſanguinis. 117.
Curæ, infirmo vitandæ. 7
Curatores menſæ. 63
DEorum imago olim in menſâ. 9
Dictata dare. 49
Diludia, quid? 56
Dimachæri. 87
Diribitores. 63
Diſcrimen inter Miſſionem & Rudem. 107.
Diſcrimen in datâ Rude, pro perſonis. 113
Diti ſacri gladiatores. 21
Doctores, pro Laniſtis. 48
Domeſtica veſtis. 14
Domini ludorum. 25
Dominia & Dominus quid? 59
Domuitio. 56
Druſiani gladij. 100
Ducere claſſem. 48
Ducere familiam. ibid.
Ducere ordines. ibid.
EAnus, Ianus. 11.
Edicere diem. 97
Edicta. ibid.
Editiones Spectaculorum. 25
Editores ludorum. ibid.
Editorum habitus veſtiſque. 42
Eludere ſiue deludere. 102
ἐν χειρὸς νόμῳ. 9
Enſis, clypeus, & galea, ſunt arma Secutoris. 75
Ἔφεδρος 90
Epicteti diſſertationes. 12
Equites Senatoresſque ad gladium. 66, 67
Eſſedarij gladiatores. 85
ratio pugnandi eorum. ibid.
Eumenius Rhetor correctus. 101
Excedere, exire, ludere, & eludere, vitandi verba. 106
Exhortatio ad conſtantiam. 118
FAbrum cadere cùm ferias fullonem. 97
Familiam ducere. 48
Familia gladiatorum. ibid.
Famoſi gladiatores, miſerabiles. 111
Fauor interdum cauſſa mortis. 116
Fax extincta & igni admota, vehementiùs accenditur. 8
Feminæ etiam ad gladium. 68
in gymnaſiis nudæ. ibid.
Feminarum in funere etiam gladiatores dati. 30
Feminis monomachia interdicta. 68
Ferula quid, & vnde dicta. 50
Ferulis vapulabant tirones. ibid.
Fides dea. 30
Fiſcales gladiatores. 93
Florus illuſtratus. 29
Forenſis veſtis. 13
Frigus ſtrictum. 8
Fronto orator Turbonis tribunal adiit in veſte conuiuiali. 14
Funus cauſa muneris gladiatorij. 26
Funus indictiuum. 28

GAlea communis pleriſque gladiatoribus. 75
Galeæ criſtatæ Samnitium. 84
Germanorum immanitas. 23
Gladiator, quis. 26
Gladiatores orti ab Etruſcis. ibid.
Gladiatores primi publici Romæ. 27
Gladiatores è quo genere hominum. 64.
Gladiatorum varia genera. 65, 66
Gladiatores buſtuarij, 27. Cæſariani, 95. catervarij, 94. coacti, 65. 69. cubicularij, 23. fiſcales, 93. obſequentes, 95. ordinarij, 95. poſtulaticij. 93
Gladiatores conſummati. 95
victores. 94
Gladiatores dati à pleriſque Magiſtratibus. 30, 31, 32
etiam Sacerdotibus & Principibus. 42, 55. à quo & quando ſublati. 40, 42.
Gladiatores, Venatio & Circenſes Saturnalibus propriè dabantur. 19.
olim tantùm in funere. 28, 29, & ſuper menſam. 22
Gladiatores vbi dati. 53, 54
etiam in Græciâ & Iudæâ. 33
Gladiatores pro ipſis ludis apud Ciceronem. 26
Gladiatores Marti, vel potiùs, Saturno ſacri. 19
item Diti. 21
Gladiatoriæ rei intellectæ vtilitas maxima. 21
Gladiatorij ludi aliis celebriores. 24.
gratiſſimi plebi. 25
Gladiatorij victus ratio. 46
Gladiatorium, quid? 26
Gladiatorum crebritas & numerus. 37
Gladiatorum editiones in morte priuatorum, idque ex teſtamento. 29
actis publicis perſcriptæ. 28
Gladiatorum interfectorum numerus. 39
Gladiatorum nomina interdum confuſa. 87
Gladiatorum pompa. 99
Gladiatorum tabulæ pictæ. 98
Gladiatoriorum munerum ſumptus. 40
Gladij Druſiani. 100
Glareani error. 115
Gymnici ludi. 24
HArpe, enſis falcatus. 80
Hecatomba. 29
Hercules athletis gladiatoribuſq. præſes. 114. eius templum vulgò in Amphitheatris. ibid.
Hercules, Epitrapezius dictus. 10
Harma. 11
Hirundines victoriæ nuntiæ. 72
Hiſtriones Principum. 93
Hoc habet, in vulnere dici ſolitum. 106
etiam, habet, ſimpliciter. 107
Homines ſæpe pro re ponuntur, vt contrà res pro hominibus. 26
Hoplomachos. 83
Horatius explicatus, 23. & illuſtratus. 98.
Hordeaceus panis non bonus. 46
Hygeia. 7
IAnthina veſtis. 15
Ianus, Eanus. 11
Indictiuum funus. 28
Inuadere collum. 8
Inualetudo. 8
Inuitandi mira, ſed priſca ratio. 57
Iocus apud Senecam explicatus correctuſque. 85
Io Saturnalia, clamari ſolitum. 12
Iugulum petere. 9
Iulius Cæſar munus gladiatorium in filiæ memoriam pronuntiauit. 30
Iunius Blæſus Pannoniæ Præfectus. 34
Iuramentum in auctoratione. 70
Iuuenalis dies dictus, Saturnaliũ quintus, à Caligulâ additus. 17
Iuuenalis explicatus. 84
LAcæna ſimplicitas. 68
Læna, pro cænatoriis. 15
Lætitia Saturnalium. 12
Lampada dare. 97
Lampridius correctus. 32, 52
Laniſtæ auium. 47
Laniſtæ ludorum, gladiatorum præfecti, 47. & pro ipſis gladiatoribus. 48
Laniſtæ honeſtiori verbo Doctores dicti, 48. & Magiſtri. ibid.
Lapitharum conuiuia. 23

Laquearij. 87
Laſſitudo animorum quæ? 60
Latus tegere, in vitando, præcipuum. 106
Lauabant ſæpius in vno conuiuio Romani, 61. cuiuſmodi ea lotio? 62.
Lectio nimia infirmo vitanda. 7
Leges reprimendis munerum editionibus. 39
Libelli gladiatorij ante pugnam. 97
Libellus munerarius. ibid.
Libitina in Amphiteatro. 112
Libitinenſis porta. ibid.
Licentia plebis in flagitandis muneribus. 29
Lictores & accenſus Editori. 43
Limen ipſum attigiſti oſtij. 80
Lineam aduerſum aliquem poſcere. 26
Linguarium dare. 21
Liuius correctus. 49
Locare ſe ad gladium aut cultrum, quid? 65,66
Lorarij. 71
Lubentia. 9
Lucanus correctus. 104
Ludi ad artem gladiatoriam deſtinati. 43,46
Ludi pœna. 47
Ludorum arbiter populus. 109,110
Ludorum catalogus. 44
Luſoria tela. 101
Luſorium, locus exercendis gladiatoribus. 44
Μαχαιροποιοί. 26
Macrobij centones. 12
Magiſtri pro laniſtis. 48
Manes gladiatorum ſanguine placari ſoliti. 21
Mantinenſes gladiatoriæ pugnæ inuentores. 26
Manus aleatoriæ. 106
Manus gladiatoriæ, quæ? 105
Mare malorum. 8
Martialis illuſtratus. 50
Maſtigophori. 71,73
Mattiacus ſiue Maciacus ager argenti venas habet. 60
Matulæ modus eſt. 97
Medici ludorum gladiatorum. 45
Meridiani, gladiatores. 92
modus pugnæ inter eos. ibid.
Millenaria nota ſæpe corrupta. 38
Miſſio quid propriè? 107. inter eam & Rudem diſcrimen. ibid.
ſine Miſſione gladiatores dare. 108
Moneta dea. 24
de Monomachia ex Artemidoro. 88
Mos arma conſecrandi Herculi. 114
Mucro pugnatorius. 102
Munerarius. 25
Munerator, à Floro dictus eſt munerarius. 26, 29
Munerum publicorum diligens in Liuio recenſus. 28
Munus ad rogum. 29
Munus oſtendere. 97
Munus pronuntiare. ibid.
Muſici agones. 24
Mutitare, quid? 59
Mutitatio priſcorum. ibid.
Myrmillones, Gallis Crupellarij dicti, 82. Eorum pugnandi ratio, ibid. toti in armis erant. ibid.
Naſiterna. 61
Neptunus. 11
Neptuni templum in Circo. 114
Nero Quæſtorum munera tollit. 32
Nobiles re comesâ, gladiatores facti. 66
Nonius emendatus. 83
Nouius Atellanarum ſcriptor citatus. 18.
Numeria dea. 24
Νυμφῶν βίος. 119
Nuptunnus à nuptu dictus. 11
Obſequentes gladiatores. 95
Ocrea in ſiniſtro crure. 84
Odryſæ immaniter efferati. 79
Opalia in eandem cum Saturnalibus incidebant diem. 16
Opera vocata. 9
Ordinarij gladiatores. 95
Orientales non bibere ſoliti ad menſam. 71
Ornamenta, arma dicta. 96
Ornamenta Boum. ibid.
Ornamenta gladiatorum ante pugnam inſpici ſolita. 99,100
Oſtendere munus. 97
Pædagogorum ſceptrum. 50

Palliolati ægri. 42
Palma, gladiatorum præmium. 112
pecunia item. ibid.
Paludamenta Imperatorum coccinea. 21
Parma Threcibus data. 80
Parmularij. 115, 116
Pares inter ſe commiſſi. 99
Patria noſtra, quæ ſit. 7
Pegmares gladiatores vulgo. 91
Pegmares ineptè dici. ibid.
Pegmati. ibid.
Pellæus. 10
Penulati in munere funebri ſpectati. 42.
Perſius contra vulgum explicatus. 29
Petere & Petitiones. 105
Petere arenæ verbum. ibid.
Peti per alterius latus. 106
Petronius emendatus. 15
& interpretatus. 74
Phæaces. 27
Picunnus. 11
Pilarij. 101
Pilunnus. 11
Pinna in galeis. 84
Pinnirapi. ibid.
Plautus explicatus. 13, 103
Plinius emendatus. 37, 53, 99, 116
explicatus. 112
illuſtratus. 90
Pollicem vertere. 109
Pollices premere. 110
Pompa gladiatorum. 99
Portunnus à portu dictus. 11
Poſtulari gladiatores ſolent. 93
Poſtulaticij gladiatores. ibid.
Præſtinare. 62
Præluſionis dies, legitimo certamini præmiſſus. 100
Præluſiones haſtis fieri ſolebant. ibid. & rudibus. 101
Prætextati Editores. 42
Prandium caninum. 71
Pretio ſe vendunt aliqui in gladiatores. 65
Probactores. 84
Procuratores ludorum ex ciuium primis. 44
Profana menſa quæ? 9
Prometheus, apud Æſchylum. Saturnum in Tartaro collocat. 20
Pronuntiare munus. 97
Proponere munus. ibid.
Prouocatores ſiue Probactores. 84
Pugil pro gladiatore. 41
Pugnæ gladiatoriæ modus. 103
Pugnare verſis armis. ibid.
Purgamentum calcare. 72
Quadrigarius correctus. 104
Quinquatribus gladiatores dati. 36
Quintilianus citatus. 26
Recipere ferrum. 110
Reliquiæ vini pincernæ puero datæ ritu priſco. 119
Repetere, arenæ verbum. 105
Retiarij, qui? 76. eorum origo. ibid. eorum arma & pugnandi ratio. 76, 77 ſine galeâ pugnabant & clypeo. ibid.
Romanus ſedendo vincit. 8
Rudis, quid? 50
Rudis duplex fuit Tironis & Laniſtæ. ibid.
Rude donare. 113
Rudiarij gladiatores. 114
Rudibus batuere. 49
Sacerdotes Saturni pallio coccineo velabantur. 20
Sagina gladiatoria. 46
Salini religio in menſa. 9
Salinum ſacram menſam facit. ibid.
Samnites, 83. eorum origo & arma. ibid.
Sanguinem aliqui victores bibebant. 118.
Saturni etymon Latinum. 11
Saturnus, vnde Pollucis filius dictus? 12
Saturnus maleficus. 20
inter deos inferos habitus. ibid.
Saturnalium Sermonum occaſio & origo. 7
Saturnalia, ſeruorum dies. 10
Saturnalia quando inſtituta. 12
Saturnalia veterum quo die? 10
Saturnalium dies legitimi quinque. 17
Saturnalibus gladiatores dati. 36. manè lauuabatur, 12. munera miſſitata, 51. veſtis mutari ſolita. 13
Saturnalibus togati. ibid.
Scantinia lex. 62

Sciſſo-

Sciſſores, qui? 63
Scriptores olim ex profeſſo de re ludicrâ ſcripſerunt. 24
Scutum argentatum. 84
Scythæ in conuiuiis è cranio mortui potabant. 58
Secundarij ſuppoſiticij. 90
Secutor. 73
Secutor Cæſaris. ibid.
Secutor Tribuni. ibid.
Secutor Martis cognomen. 74
Secutores, qui? 73. eos cum Myrmillonibus confundit Ciceronis interpres. 75
eorum arma. ibid.
Secutoriani. 115
Secutuleia. 74
Sedendo vincit Romanus. 8
Seges curarum. 7[illegible]
Seneca explicatus & correctus. 10, 29, 57, 63, 66, 103.
Sermonum Saturnalium occaſio & origo. 7
Serram reciprocare. 118
Serui in exſequiis immolari ſoliti. 27
Serui cum dominis veſtem cõmutabant Saturnalibus. 10
Seruis Domini miniſtrabant Saturnalibus. ibid.
Sica vnde dicta? 81
Sica Romanorum qualis? 80
Sicarij. ibid.
Sigæum. 98
Sigillaria ſequebantur Saturnalia. 18
Solinus emendatus. 83
Spartaci immane factum. 29
Spectacula & eorum diuiſio. 24
Spectaculum propriè munus appellatur, & quare? 25
Spectaculum bellicum eſt, munus gladiatorum. 117. ad mortis contemptum facit. ibid.
Spectatores munerum, in quâ veſte?
Statius correctus. 90
Status. 104
στολὴ δεσποτικὴ. 14
Strictum frigus. 8
Structores. 63
Stupor è frigore. 8
Submittere arma. 107
Submittentium arma, mors aut ſalus à populi nutu pendebat. 107. & Editorum. ibid.
Suetonius emendatus. 38, 67
explicatus. 93, 116
& illuſtratus. 42, 105
Suidas explicatus. 16
Sumptus munerum gladiatoriorum. 40.
Suppoſiticij gladiatoribus. 90
ſorte dari ſoliti. ibid.
Synthesinati Saturnalibus honeſtiores ciues. 13. & homines lautiores. 14
Syris columbæ ſacræ. 72
Tabulæ gladiatorum pictæ. 98
Tacitus emendatus. 26, 60
& explicatus. 34, 39
Tela luſoria. 101
Tertiarij ſuppoſiticij. 90
Theologi veteres crebrò inuecti in Spectacula. 24
Threces qui, & vnde dicti? 79. pro quouis etiam gladiatore. 80. eorum arma. 27
Threcem cum Myrmillone confundit Horatij interpres. ibid.
Threces cruenti. 79
Threciſcus. ibid.
Threcidica, arma Thracum. 81
Tibullus illuſtratus. 20
Tirones, nouitij gladiatores. 49. docti in ludis. ibid. vapulabant ferulis. 50. eorum arma grauia. ibid.
Togati ſpectatores in Voluptario munere. 43

Tubæ ſigno ludi commiſſi. ibid.
Tunica, veſtis Retiariorum. 95
Turnebi originatio ridicula ſuper Myrmillone. 81
VAletudo venæ tactu indagatur. 7
Vara vibiam ſequitur. 78
Varro emendatus. 86
& illuſtratus. 16,50,72
Vaſum ſecundâ declinat. 9
Venæ tactu, valetudo inquiritur. 7
Veneris templum in theatro. 114
Ventilare. 102
Verſis armis pugnare. 103
Vertunnus. 11
Veſtales caſu obuiæ, noxiorum pœnam protollebant. 107
Veſtes gladiatorum in genere. 95
Veſtimenta accubitoria. 15
Veſtis conuiuialis. 14,15
Veterani gladiatores. 49
Victores gladiatores. 94
Victores manû in vulnus mittebant. 111
Vini reliquiæ pincernæ puero datæ ritu priſco. 119
Vitæ vana ſpes. 58
Vitalis fons curarum igne interficitur. [illegible]
Vmbo pelliceus. 87
Vocata opera, 9
Volones. 95
Voluntarij gladiatores. 65,69
Vſuraria ſeruorum libertas. 10

FINIS.

APPROBATIO.

Hi I. Lipſij Saturnalium Sermonum de Gladiatoribus libri vtiliter recudentur, quòd priſcorum auctorum ſcriptis lucem & medicinam adferant. 3. Cal. Iul. 1598.

Guiliel. Fabricius Noniomagus, Apoſtolicus ac Regius librorum Cenſor.

PRIVILEGIVM CÆSAREVM.

RVDOLPHVS SECVNDVS diuina fauente clementia electus Romanorum Imperator ſemper Auguſtus, ac Germaniæ, Hungariæ, Bohemiæ, Dalmatiæ, Croatiæ, Sclauoniæ Rex, Archidux Auſtriæ, Dux Burgundiæ, Stiriæ, Carinthiæ, Carniolæ & Wirtembergæ, &c. Comes Tirolis, &c. Noſtro & Sacri Imperij fideli dilecto IVSTO LIPSIO gratiam noſtram Cæſaream. Poſtquam inter alia, quę DEVS immortalis hominibus liberali manu dedit dona, illuſtria inprimis illa & quaſi diuina ſunt, quæ in litteris liberalibusque diſciplinis conſiſtunt, quibus ſcilicet homines non tantùm ab animalibus ceteris rationis expertibus, ſed à rudi etiam & imperito hominum vulgo ita diſtinguuntur, vt tanquam Dij quidam ſplendeſcere in terris videantur: rem ſanè præclaram ſeque dignam illi præſtant, qui diligentem iis ipſis in literis ac diſciplinis operam ponunt; præclariſſimam verò & Reipub. vtiliſſimam, qui eas ita excolunt, vt aliorum menti docendo, ſcribendo lumina præferant, eosque ex ignorantiæ tenebris quaſi manu ęducant. Quos excitare, quos amare atque animare ad dignitatis noſtræ munus, ad quod Diuino vocati beneficio, conceſſuque ſumus, inprimis pertinere exiſtimamus. Cùm itaque ab iis, quorum nobis ſpectata fides, quique iudicare de Literis poſſint, acceperimus, inſignes te animi ingeniique tui dotes tibi à natura inſitas à primis temporibus ætatis tuę ita literarum ac diſciplinarum ſtudiis excoluiſſe atque exornaſſe, vt olim iuuenilibus adhuc annis præclara floreſcentis minimeque vulgaris eruditionis ſpecimina præbueris, dum obſcura in antiquis ſcriptoribus loca, quæ quædam tanquam luſtra erant, illuſtraſti, quæque in iis iniuria temporum deprauata & corrupta fuerunt, reſtituiſti, dum vetuſta Latinæ antiquitatis rudera in nouam ſubinde ſtructuram ſingulari artificio eleganter conuertiſti: ad exquiſitam adeò & raram doctrinam, quæ magnam de te apud doctos quoſque viros opinionem excitarit, perueniſſe, eamque variis abs te libris acri & graui cum iudicio ſcriptis atque in lucem editis oſtendiſſe, vt in eo quod tam feliciter tractes ſcriptionis genere paucos tibi pares hodie reperire ſit: iam verò matura te ætate virum, viro magis magisque digna, & viris doctis grata ac Reipub. vtilia ſcribere, quæq. à primis illis Romanis olim auctoribus ſcripta fuerunt, à mendis purgare, & lectiſſimos quoſque ex Muſarum hortis, in quibus aſſiduè verſeris, flores colligere, concinnare, quibus Lectores mirificè recrees, & eorum pectus ad prudentiam, probitatemque informes: haud quaquam prætermittere voluimus, quin Reipub. ad quam hæc abs te ornamenta conferuntur, cauſa, Cæſareo te noſtro elogio decorandum, & quamuis per te ſatis ipſe animatus ſis; animandum magis patricinioq. noſtro defendendum pro benigna noſtra in te ſuſciperemus voluntate. Quoniam ve-

aut aliorum, qui librariam negotiationem exercent, eos libros, quos tu editurus es, quocunque modo, charactere, aut forma, ſiue integros, ſiue aliquam eorum partem typis imitari, edere, excudere, aut venundare intra ſacri Romani Imperij, Regnorumq. ac Dominiorum noſtrorum hæreditariorum fines triginta annis proximis à primo editionis die computandis, abſque tuo tuorúmve hæredum conſenſu audeat: Hac autem lege addita, vti tria vt minimum cuiuſque libri exemplaria, quemadmodum moris eſt, ad Imperialem noſtram Cancellariam mittantur. Si quis verò edictum hoc noſtrum tranſgredi, violare, aut contemnere deprehenſus fuerit, eum non ſolùm eiuſmodi libris, tibi, hæredibúſue tuis, auxilio Magiſtratus, vbicunq. reperti fuerint, vendicandis, priuari, ſed triginta etiam Marcharum auri puri mulcta, cuius ſemiſſis quidem Fiſci noſtri Procuratori, fraudis vindici; alter verò ſemiſſis, tibi hęredibúſue tuis pendatur, puniri volumus. Mandantes vniuerſis & ſingulis noſtris & ſacri Romani Imperij ſubditis & fidelibus dilectis, tam Eccleſiaſticis quàm Politicis, cuiuſcumque ſtatus, gradus aut ordinis extiterint, pręſertim verò iis, qui in Magiſtratu conſtituti, vel ſuo vel ſuperiorum ſuorum loco aut nomine, ius dicunt, iuſtitiámue exercent, ne quemquam hoc Priuilegium noſtrum impunè violare, ſpernere aut negligere patiantur: Sed, ſi quos contumaces compererint, conſtituta à nobis mulcta, eos puniri & quibuſcunque modis coërceri curent, ni & ipſimet grauiſſimam noſtram in ſe conuertere indignationem velint. Id quod hoc Diplomate, manu noſtra ſubſcripto, & Cæſarei noſtri ſigilli impreſſione munito, confirmamus. Datum in arce noſtra Regia Pragæ, die prima menſis Auguſti. Anno Domini Milleſimo, Quingenteſimo, Nonageſimo ſecundo. Regnorum noſtrorum Romani decimo ſeptimo, Hungarici vigeſimo, & Bohemici itidem decimo ſeptimo.

Subſign.

RVDOLPHVS.

Iacobus Curtius à Senfftenaw.

Ad mandatum ſacræ Cæſareæ M^tis proprium.

Io. Baruitius.

Additum ſigillum Cæſ. M^tis in cerâ rubrâ.

SVMMA PRIVILEGII REGII.

PHILIPPVS Dei gratia Hiſpaniarum &c. Rex Catholicus, diplomate ſuo ſanxit, ne quis, Iuſti Lipſij Hiſtoriarum in alma Vniuerſitate Louanienſi Profeſſoris, & item Hiſtoriographi ſui libros quoſcunque, à Cenſoribus legitimis approbatos præter ipſius, heredúmve eius, voluntatem, intra triginta annos à prima ſingulorum librorum editione computandos imprimat, aut alibi terrarum impreſſos, in has inferioris Germaniæ ditiones importet, venaléſve habeat. Qui ſecùs faxit, præter librorum confiſcationem triginta marcharum auri puri illatione mulctabitur. Vti latiùs patet in litteris, datis Bruxellæ XIV. Feb. M.D.XCVII.

Signat.

Verreycken.

Tibi IOANNES MORETE, *pro amicitiâ quæ mihi cum Plantino (heu, quondam meo) & Plantinianis eſt ac fuit, tibi, inquam, permitto, vti hos* SATVRNALIVM *libros auctos & correctos, typis tuis excudas ac diuulges. Ne quis alibi alius præter te, cupio ſiue iubeo, ex lege quam magnus Cæſar & Rex meus dixerunt.*

Iuſtus Lipſius.

ANTVERPIÆ,
EX OFFICINA PLANTINIANA,
APVD IOANNEM MORETVM.
M. D. XCVIII.

LABORE ET CONSTANTIA